

UK Pedagogická fakulta

Katedra občanské výchovy a filosofie

Diplomová práce

Alberto Vojtěch Frič a jeho vědecký přínos

Autor: Ludmila Skočíková

Vedoucí DP: PhDr. Věra Halászová

2006

Čestně prohlašuji

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracovala

informací a pramenů v závěrečném seznamu.

V Mladé Boleslavi 12. dubna 2006

Ludmila Skočíková

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracovala sama a uvedla jsem všechny použité zdroje informací a prameny v závěrečném seznamu.

V Mutěnicích 12. dubna 2006

Ludmila Skočíková

Obsah

Úvod	1
1. Životopis Alberta Václava Friče	3
1.1 Fričův původ a mládí	8
1.2 Fričův vzdělání	12
1.3 Dvě malby	18
1.4 Cestovní diáře	18
2. Fričova literární tvorba	20
2.1 Fričovy romány pro mládež	20
2.2 Fričovy etnografické publikace	21
2.3 Fričovy botanické studie	23
2.4 Fričovy dopisy	24
2.5 Fričova novinářská činnost	24
3. Fričovy etnografické objevy	25
3.1 Gran Chaco, Mato Grosso a indiánské Etnie	25
3.2 Krvác	30
3.3 Sběrování bylin a národů v Jižní Americe	33
3.4 Náboženství, víra, idoly a fetišy jižníamerických indiánů	33
3.5 Kač'avejské umění	36
3.6 Indiánské písmo	41
3.7 Matematika	42
3.8 Vývoj společenského zřízení, mýty, mánství	47
3.9 Mýty v jibomacriických indiánech	50
3.10. Infanticida	54
3.11. Otocid	56
Především chci poděkovat vedoucí své diplomové práce PhDr. Věře Halászové. Dále děkuji Jaroslavu Ullmannovi za odbornou konzultaci k botanické části práce.	
4. Anatomie a morfologie kaktusů	64
4.2 Systematické řazení kaktusů a jejich vazení do taxonomických jednotek	66
4.3 Využití kaktusů lidmi	67
4.5 Fričovy botanické objevy z prvních dvou cest do Jižní Ameriky	68
4.6 Fričova botanická činnost během první světové války a v poválečném období, objevy z třetí, páté cesty do Jižní Ameriky	71

Obsah

Úvod.....	6
1. Životopis Alberto Vojtěcha Friče.....	8
1.1 Fričův původ a mládí	8
1.2 Frič cestovatel	12
1.3 Dvě rodiny.....	16
1.4 Cestovatel doma	18
2. Fričova literární tvorba.....	20
2.1 Fričovy romány pro mládež	20
2.2 Fričovy etnografické publikace.....	21
2.3 Fričovy botanické studie	22
2.4 Fričovy dopisy.....	24
2.5 Fričova novinářská činnost	24
3. Fričovy etnografické objevy	25
3.1 Gran Chaco, Matto Grosso a indiánské kmeny,.....	26
3.2 Kuvade	30
3.3 Stěhování bájí a národů v Jižní Americe.....	31
3.4 Náboženství, víra, idoly a fetiše jihoamerických indiánů	33
3.5 Kad'uvejské ornamenty	38
3.6 Indiánské písmo	41
3.7 Matematika.....	45
3.8. Vývoj společenského zřízení, rodiny, manželství.....	47
3.9 Námluvy u jihoamerických indiánů	50
3.10. Infanticida	54
3.11. Otroctví	56
3.12. Indiánská medicína.....	58
4. Přípovědná činnost.....	62
4.1 Anatomie a morfologie kaktusů.....	64
4.2 Systematické třídění kaktusů a jejich řazení do taxonomických jednotek....	66
4.3 Využití kaktusů lidmi.....	67
4.5 Fričovy botanické objevy z prvních dvou cest do Jižní Ameriky.....	68
4.6 Fričova botanická činnost během první světové války a v poválečném období, objevy z jeho páté cesty do Jižní Ameriky	71

4. 6 Cesta do USA a Mexika, sběr kaktusů a Fričovy pokusy s narkotickými kaktusy	73
4. 7 Fričova sedmá zaoceánské cesta a botanické objevy během ní	80
4. 8 Sběry kaktusů během Fričovy poslední cesty do Jižní Ameriky	82
4.9 Fričovy hybridizační pokusy s kaktusy a experimenty s křížením užitkových rostlin	84
4.10 Návrh revize systematiky kaktusů	85
4.11 Herbáře a fotografie	86
Závěr	88
Použitá literatura	93
Internetové odkazy	95
Seznam příloh.....	96
Přílohy.....	98

dovodíme představili propojení občanské výchovy s přírodovědnými předměty: biologií, matematikou, fyzikou atd.

Stejnou správnou občanskou výchovu a biologii a lidé se net častě zvládnou práci, že mají oba obory společného a proč psaní si vybral právě je. Právě je jasavim občanská výchova, že i tyto má první pohled třeba občanské obory spolu souvisí, že ve skutečném životě se doplňují a často by dokonce bylo chybou je oddělovat.

Alberto Vojtěch Frič se od dětství zajímal o přírodu. Když se začal věnovat pěstování kaktusů, započal na ostatní koníčky a pěst se zaměřil pouze na své oblíbené rostliny. Když se kaktusářství bylo také motivem jeho první cesty do Jižní Ameriky, jejího poznání získal v jejich přírodním prostředí.

Už během této výpravy si začal věnovat nejen etnobotanické Eraxury, ale také jejich původních obyvatel. Na jeho další cestě do Gran Chaca už ho mnohem více lákal kontakt s indiány a poznávání jejich kultury než sběr kaktusů. Podařilo se mu objevit křídlo spojení mezi Panguají a Bolívií se řadu Pírocomayo a navázat kontakt s několika indiánskými kmeny. Domorodci mu věnovali i svou práci a životou expedici. Sbíral etnografický materiál, zmanuroval si do deníku poznámky o životě domorodců, napsal několik slovníků indiánského jazyka.

Přesná cesta do Jižní Ameriky podílel na první světové válce, snažil se zprostředkovat diplomatické zájmy nové vzniklé republiky. Na šesté výpravě, tentokrát do Mexika a USA, se znovu vrátil ke svému zájmu zviděl, ke kaktusům, studium

Úvod

Ve své diplomové práci jsem se rozhodla věnovat českému cestovateli, etnografovi a kaktusáři Alberto Vojtěchu Fričovi. Frič, který počátkem dvacátého století podnikl osm zámořských cest do Jižní Ameriky, Mexika a USA se na svých cestách věnoval zaznamenávání mizející indiánské kultury a sběru rostlin - především kaktusů. Právě jeho etnografické a botanické zaměření mě přimělo, abych si jeho osobu zvolila pro svoji diplomovou práci.

V současném školství se klade velký důraz na to, aby bylo učivo jednotlivých vyučovacích předmětů propojené, aby se žáci neučili izolované vědomosti bez znalosti a porozumění širším souvislostem. Propojení humanitních předmětů, jako je například občanská výchova, dějepis, nebo český jazyk je na nasnadě, už méně si však dovedeme představit propojení občanské výchovy s přírodovědnými předměty biologií, matematikou, fyzikou atd.

Studuji aprobaci občanská výchova a biologie a lidé se mě často s údivem ptají, co mají oba obory společného a proč jsem si vybrala právě je. Frič je jasným důkazem toho, že i tyto na první pohled těžko slučitelné obory spolu souvisejí, že ve skutečném životě se doplňují a často by dokonce bylo chybou je oddělovat.

Alberto Vojtěch Frič se od dětství zajímal o přírodu. Když se začal věnovat pěstování kaktusů, zapomněl na ostatní koníčky a plně se zaměřil pouze na své oblíbené rostliny. Láska ke kaktusům byla také motivem jeho první cesty do Jižní Ameriky, chtěl poznat sukulenty v jejich přirozeném prostředí.

Už během této výpravy si začal všimnat nejen jihoamerické krajiny, ale také jejich původních obyvatel. Na jeho další cestě do Gran Chaca už ho mnohem více lákal kontakt s indiány a poznávání jejich kultury než sběr kaktusů. Podařilo se mu objevit lodní spojení mezi Paraguají a Bolívií po řece Pilocomayo a navázat kontakt s několika indiánskými kmeny. Domorodcům věnoval i svou třetí a čtvrtou expedici. Sbíral etnografický materiál, znamenával si do deníku poznámky o životě domorodců, napsal několik slovníků indiánských jazyků.

Pátou cestu do Jižní Ameriky podniknul po první světové válce, snažil se prosazovat zde diplomatické zájmy nově vzniklé republiky. Na šesté výpravě, tentokrát do Mexika a USA, se znovu vrátil ke svému zájmu z mládí, ke kaktusům, kterému

zůstal věrný i na sedmé a osmé zaoceánské cestě. Frič dovezl do Evropy mnoho nových ale také starých druhů sukulentů, které už byly považovány za vymřelé. Prováděl hybridizační pokusy s kaktusy i užitkovými rostlinami. Vytvořil vlastní návrh revize systematiky kaktusů. Ve čtyřicátých letech dvacátého století se znovu vrátil k indiánské tematice, když na základě svých poznámek napsal knihu Indiáni Jižní Ameriky.

V celém jeho životě se prolínaly zájmy etnografické s botanickými. Přestože některé výpravy zaměřil spíše na poznávání indiánských kultur a jiné na sběr rostlin, nikdy tyto zájmy zcela neodděloval a dalo by se říci, že se věnoval oběma stejně.

O Albertu Vojtěchu Fričovi už bylo napsáno několik publikací, všechny se však zaměřily buď výrazně na jeho etnografické, nebo naopak na jeho botanické objevy. V populárních článcích zase nalezneme mnoho dobrodružných příběhů z jeho života, ale jen málokdy něco o jeho odborné činnosti. Proto se chci ve své práci kromě životopisných údajů zaměřit také na jeho odbornou činnost jak etnografickou, tak botanickou. Cílem je zhodnotit vědecký přínos A. V. Friče v obou těchto oblastech. Zjistit, zda přestože nebyl botanikem ani etnografem z povolání a neměl tedy teoretickou přípravu, dokázal svůj pobyt v Americe využít tak, aby byl prospěšný pro vědu.

1. Životopis Alberto Vojtěcha Friče

1.1 Fričův původ a mládí¹

Alberto Vojtěch Frič byl český cestovatel, botanik a etnograf, který procestoval Jižní a střední Ameriku. Narodil se 8. září 1882 v Praze jako třetí dítě Růženě a Vojtěchu Fričovým. Poslední generace Fričů patřila k známým a zámožným pražským rodinám.

Fričův otec JUDr. Vojtěch Frič byl advokát, náměstek pražského primátora a velký vlastenec. Byl to nenápadný, skromný a spořádaný člověk. Jeho matka Růžena, za svobodna Švagrovská, pocházela ze zámožné české rodiny. Byla velmi krásná, aktivně se účastnila společenského a vlasteneckého života. Její portrét můžeme často najít na stránkách tehdejších časopisů. Jan Neruda jí věnoval své Povídky Malostranské.

Tolik si můžeme o Fričově rodině přečíst v encyklopediích. Jak si ale vysvětlit, kde se v něm vzala jeho cestovatelská vášeň, touha poznávat neznámé a nebezpečné země? Jeho otec byl zavedený advokát, který chtěl, aby Frič pokračoval v jeho šlépějích. Žádný z Fričových rodičů ve své povaze neměl dobrodružné rysy, které z něj později udělaly jednoho z našich nejznámějších cestovatelů.

Pokud chceme zjistit, po kom Frič zdědil cestovatelské sklony, musíme se podívat na sourozence obou Fričových rodičů.

Nejdobrodružnější povahu měl Albertův strýc z matčiny strany Max Švagrovský, který musel jako odpůrce rakousko – uherského režimu emigrovat do Polska a později do Spojených států amerických, kde se živil příležitostnou prací. Byl například členem posádky velrybářské lodi. Až se zapomnělo na jeho buřičskou minulost, vrátil se na čas domů. Krátce poté byl však odveden na vojnu k rakouskému námořnictvu, odtud dezertoval, když začala srbsko-turecká válka a stal se vůdcem srbské partyzánské skupiny. Po skončení války se opět vrátil do Čech, ale kvůli

---

¹ Zpracováno podle:

HUMPOLÍK, A. A. V. *Frič*. Praha : Klub českých turistů, 1947.

CRKAL, K. *Lovec kaktusů*. Praha : Academia, 1983, ISBN509-21-857

FRIČ, A. V. *Indiáni Jižní Ameriky*. 4. přeprac.vyd Praha: Orbis, 1977.

FRIČ, A. V. *Indiáni Jižní Ameriky*. 2. přeprac.vyd.; Praha: Orbis, 1943.

svému nesouhlasu s panujícími poměry byl nucen znovu odejít do Spojených států, kde pracoval jako redaktor českého časopisu Svornost, poté žil v Panamě. Zemřel po první světové válce daleko od domova. Maxe Švagrovského považovali jeho nejbližší za černou ovci rodiny, proto o něm zvláště před dětmi nikdy nemluvili. Přesto po něm mladý Alberto zdědil nejen cestovatelské sklony, ale i buřičství a touhu protestovat proti každému byt' i domnělému bezpráví.

Revolucionářství zdědil i po otcově nejstarším bratru, svém strýci, Josefu Václavu Fričovi. Byl to známý revolucionář z roku 1848, někdy výstižně nazýván jako Josef Revolučka.

Svého dalšího strýce Dr. Antonína Friče, univerzitního profesora zoologie a ředitele zoologických sbírek Národního muzea, neměl Alberto příliš rád. Mluvil o něm jako o dogmatikovi, který v muzeu víc škodí než pomáhá. Antonín Frič se ke sbírkám Národního muzea choval opravdu macešky. Zaměřil se především na sběr živočichů a cenné příspěvky, jenž muzeu chtěli věnovat biologové z jiných oborů a etnografické příspěvky odmítal přijmout. Některé sbírky uskladněné v muzeu dokonce vyhazoval.

Albertův třetí strýc Václav Frič vlastnil světoznámý obchod s přírodninami ve Vladislavově ulici v Praze. Prodával zde nerosty, herbáře, preparované živočichy a pomůcky ke sběru a studiu přírodnin. Scházeli se u něj přírodovědci a cestovatelé, kteří zde prodávali své sběry a získávali tak finance pro své další cesty.

Díky tomu, že Alberto Vojtěch Frič pocházel ze zámožné rodiny, mohl naplno rozvinout své dvě největší životní lásky - pěstování kaktusů a cestovatelskou vášeň.

Frič se už jako dítě zajímal o přírodu, sbíral hmyz, brouky. Rozhodující vliv na jeho budoucí život však měla láska ke kaktusům. Ke svému prvnímu kaktusu přišel náhodou, díky klukovské vylomenině.

V deseti letech jezdil závodně na kole. Spolu s kamarády chodíval pravidelně trénovat na Žižkovskou dráhu. Na Žižkově prodávali vajíčka asi o 2 krejčary levněji na mandeli (mandel=15kusů) než v Praze. Proto Frič i všichni jeho kamarádi po každém tréninku nakoupili na Žižkově levnější vajíčka pro své příbuzné. Na pražské hranici se tehdy platila potravní daň od mandele výše, aby kluci neplatili daň, koupil každý vždy jen povolených 14 vajec. Strážce, který na hranici dohlížel na placení potravní daně si myslel, že kluci levnými vajíčky zásobují snad všechny hokynáře v Praze. Vždy tedy každému chlapci (někdy jich bývalo i třicet) přepočítal vajíčka,

pečlivě uložená v papírovém sáčku. Velice ho rozčilovalo, že se mu nikdy nepodařilo žádného z nich nachytat. Den ode dne byl nevrživější. Až jednou se na chlapce již z dálky usmíval. Na prvního zhurta vykřikl. „Co to nesete?“ a přitom pěstí uhodil do sáčku. Stejně to udělal i všem ostatním hochům. Smál se a smáli se i všichni přihlížející. Chlapci se rozhodli, že to tak nemohou nechat a že se mu pomstí. Mladý Frič vymyslel plán. Druhý den šli jako obvykle, každý vedl v jedné ruce kolo v druhé držel papírový sáček. Strážce čekal odvetu. Proto když plácnul do sáčku prvnímu a druhému chlapci byl opatrný. Ale když viděl, že jsou v nich vejce jako obvykle, uhodil s chutí i do Vojtova. Jeho překvapení, když místo prasknutí skořápek ucítil ostré trny kaktusu, který si Frič půjčil od známého Hrona z Karlína, neznalo mezí. Od těch dob už chlapce s vajíčky nikdy nekontroloval.

Vypůjčený kaktus, exemplář *Echinopsis eyriesii*,² už za okny ve Fričově dětském pokoji zůstal. Vojtěch mu dlouho nevěnoval pozornost a právě proto, že měl sukulent málo vody a hodně slunce začaly na něm vyrůstat odnože s velkými poupaty. Když si toho Vojtěch všimnul, kaktus zalil a strávil u něj řadu dní. Sám tento zážitek popisuje takto: „Proseděl jsem u kaktusu několik dní, až upadly květy. Pozoroval jsem tyčinky, sledoval mouchy a včely, jak přenášejí pel z pestíku na bliznu, a sám v sobě jsem pozoroval změnu: stal jsem se kaktusářem, ač jsem si to tehdy ještě neuvědomoval. Sbírká známek letěla do kouta, brouci a motýli na půdu. Přestal jsem pěstovat housenky, sledovat vývin larev vážky v akváriu, ano i sport jsem zanechal a jenom jsem se pídil, kde bych sehnal odnože kaktusů.“³

Koupit v té době v Praze kaktusy nebylo jednoduché. Na rohu Ječné a Vodičkovy ulice měl krámek obuvník, za okny měl krásné voskovky, mučenky a jiné květiny. Od něj si Vojtěch koupil jednu pasifloru, splácel mu ji po částech za peníze ušetřené ze školních svačín. Získal takto ještě několik dalších rostlin. Jejich obchody však skončily, když Švec zjistil, že se mučenkám a voskovkám ve Fričově suchém a větraném pokojíku nedaří. Na rozloučenou mu věnoval kaktus. To co vadilo ostatním rostlinám, bylo pro kaktus pravým požehnáním. Za necelé dva týdny začal v pokoji kvést. Nadšení mladého Vojtěcha neznalo mezí a jeho osud kaktusáře byl zpečetěn.

Později se mladý Frič seznámil s vynikajícím odborníkem na kaktusy starým panem Seitzem ze Školské ulice. Ten sice musel svou sbírku kaktusů kvůli finančním

² ŠIMONKOVÁ – BROULOVÁ, K. Za vše může kaktus. *Lidé a země*, 2006, roč. 55, č. 3, s. 94. ISSN 0024 - 2896

³ HUMPOLÍK, A. A. V. *Frič*. Praha : Klub českých turistů, 1947. s.58.

problémům prodat, ale Frič se od něj naučil o kaktusech mnoho. Seitz mu radil, jaké kaktusy si má pořídit, jak se o ně starat, stal se jeho prvním opravdovým přítelem. Poradil mu také, jak se dostat do skleníků botanické zahrady a jak v Kinského zahradě levně kupovat kaktusy, které by zde přes zimu stejně zmrzly. Frič získal časem tolik exemplářů, že se mu už do pokoje nevešly. Za peníze uspořené z dárků k svátkům a narozeninám si tehdy ještě neplnoletý Frič, tajně, aby rodiče nevěděli, na jméno Seitze pronajal plochu na Sokolovské třídě. Zde si s pomocí svých přátel, postavil nedokonalý ale vlastní skleník, v němž pěstoval kaktusy.

Frič si začal objednávat vzácnější druhy kaktusů v cizině. Obchodníci mu ale často poslali druhy méně cenné nebo podobné. Frič nejdříve s pomocí Seitze a později sám začal tyto podvody odhalovat. Díky tomu si časem vysloužil pověst odborníka. Obchodníci mu začali posílat k určením kaktusy, jejichž zařazením si nebyli jisti a honorář mu vypláceli v odnožích. Jednou byl pozván k určením rostlin do Německa do Erfurtu.

Vojtěchovi se podařilo vymluvit doma i ve škole a odjel na týden do Německa. Odborníci v Erfurtu se tvářili velmi nedůvěřivě, když před nimi místo staršího učence stanul ještě nedospělý kluk. Ten jim navíc velmi špatnou němčinou vysvětloval, že přijel z Prahy určovat kaktusy. Svými znalostmi je ale rychle přesvědčil, že před nimi stojí stejný Frič, s nímž si z Prahy dopisovali.

Fričovi kaktusářské znalosti byly výborné, ve škole však Frič nebyl nejpilnější student, věnoval se více své zálibě než školním povinnostem. Ve svém maturitním roce 1899, se více soustředil na školu, o čemž svědčí jednak jeho slušné maturitní vysvědčení, bohužel také to, že mu ve skleníku, kde musel přes zimu topit, jeho rostliny umrzly. Pro Frič to byla velké rána.

Na podzim roku 1900 nastoupil na c.k.Českou vysokou školu technickou v Praze, obor stavební inženýrství. Na školu se nechal zapsat spíš aby uklidnil rodiče, než ze zájmu o techniku. Během prvního semestru se sice ještě věnoval škole, ale už se zabýval plány na cestu, sháněl mapy, hltal každé slovo přátel, kteří už byli v zahraničí. Poslouchal vyprávění o velkoměstech a exotické přírodě dětí Antonína Dvořáka. Nejvíce ho ovlivnil Eduard Klaboch, který byl synovcem slavného zahradníka a cestovatele Benedikta Rozela. Klaboch díky Roetzlově finanční a odborné podpoře cestoval po světě a sbíral rostliny, zejména orchideje.

Na jaře roku 1901 Friče už nic nemohlo udržet doma. Chtěl vidět své oblíbené kaktusy v jejich přirozeném prostředí. Fričův otec Václav se synovými plány

nesouhlasil, ale dal mu na cestu peníze. Doufal, že syn pozná, jak bláhové jeho sny jsou a po návratu se usadí v Praze.

1.2 Frič cestovatel

Frič za svého života podnikl celkem osm zaoceánských výprav. Sedm z nich bylo do Jižní Ameriky, jedna do Severní a Střední Ameriky. Navštívil jihoamerické Andy, ale nejčastěji pobýval v pralesech, močálech a rozlehlých rovinách Gran Chaca a v nížinách a náhorních rovinách Matta Grossa.

Na jaře v roce 1901 se Frič vydal na svoji první cestu do Jižní Ameriky⁴. Po přistání v Brazílii bydlel nějaký čas v Sao Paulu u českých emigrantů, aby se sžil s novým prostředím. Přivydělával si zde příležitostnou práci, protože finanční podpora rodičů nemohla pokrýt veškeré výdaje spojené s jeho pobytem, část nákladů chtěl hradit ze sběrů kaktusů, které chtěl zasílat firmám do Evropy.

Mladý Vojtěch, ale neměl ve velkoměstě stání a tak brzy vyrazil do nejnebezpečnější části Brazílie, do pralesů a savan Matta Grossa. (Fotografii mladého Friče na jeho první cestě najdeme v příloze – Obrázek I.). Ze Sao Paula vyplouvá po řece Tité až do oblasti největší brazilské řeky Paraná, z níž odbočil na severozápad na její přítok Verdé. Cestu trávající půl roku uskutečnil v kacibeu - malém indiánském člunu vydlabaném z kusu kmene. Doprovázeli ho průvodci indiánského kmene Cucura, míšenec Camilla a také dva psi, kteří mu později zachránili život. Na této

⁴ Pro zpracování této kapitoly jsem použila tuto bibliografii:

CRKAL, K. *Lovec kaktusů*. Praha : Academia, 1983, ISBN509-21-857.

FRIČ, A. V. *Indiáni Jižní Ameriky*. 4.přepřac.vyd.; Praha: Orbis, 1977.

FRIČ, A. V. *Indiáni Jižní Ameriky*. 2.přepřac.vyd Praha: Orbis, 1943.

FRIČ, A. V. *Červíček aneb indiánský lovec objevuje Evropu: Ze vzpomínek A.V. Friče*. Praha: Titanic, 1993. ISBN 80-901274-1-X.

KUNSKÝ, J. *Čeští cestovatelé*. 2. díl. Praha: Orbis, 1961.

Autor neuveden: *Alberto Vojtěch Frič – výstavka měsíce*. Praha: Národní muzeum vPraze, 1982.

ŠIMONKOVÁ – BROULOVÁ, K. Po stopách Karai Pukú. *Lidé a země*, 2006, roč. 55, č. 3, s. 18 – 24.. ISSN 0024 – 2896

ŠIMONKOVÁ – BROULOVÁ, K. Za všechno může kaktus. *Lidé a země*, 2006, roč. 55, č. 3, s. 94 – 95.. ISSN 0024 – 2896

Některé prameny se rozcházejí ve faktografických údajích např. v letech některých Fričových výprav do J.Ameriky. Vzhledem k tomu, že K. Crkal zpracovával svoji knihu *Lovec kaktusů* na základě Fričových osobních poznámek, považuji tuto publikaci za nejspolehlivější a v případech odporujících si údajů jsem uvádím informace z této knihy.

cestě zkoumal jihoamerickou přírodu především orchideje a ptáky, hodně také mikroskopoval. Ale nenašel nic, co by už někdo neobjevil před ním.

O indiánskou kulturu se ještě příliš nezajímal, usiloval sice o kontakt s indiány kmene Šavanates, ale především protože chtěl, aby mu prozradili své vědomosti o jihoamerické přírodě. Jel za nimi až na Rio Verdiniho do hlubin Matto Grossa, oni však neměli zájem se s ním setkat. Tento indiánský kmen kladl kousky kůže s trny napuštěnými jedem na místa, kde by při průchodu džunglí pravděpodobně šlápnul člověk. Jednu z takových pastí nastražili i na spadlý kmen na cestu, kudy procházel Frič se svými průvodci. Oba psi běželi před ním a jedovaté trny se jim zapíchlí do tlapek. Zachránili ho, ale sami na to doplatili životem. Později Friče napadl jaguár a pochroumal mu nohu, byl také vysílený malárií, a proto se rozhodl vrátit do Sao Paula, kde se zotavil.

V roce 1902 se vrátil do Čech a v největším pražském obchodním domě „U Nováků“ ve Vodičkově ulici uspořádal výstavu přírodnin a etnografického materiálu. Byly zde kaktusy, semena exotických rostlin, brouci, motýli, želví vejce, ještěřčí a hadí kůže, cukrová třtina, mandioková mouka, brazilský tabák, sbírka achátů, ale i indiánské zbraně a ozdoby. Podobná výstava byla tehdy nevídaná. Pražané nadšením vším exotickým ji navštívili v hojném počtu.

Na svou druhou cestu do Jižní Ameriky vyrazil v roce 1903. Za cíl výpravy si zvolil Gran Chaco, oblast ležící na území států Argentiny, Bolívie a Paraguaje. Ale dříve než se vydal do vnitrozemí, věnoval se v Uruguay nedaleko Montevidea sbírání kaktusů, aby zaplatil dluhy z minulé cesty a vydělal si na tu současnou.

V Chacu ho už více než příroda lákalo poznávání způsobu života indiánů. Paraguayská vláda, která se již delší dobu snažila objevit lodní spojení mezi Paraguají a Bolívií, Friče požádala o prozkoumání povodí řeky Pilcomayo a nebezpečné oblasti močálů Estero Patiña. Frič se z Buenos Aires plavil proti proudu řeky Paraná do Asunción v Paraguaji, odtud pokračoval proti proudu řeky Pilcomayo do Bolívie.

O tuto cestu se před tím marně pokoušelo několik cestovatelů, mezi nimi i Španěl Ibarreta, který na rozdíl od Friče vyrazil z Bolívie a chtěl pokračovat do Paraguaje. Ibarreta byl zabit indiánským kmenem Pilagá. Fričovi se podařilo objasnit příčinu konfliktu. Ibarreta se k indiánům choval arogantně, zabil jim několik koní a hádkou s náčelníky svoji smrt v podstatě vyprovokoval.

Fričovy se výprava zdařila, prozkoumal severoargentínské Chaco, zhotovil mapu močálů Estero Patiña. Získal si náklonnost indiánů Toba, Pilagá a Karraim,

napsal slovníky řečí těchto kmenů. Cesta mu přinesla úspěch u latinskoamerické veřejnosti, ale záchvaty malárie oslabily jeho zdraví.

Přesto se roku 1904 vydává znovu do Chaca. Z Asunción se plavil proti proudu řeky Paraguaje na sever, kde objevil indiánské kmeny Sanapaná a Angaité ze skupiny Mačikuí, které ryly obrázkové písmo do tykví. Setkal se také s kmenem Kad'uveo a zapsal jejich staré legendy.

Poté se vydal do brazilského Chacha k indiánům Boróro na řece Sao Lorencu, kde učinil svůj nejnámější etnografický objev. Popsal a vysvětlil indiánský zvyk, dnes nazývaný kuvade. Podařilo se mu také spřátelit s nejdivočejšími domorodci Chacha s Čamokoky. Strávil s nimi delší čas a zaznamenal jejich řeč, písně, zvyky a pověsti.

V roce 1905 se vrátil do Čech, kde zpracovával sběry a etnografický materiál, který hojně využíval při přednáškách doma i na kongresech amerikanistů. Psal články a studie do zahraničních listů.

Do Jižní Ameriky se vydal znovu v roce 1906 na pozvání brazilské vlády. Žádala Friče o pomoc při urovnání sporu mezi kolonisty a indiány v provincii Santa Catharina. V této oblasti napětí vyústilo v krvavé boje mezi oběma stranami. Situaci ještě zhoršil zásah vojska, které zmasakrovalo indiány. Přistěhovalci se obávali odvetné reakce ze strany domorodců. Frič vytvořil k řešení sporů plán. Navrhoval například vytvořit indiánskou rezervaci, založit horskou policii z domorodých Kainganů, kteří se již setkali se západní civilizací, dále umístit jejich vesnice mezi území bělochů a indiánů a zamezit tak útokům z obou stran, propustit zajaté indiánské ženy a děti, potrestat provinilce.

Návrh kvůli intrikám nebyl uskutečněn. Frič proto apeloval na vídeňský amerikanistický kongres konaný v roce 1909, aby amerikanisté prosazovali humánnější jednání s indiány. Jeho veřejná kritika krutého jednání německých kolonistů s domorodci vedla k roztržce s německými etnografy.

Po neúspěchu v Santa Catharině cestoval po jižní Brazílii, seznámil se zde se zakrslými domorodci Ššetá, kteří degenerovali natolik, že ztratili řeč. Navštívil také Kaingány, jediné jihoamerické indiány, kteří nosili vousy. Zjistil, že jejich pověsti se podobají legendám Ainů ze severního Japonska. U San Antonia Frič zkoumal kjokkenmedinngy, hromady odpadků, které zde byly stovky let a obsahovaly cenné poznatky o tom, jak indiáni žili v minulosti. Dále pobýval v Brazílii, Argentině a Paraguaji. Nějaký čas strávil znovu se svými oblíbeným Čamakoky.

V roce 1908 se vrátil do Prahy, kde vyvolal obrovský rozruch a senzaci. Přivezl si totiž s sebou čamakokského indiána Čerwuiše Piošádu Mendózu, kterému v Čechách začali přezdívat Červíček. Čerwuiš, první indián, který navštívil české země, Friče provázal na jeho přednáškách. Oba dobrodruzi poutali svým vzhledem i vystupováním nemalou pozornost.

Frič nevezl Červíčka do Prahy proto, že by se jím zde chtěl chlubit, ale proto, že indián i celý jeho kmen byli nakaženi vážnou chorobou, na kterou se v Jižní Americe Fričovi ani zdejšími doktorům nepodařilo najít lék. Nemoc byla provázena silným krvácením vedoucím k celkovému oslabení organismu, končila většinou smrtí. Příčinu onemocnění objevil náhodou mladý český přírodovědec, který se specializoval na parazity lidských vnitřností. Způsoboval ji střevní parazit měchovec *Ancylostoma duodenale*,⁵ k jehož odstranění stačilo trochu kalomelu a santoninu – projímadel sloužících k pročištění střev. Tyto léky podal Frič po návratu Čamakokům a podařilo se mu tak, alespoň dočasně, zachránit zbytek kmene před vymřením.⁶ Za několik desítek let však Čamakokové podlehli nemoci, na kterou neexistoval lék – civilizaci. Čamakokové stejně jako někteří další jihoameričtí indiáni nevymřeli úplně, ale jejich způsob života byl civilizací nenávratně změněn.

V roce 1909 se Frič a Čerwuiš vrátili do Jižní Ameriky. Frič se po úspěšné léčbě Čamakoků věnuje etnografickým výzkumům Čamamkoků a Kad'uveů, vše pilně zaznamenává a fotografuje. Svoji v pořadí již čtvrtou cestu strávil v Paragvaj a Argentině. Na této cestě získal nejvíce etnografického materiálu.

Do Prahy se vrátil až v roce 1912. Zpracovával sběry, přednášel, psal, chystal se na další cestu, na níž chtěl filmovat. Zpracování této cesty nedokončil a materiál se mu částečně ztratil za druhé světové války.

Kvůli vojně nemohl odcestovat, vrátil se tedy ke svému velkému zájmu z mládí ke studiu botaniky, konkrétně ke studiu léčivých účinků rostlin a k pěstování kaktusů. Vyrobil tři herbáře kaktusů, dnes uložené v Národním muzeu. S R. Schellem vytvořil novou systematiku kaktusů. Během svého pobytu v Americe Frič objevil, znovu objevil a pojmenoval řadu rostlin, především kaktusů a živočichů. Nesnášel omezování a dogmata. Jeho nekonvenční přístup se odrazil i v poněkud

⁵ ŠIMONKOVÁ – BROULOVÁ, K. Po stopách Karáí Pukú. *Lidé a země*, 2006, roč. 55, č. 3, s. 23. ISSN 0024 – 2896

⁶ Zpracováno podle:

FRIČ, A. V. *Červíček aneb indiánský lovec objevuje Evropu: Ze vzpomínek A. V. Friče*. Praha: Titanic, 1993. ISBN 80-901274-1-X.

svérázném pojmenovávání organismů. Proto se dnes z jeho několika set navržených názvů používá jen asi dvacet pět.

Po založení Československa působil z pověření ministerstva zahraničí v letech 1919 až 1920 jako kulturní a propagační vyslanec. Měl se dokonce stát oficiálním vyslancem Československa pro Jižní Ameriku, ale jednání s ministrem zahraničí Eduardem Benešem pro něj nedopadlo příznivě.

Svoji šestou cestu v roce 1923 nasměroval do Severní a Střední Ameriky. Nejprve krátce pobyl ve Spojených státech v Texasu u svého přítele Eduarda Klabocho, syna cestovatele stejného jména, právě toho, který dával mladému Fričovi rady na jeho první cestu.

Poté vyrazil do Mexika. Na této výpravě se již domorodcům téměř nevěnoval. Sbíral kaktusy. Zaměřil se i na sukulenty s obsahem alkaloidů, které indiáni používali při náboženských obřadech a k léčení. Kaktusy posílal do Evropy, především do Čech a menší část do Německa. Kaktusy odeslané do Německa dorazily v pořádku. Bedny poslané do Čech došly otevřené - papíry, v nichž byly rostliny zabaleny roztrhané, kaktusy zmrzly. Frič se, pravděpodobně správně domníval, že bedny někdo otevřel úmyslně. V roce 1919 a 1920 v Čechách ve vlastním letákovém časopise Očista otevřeně, nekompromisně a místy až nevybíravě kritizoval řadu veřejných činitelů, čímž si udělal mnoho nepřátel.

Botanickým výzkumům věnoval i své další dvě výpravy. První podniknul v roce 1927 do Brazílie, Uruguaje, Argentiny a Paraguaje. Nasbíral zde mnoho semen kaktusů a přivezl téměř 90 beden kaktusů, orchidejí a bromélií.

Na svoji poslední cestu do Jižní Ameriky do Uruguaje a Argentiny se vydal v říjnu roku 1928, vrátil se koncem března 1929.

1.3 Dvě rodiny

Po návratu ze své jihoamerické cesty se Frič oženil s mladou dívkou Dragou Janáčkovou. V říjnu roce 1922 se jim narodil syn Ivan. Bydleli ve vile Božínce v pražských Košířích, kterou si dal Frič již dříve postavit. Božínka se stala centrem společenského života, Frič zde měl uloženu řadu etnografických předmětů a ve

sklenících pěstoval své kaktusy.⁷ (Fotografii Fričovy rodiny najdeme v příloze – Obrázek II).

Fričův rod nevyumřel. Jeho vnuk Pavel Frič se svojí ženou Yvonnou Fričovou se starají o to, aby se ani dnes na A. V. Friče nezapomnělo a jeho odkaz zůstával stále živý. Přesto ani oni neměli až do roku 2000 tušení, že Frič měl ještě jednu rodinu. V roce 2000 je na její existenci upozornili filmaři, kteří se vydali do Jižní Ameriky pátrat po jeho stopách.

V roce 1904 v období velkých povodní na horním toku řeky Paraguaj se Frič přidal ke skupině indiánů Čamakoků Ishir a navázal s nimi přátelské vztahy. Jednou se neopatrně zapletl do sporu žen dvou klanů a pomohl skupině spřátelených indiánek. Za odměnu byl oženěn s jedinou svobodnou dívkou z tohoto klanu. Jmenoval se Loray, což v jazyce Čamakoků znamená Černá kachna. Byla krásná a měla ve svém příbuzenstvu udatné bojovnice. Oba manželé spolu strávili několik týdnů líbánků.

Frič o svém setkání s Loray napsal v knize „*Mezi indiány*“, vydané v roce 1918. O tom, že s ní měl dceru Hermínu se nikde nezmiňuje. Ostatně není dosud spolehlivě prokázáno, že o její existenci sám věděl. Pravděpodobně však svoji ženu i s malou dcerkou někdy mezi rokem 1904 a 1912 navštívil, protože údajně, ustanovil svého přítele náčelníka Magpiotu Hermíniným opatrovníkem.

Nejpřekvapivější na celé věci je, že Fričova více než stoletá dcera Hermína dosud žije, má osm dětí a mnoho vnoučat a pravnoučat. Celé rodina má přibližně 160 členů a dodnes žije na horním toku řeky Paraguaje.

V roce 2002 a 2005 Pavel a Yvonna Fričovi navštívili Jižní Ameriku a obě rodiny se téměř po sto letech setkaly. Manželé Fričovi založili občanské sdružení Checomacoco s cílem zlepšit životní podmínky svých příbuzných žijících v Gran Chacu.⁸

---

⁷ Zpracováno podle:

CRKAL, K. *Lovec kaktusů*. Praha : Academia, 1983, ISBN509-21-857.

⁸ Zpracováno podle: *Checomacoco: A. V. Frič*. Praha [online]. [cit. 30.1.2006], Dostupné na WWW: <<http://www.checomacoco.cz/checo-a-v-fric>>

1.4 Cestovatel doma⁹

Po návratu ze své poslední cesty v roce 1929 se Frič v Praze věnoval pěstování kaktusů a křížení rostlin ve skleníku ve vile Božínce. Psal odborné stati o kaktusech, povídky, básně a romány pro děti a mládež. Na čas se vrátil k indiánské tematice, publikoval články v cestopisných časopisech.

Frič velmi těžce nesl okupaci Československa za druhé světové války. Vyrovnával se s ní svým typickým osobitým způsobem, který by mohl někoho zaskočit. Ještě před válkou v roce 1935 pojmenoval jednu rostlinu po geniálním židovském fyzikovi Albertu Einsteinovi a druhou po Adolfu Hitlerovi a pojmenování zveřejnil. Krátce na to ho na Božínce navštívilo gestapo. Při dotazu na exemplář nesoucí Hitlerovo jméno jim odpověděl: „Tak pánové by se rádi podívali na rebucii adolf hitler? Tak to je pěkněj schour pánové. Podívejte se, tady ho mám, nekvete to, jen to krní. To není nijak zajímavá rostlina, asi mně co nejdřív chcípne. Ale jestli chcete vidět, co stojí za podívání, tak to je rebucie einsteinii. Podívejte se, jak pěkně kvete a jak se má k světu, to je docela něco jiného.“¹⁰ Tajná policie se odporoučela.

Gestapo navštívilo Božínku ještě jednou v roce 1943, když se Frič nedostavil na předvolání. Tentokrát byla situace mnohem vážnější. Byla přítomna i jeho manželka Draga a dospělý syn Ivan. Gestapo i všichni členové rodiny byli po celou dobu rozhovoru ozbrojeni. Cílem návštěvy, jak se ukázalo, bylo přesvědčit Friče, aby dal velkoněmecké říši k dispozici své poslední pokusy: kaučuk, mandelinku a sóju. Frič řekl, že to udělá v případě, že dojde k otevření vysokých škol a propuštění všech rukojmí, že si o těchto podmínkách již dlouho dopisuje s ministrem výživy Darré. Tím byla návštěva ukončena. Jako zázrakem neměla tragickou dohru, snad díky zmínce o Darrém, který byl na dva řadové příslušníky tajné policie asi příliš velké sousto.

Ani během války Frič nezhálel, kromě pěstování kaktusů a křížení rostlin, vydal v roce 1943 etnografii „*Indiáni Jižní Ameriky*“ opatřenou vzácnými

⁹ Zpracováno podle:

CRKAL, K. *Lovec kaktusů*. Praha : Academia, 1983, ISBN509-21-857

KUNSKÝ, J. *Čeští cestovatelé*. 2. díl. Praha: Orbis, 1961

¹⁰ CRKAL, K. *Lovec kaktusů*. Praha : Academia, 1983, s.334. 509-21-857

fotografiemi. Část etnografického materiálu zůstalo nezpracováno a velká část, jedná se především o soubor mytologie paraguayských indiánů, se ztratila.

V roce 1944 se Frič poranil o rezavý hřebík a 4. prosince 1944 zemřel na tetanus. Až do konce si však zachoval svůj badatelský přístup k životu. Věděl, co ho po nákaze tetanem čeká, přesto nebo právě proto si veškerý průběh nemoci a její příznaky podrobně zaznamenal do deníku.

Tyto knihy připomínají svým humanistickým přístupem k indiánům tvorbu Karla Maye, ovšem jistě nejednou generaci mladých českých čtenářů, ovšem z hlediska etnografického a přírodopisného nejsou tolik významné.

Tyto knihy připomínají svým humanistickým přístupem k indiánům tvorbu Karla Maye, ovšem jistě nejednou generaci mladých českých čtenářů, ovšem z hlediska etnografického a přírodopisného nejsou tolik významné.

¹¹ FRIČ, A. V. *Kalera Marša*. Praha: Dvorní tiskárna, 1921.

¹² <http://www.nizkor.net/people/friech/> [Online]. Dostupné na WWW.

¹³ <http://www.nizkor.net/people/friech/> [Online]. Dostupné na WWW.

¹⁴ FRIČ, A. V. *Dlouhý lovec*. Dobruška: Dobruška, 1935.

¹⁵ FRIČ, A. V. *Dlouhý lovec*. Dobruška: Dobruška, 1935.

¹⁶ FRIČ, A. V. *Červíček aneb Indiánský lovec*. Praha: Státní nakladatelství, 1945.

2. Fričova literární tvorba

2.1 Fričovy romány pro mládež

Fričovu literární tvorbu můžeme rozdělit do několika částí. Asi největší díl tvoří beletrie pro děti a mládež popisující jeho dobrodružný život mezi jihoamerickými indiány. Zde získal díky svému vysokému vzrůstu svou přezdívku Karaí Pukú, což znamená dlouhý lovec. První z těchto románů vyšla v roce 1921 pod názvem *Kalera Marsal*.¹¹ Další *Strýček indián (jiný název pro Kaleru Marsal)*, *Hadí ostrov*, *Dlouhý lovec* vycházely od roku 1935 v nakladatelství Toužimský a Moravec. Některé z nich byly ilustrovány Zdeňkem Burianem.¹² Dnes se o jejich novější vydání zasloužilo především nakladatelství Titanic manželů Yvonne a Pavla Fričových, ale i další vydavatelé.¹³

Tyto knihy připomínající svým humánním přístupem k indiánům tvorbu Karla Maye ovlivnily jistě nejednu generaci mladých českých čtenářů, ovšem z hlediska etnografického a přírodopisného nejsou tolik významné.

Stylisticky k nim lze přiřadit i knihu *Červíček aneb Indiánský lovec objevuje Evropu*.¹⁴ Od výše zmiňovaných se však liší svým obsahem. V roce 1908 Frič přivezl z Jižní Ameriky z povodí řeky Paraguay poblíž městečka Barranco Branco do Čech domorodce z kmene Čamakoko Čerwuiše Piošádu Mendózu. (Fotografii Čerwuiše najdeme v příloze – Obrázek III.). Frič nás v knize postupně seznamuje s tím, jak se Červíček do Evropy dostal, jakou senzaci a řadu často komických nedorozumění způsobil jeho kontakt s civilizací, jak se jí přizpůsoboval a jaký byl jeho návrat domů. Fričův přítel herec Rudolf Kafka vymyslel pro domorodce přezdívku, která se ujala. Začal asi prvním indiánovi, který kdy zavítal do Čech říkat Červíček. Frič s

¹¹ FRIČ, A. V. *Kalera Marsal*. Praha: Draga Fričová, 1921

¹² *Alberto Vojtěch Frič v datech*: [Cit.2005-04-10] [Online] Dostupné na WWW: <http://www.stramberk.cz/muzeumzb/mzb.php?name=avf_dartace>

¹³ FRIČ, A. V. *Strýček indián: Dobrodružství lovce v Gran Chaku*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1965. 13-007-65.

FRIČ, A. V. *Dlouhý lovec: Dobrodružství u indiánů Kađuveů*. Praha: Olympia, 1985. 27-033-85.

¹⁴ FRIČ, A. V. *Červíček aneb indiánský lovec objevuje Evropu: Ze vzpomínek A.V. Friče*. Praha: Titanic, 1993. ISBN 80-901274-1-X.

Červíčkem se ubytovali v Náplavní ulici v Praze, pořádali zde řadu bohémských pátků. Cestovatel sebou indiána brával i na své přednášky po celých Čechách.

Červíček v Evropě prožil kulturní šok. Středoevropská společnost i přírodní prostředí byly naprosto odlišné od jeho čamakovských kořenů. Nejdříve měl problémy přivyknout „civilizované“ společnosti, po návratu domů měl problém začlenit se zpět mezi své. S nadšením cestovatele jim vyprávěl, co vše v Evropě viděl a zažil. Pro jeho soukmenovce však byly věci jako vlak, elektřina nebo sníh nepochopitelné a nepředstavitelné. Mysleli si, že si z nich Červíček dělá legraci a že lže. Indiáni se svým přímočarým myšlením mezi sebou nesnesou lháře. Proto Červíčka zbili a vyhnali ze svého kmene. O nic lépe se mu nevedlo ani mezi ostatními domorodci. Červíček nějakou dobu pracoval v dřevorubnách. V Evropě se naučil znát hodnotu peněz, dokázal si jako jediný divoch spočítat svou mzdu a poznal, jak nestydatě běloši indiány šidí. Kladl proto „nesmyslné“ požadavky na plat a pracovní podmínky sebe i ostatních. Setkal se s nepochopením nejen bělochů ale i indiánů, kteří ho považovali za blázna.

Frič na závěr své knihy uvádí, že v Jižní Americe ztratil s Čerwuišem kontakt a o jeho osudech mezi indiány a v dřevorubně se dozvěděl jen z doslechu. Píše, že Červíček dopadl špatně, indiáni ho zpět nepřijali a mezi bělochy se začlenit nedokázal. Expedice, která se v roce 2000 vydala po stopách Friče do Jižní Ameriky, objevila několik fotografií Červíčka jako zaměstnance či snad majitele jihoamerického kočovného cirkusu. Je možné, že by se nakonec přece dokázal adaptovat mezi bělochy? To už se dnes s jistotou nedozvíme. Ale přejme mu to.

2.2 Fričovy etnografické publikace

První Fričova kniha *Mezi indiány*,¹⁵ kterou můžeme zařadit k etnografické části jeho práce, vyšla již v roce 1918. Jedná se soubor o cestopisných vzpomínek, v němž se však například objevuje i záznam Fričových přednášek z antropologických sjezdů. Prezентuje zde objev obrázkového písma u všech kmenů Mačikuí. K tomuto objevu dospěli Frič a také H. Boshle nezávisle na sobě. V kapitole nazvané „Měla mě ráda - zvěděl jsem to pozdě,“ se Frič zmiňuje o své indiánské ženě Černé labuti.

¹⁵ FRIČ, A. V. *Mezi indiány*. Praha: Alois Koniček, Královské vinohrady. 1918.

Fričovo stěžejní etnografické dílo *Indiáni jižní Ameriky*¹⁶ bylo poprvé vydáno až v roce 1943 během druhé světové války. Kniha je doplněna o jedinečné fotografie. Frič v ní popisuje indiánský způsobu života, jejich obyčeje, zvyky, náboženské rituály, manželství, ornamenty, jimiž domorodci zdobí svá těla, nevyhýbá se ani tématům méně příjemným jako je infanticidie a otroctví v indiánském společenství. Neméně cenná je také úvodní část, v níž autor píše sám o sobě a seznamuje nás se svými cestami po Jižní Americe i se svým osobitým a originálním pohledem na svět.

Frič se zajímal také o indiánskou mytologii a pověsti. Malá část těchto pověstí vyšla v roce 1921 v knize *Zákon pralesa. Indiánské pohádky pro děti od šesti do šedesáti let*.¹⁷ V knize autor volně převyprávěl indiánské pověsti, je psána beletristickou formou a je určena především dětem, čímž bohužel ztrácí svoji etnografickou hodnotu. Velké část mytologií paraguayských indiánů se ztratila.

Své poznatky o jihoamerických indiánech publikoval také v časopisech například v Časopise královského antropologického ústavu nebo v Globu.¹⁸

2.3 Fričovy botanické studie

Další část Fričova díla tvoří odborné botanické statě, které zveřejňoval především v odborných českých a německých časopisech například v *Život v přírodě*, *Praktický rádce*, *Svět zvířat* a *Mollers Deutsche Gartner-Zeitung*.¹⁹ Některé statě vyšly knižně. Část z nich psal také formou beletrie, jež upřednostňoval před, podle něj nečtivou, literaturou faktu. Odborníci mu to mají dodnes za zlé. Velmi výstižně to komentuje Jaroslav Ullmann: „Při jeho (míněno Fričových) popisech se často

¹⁶ FRIČ, A. V. *Indiáni Jižní Ameriky*. 4. přeprac. vyd.; Praha: Orbis, 1977.
FRIČ, A. V. *Indiáni Jižní Ameriky*. 2. přeprac. vyd.; Praha: Orbis, 1943.

¹⁷ FRIČ, A. V. *Zákon pralesa. Indiánské pohádky pro děti od šesti do šedesáti let*. Praha: Zlatý srdce i ducha, 1921.

¹⁸ Zpracováno podle: Autor neuveden. *Alberto Vojtěch Frič – výstavka měsíce*. Praha: Národní muzeum v Praze, 1982.

¹⁹ Zpracováno podle: CRKAL, K. *Lovec kaktusů*. Praha: Academia, 1983. 509-21-857.

dozvídáme barvu koně, který táhnul káru s nákladem, ale o barvě květů (sbírané rostliny) se ani nezmínil.“²⁰

V tomto duchu napsal i studii *O kaktech a jejich narkotických účincích*,²¹ která je jeho nejvýznamnější botanickou prací vydanou knižně. Vyšla v roce 1924. Frič v ní čtenáře seznámil s kaktusy obsahující alkaloidy, které nasbíral během své cesty do Mexika v roce 1923. Byl jedním z prvních, jež se na výzkum tzv. narkokaktusů podíleli a studie *O kaktech a jejich narkotických účincích* byla pravděpodobně první o meskalinu v Evropě. Snažil se, aby česká věda měla v této oblasti prvenství.

Popisuje v ní účinky kaktusových alkaloidů na lidský organismus. Seznamuje čtenáře s výsledky pokusů lékařů - zejména psychiatrů a také s pokusy, jež vykonal sám na sobě. Podrobněji se těmito výzkumy seznámíme v kapitole 4. 6. Najdeme zde i popis mexické cesty a sběru kaktusů.

V roce 1924 vyšla pod vedením akademického malíře Jaromíra Seidla za spolupráce A. V. Friče publikace *Kaktusy, sukulenty a jejich pěstění*.²² Přispívalo do ní více kaktusářů, ale Seidl a Frič nejvíce. Od Friče zde nejdeme například návod, jak pěstovat kaktusy ze semene, seznam rostlin, které našel během cesty do Mexika, odborný popis některých exemplářů a jejich fotografie.

K Fričovým botanickým pracím můžeme řadit také jeho herbáře (více viz. kapitola 4.11) a ceníky rostlin, pode nichž prodával kaktusy. Ceníky pochopitelně nemají žádnou literární hodnotu, ale jsou zdrojem informací o jménech, kterými Frič pojmenovával kaktusy.²³

---

²⁰ ULLMANN, J. *Doslov*. In *O Kaktech a jejich narkotických účincích*. Praha : Dharma Gaia; Mařa; Titanic; Pisces, 1995, s. 65. ISBN 80-85905-08-6

²¹ FRIČ, A. V. *O kaktech a jejich narkotických účincích*. Praha: Dharma Gaia; Mařa; Titanic; Pisces, 1995. ISBN 80-85905-08-6; ISBN 80-901915-3-3.

²² SEIDL, J. *Kaktusy sukulenty a jejich pěstění*. Praha: Ferdinand Macháček. Královské vinohrady.1924

²³ ZÁZVORKA, J.; ŠEDIVÝ, V. *Aztekie* 91. Praha: Spolek pěstitelů kaktusů a sukulentů Praha, 1993.

2.4 Fričovy dopisy skvělé objevy

Své zážitky z cest Frič popsal také v mnoha dopisech rodině, přátelům, nebo obchodním partnerům. S některými s nich se veřejnost může seznámit v pozdějším vydání jeho knihy *Indiáni Jižní Ameriky*²⁴ a také v bibliografickém díle *Lovec kaktusů* od Karla Crkala.²⁵

2.5 Fričova novinářská činnost

Alberto Vojtěch Frič byl nadšeným vlastencem. V době po vzniku první republiky byl zklamán vývojem situace. Chtěl lidi přesvědčit, že vznikem vlastního státu nic nekončí a politické nešvary stále existují.

Začal tedy v roce 1919 vydávat letákový časopis *Očista*, v němž se vyjadřoval k nejrůznějším politickým a společenským problémům. Tento časopis roznášeli po Praze kameloti. Frič byl tehdy prvním, kdo u nás zavedl pouliční kolportáž tisku.²⁶ Nebál se dát najevo své názory a to i přes to, že na to často dopltil. Otevřeně a často nevybíravě útočil na řadu veřejných činitelů. Z názvů jeho článků si můžeme udělat poměrně jasnou představu o tom, že si tím nadělal řadu nepřátel: *Bolševictví, Machare, styďte se!, Buďte občany, Koupené duše, Krajané v cizině, Odrakoušťte svoje duše, Dr. Beneš lhal před senátem, Proč jsem přestal být protibolševikem, Jak pracují naše zahraniční úřady proti A. V. Fričovi v Brazílii* atd.²⁷

²⁴ FRIČ, A. V. *Indiáni Jižní Ameriky*. 4. přeprac. vyd.; Praha: Orbis, 1977

²⁵ CRKAL, K. *Lovec kaktusů*. Praha: Academia, 1983. 509-21-857.

²⁶ Zpracováno podle: FRIČOVÁ, Y. Doslov. In: *Červíček aneb indiánský lovec objevuje Evropu: Ze vzpomínek A. V. Friče*. Praha: Titanic, 1993. ISBN 80-901274-1-X.

²⁷ Kartotéka Národní knihovny České republiky

3. Fričovy etnografické objevy

Frič navštívil Ameriku celkem osmkrát, z toho sedmkrát Jižní, jednou Střední a Severní Ameriku. Za svého života nashromáždil velké množství etnografického materiálu. Spolupracoval s Náprstkovým muzeem, kde je uložena menší část jeho sbírek. Více si však jeho etnografické činnosti považovali v zahraničí než doma, proto řada jeho sbírek skončila v muzeích v New Yorku a Petrohradě.

Byl oficiálním dodavatelem předmětů do Muzea antropologie a etnografie v tehdejší ruské metropoli. V roce 1909 se Frič stal členem – korespondentem carské Akademie věd. V Petrohradě jsou uloženy například stříbrné tepané ozdoby domorodců z Chaca, ozdobné pásy tkané ze skleněných korálek technikou, jež indiáni přejali od jezuitů, hudební nástroje, výzbroj šamana, kačuvejské panenky, obleky čamkoksých bojovníků zdobené peřím, které indiáni používali k obřadním tancům archeologické nálezy ze sambaquí, atd. Jeho spolupráce s německými muzei utrpěla Fričovou oprávněnou kritikou chování německých přistěhovalců k domorodému obyvatelstvu. Také většina jeho etnografických prací vyšla v cizině ve Vídni, v Berlíně, v Londýně a v Buenos Aires.

Frič na svých cestách pořídil mnoho fotografií, což v té době rozhodně nebylo samozřejmostí. Fotografování v divočině přinášelo řadu obtíží. Problémem byl už samotný transport velmi těžkého aparátu se stativem a skleněnými deskami, ani zdoluhavá instalace, volba správného osvětlení a seskupení domorodců nebyly jednoduché. Navíc musel snímky v divočině nejen nafotit, ale i vyvolat. Nejdříve fotografoval na skleněné desky, později jako první u nás na kinofilm. Dokonce zaznamenával hudbu domorodých kmenů a jejich jazyk na fonograf.

Neměl etnografické školení, ale při sběru materiálů postupoval podle zásad platných v přírodních vědách, především zásady přesné dokumentace. U jeho sběrů jsou ve většině případů přesné popisky, často doplněné kresbami, mírami a zařazením k příslušnému indiánskému kmeni. (Fotografie některých předmětů najdeme v Příloze – Obrázek IV., V.). Část materiálů se bohužel po jeho smrti ztratila, nebo zůstala nezařazena.²⁸

²⁸ Zpracováno podle:

Autor neuveden. *Alberto Vojtěch Frič – výstavka měsíce*. Praha: Národní muzeum v Praze, 1982.
ŠIMONKOVÁ – BROULOVÁ, K. Po stopách Karai Pukú. *Lidé a země*, 2006, roč. 55, č. 3, s. 18 – 24. ISSN 0024 – 2896

V této kapitole se budu věnovat Fričovým nejvýznamnějším etnografickým objevům, které se nám z jeho díla zachovaly. Nejprve se však zmíním o dvou oblastech, v nichž pobýval v Jižní Americe nečastěji o Gran Chacu a Matto Grossu. Pro větší přehlednost uvedu také základní informace o indiánských kmenech, s nimiž se nejvíce stýkal a u nichž provedl významná etnografická pozorování.

3.1 Gran Chaco, Matto Grosso a indiánské kmeny, které zde Alberto Vojtěch Frič navštívil²⁹

Gran Chaco je rozsáhlá oblast mezi řekami Salado a San Rafael na západě od řeky Paraguay, rozkládá se na území dnešní Paraguaje a severní Argentiny. Ve Fričově době zde byly těžko přístupné pralesy, močály a travnaté roviny, na severu přecházelo v neschůdnou poušť, většina Chaca byla ještě v moci indiánů. Frič někdy užíval českou podobu jména Čako. Gran Chaco se skládá ze tří oblastí jižní – Chaco Austral, kde se postupně začala pěstovat bavlna a cukrová třtina, střední Chaco a severní – Chaco Boreal, které nejdéle odolávalo bělošské kolonizaci. O severní část svedla v letech 1933 až 1935 válku Paraguay a Bolívie, protože se zde nalézají bohatá naftová ložiska.

Matto Grosso je vnitrozemský stát na území západní Brazílie na hranici s Bolívií a Paraguají. Hlavní město Cuiabá bylo založeno u kdysi bohatých zlatých dolů. Grosso je pokryto horami, náhorními rovinami a rozsáhlými nížinami. V době cestovatelova pobytu bylo ještě z velké části ovládáno domorodci.

V Jižní Americe žilo přibližně 500 domorodých kmenů, každý z nich měl vlastní jazyk a často i odlišné zvyky a uspořádání společnosti, přestože některé z nich žily v těsném sousedství. Také jejich fyzický vzhled se mnohdy lišil.

ŠIMONKOVÁ – BROULOVÁ, K. Za všechno může kaktus. *Lidé a země*, 2006, roč. 55, č. 3, s. 94 - 95.. ISSN 0024 - 2896

²⁹ Zpracováno podle:

FRIČ, A. V. *Indiáni Jižní Ameriky*. 4. přeprac. vyd.; Praha: Orbis, 1977.

FRIČ, A. V. *Indiáni Jižní Ameriky*. 2. přeprac. vyd.; Praha: Orbis, 1943.

FRIČ, A. V. *Strýček indián: Dobrodružství lovce v Gran Chaku*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy. 1965. 13-007-65.

Alberto Vojtěch Frič při svých cestách navštívil různé indiánské kmeny a sepsal 36 slovníků domorodých jazyků.³⁰ Yvonna Fričová považuje tyto slovníky za nejcennější část Fričovy etnografické práce. Každý slovník má několik desítek až několik set slov a slovníky jsou zpracovány podle předepsaných vzorů z berlínského muzea. Frič je údajně ve dvacátých letech dvacátého století zapůjčil Čestmíru Loukotovi, který je začal vydávat za své a publikovat je pod svým jménem.³¹

Zde jsou nejvýznamnější domorodé kmeny, u nichž Frič pobýval.

Indiáni Kaduveo sídlili v nížinách Mato Grossa mezi řekou Paraguay a pohořím Serra Bodequena a Serra dos Gaviaos (Orlí hory). Byl považováni za jeden z nejudatnějších kmenů v Grossu. Za pomoc ve válce proti Paraguaji v letech 1864 až 1870 dostali od brazilské vlády tisíce kusů dobytka zatoulaného na jejich území. Patřil do jazykové skupiny Guaykurú. Frič obdivoval nádherné ornamenty, jimiž si Kaduvejky zdobily tělo. Díky nim byl kmen nazýván pány ornamentů. Mezi těmito indiány pobýval i italský cestovatel, etnograf a malíř Guido Boggiani, který zde pořídil mnoho nádherných fotografií kaduvejských žen pomalovaných ornamenty, tyto fotografie přivezl do Evropy právě Alberto Vojtěch Frič.

Indiáni Payaguá ze skupiny Guaykurú žili na východním okraji Gran Chaca na řece Paraguaji. V 16. století patřil k nejpočetnějším a nejstatečnějším indiánským kmenům. Ještě v roce 1541 byli schopni postavit proti bílým kolonizátorům několik tisíc bojovníků. Pilágové měli sice malá políčka v okolí současného Asunción, ale jejich doménou byla voda, byli velmi zruční ve stavbě a používání kánoí. Patřili ke kmenům, jež se rozhodli raději dobrovolně vymřít, než aby se asimilovali s bělošskými kolonizátory. Při tom se bohužel uchýlili i k tak extrémnímu prostředku jakým je infanticida. V roce 1903 se Frič našel v okolí Asunción jen několika příslušníků tohoto kmene.

Indiáni Pilagá žili na středním toku řeky Pilcomayo. Rovněž patřili do jazykové skupiny Guaykurú. Frič popsal jejich zvyky týkající se námluv. Také se mu podařilo objasnit smrt argentinského geografa Ibarrey. Zabili ho právě indiáni tohoto kmene, ale

³⁰ FRIČ, A. V. *Indiáni Jižní Ameriky*. 4. přeprac. vyd.; Praha: Orbis, 1977, s.21.

³¹ FRIČOVÁ, Y. In: *České stopy: Karai Pukú* (dokumentární film České televize). Česká televize, 2006

Ibarreta se k nim choval velmi hrubě, arogantně, zastřelil jim koně, útok indiánů prakticky vyprovokoval.

Angaité žili v Gran Chacu jižně od území kmenů Tumrahá, Sanapaná a Tauá na pravém břehu řeky Paraguaje. Běloši je postupně zatlačovali do nitra Gran Chaca. Frič podrobně popsal jejich obrázkové písmo, které považoval za velmi vyspělé a propracované. Patřili do jazykové skupiny Mačíkuí.

Sanapaná je mateřský kmen Angaitů. Frič se oněm zmiňuje v souvislosti s obrázkovým písmem.

Čamakokové byli kdysi nomádkým kmenem Gran Chaca. Patřili do jazykové skupiny Zumuko. Tkali z peří obřadní obleky a ozdoby, protože v tomto umění převyšovali ostatní domorodce, říkalo se jim páni barev ptačího peří. Byli jedním z nejobávanějších kmenů, hlavně klan nazývaný Chamacoco bravo neboli Tumrahá žijící na levém břehu řeky Paraguay a ve vnitrozemí jižně od pevnosti Forte Olimpo v Gran Chacu. Kouzelníci Tumrahá vynikali v přírodním léčitelství, Fričovi se jako jednomu z mála podařilo navázat s nimi přátelský kontakt. Zaznamenal jejich jazyk, mytologii a zvyky týkající se manželství a námluv. Z kmene Čamakoko pocházel také indián Čerwuiš, kterého přivezl v roce 1909 Frič z Jižní Ameriky do Prahy.

V roce 1904 během velké povodně se spřátelil s domorodci Chamacoco – Yshir (česká podoba jména, kterou používal Frič je Ishir). Oženil se s Loray (Černou kachnou)- indiánkou z tohoto kmene. Měl s ní dceru Hermínu Fričovou, které je dnes přes sto let a dodnes žije v Paraguaji. V současné době žije asi 1500 příslušníků kmene na horním toku řeky Paraguay.³²

Guaraní byla skupina indiánských kmenů žijících v Paraguaji, v severovýchodní Argentíně, v jižní Brazílii. Mluvili jazykem Guaraní, patřícím do tupíjských jazyků a v jejím rámci do tupí-guaraní. Guaraní byli tak početní a rozšíření, že byl jejich jazyk označen za lingua general a používán jako hlavní dorozumívací řeč s domorodci. Jezuité je v tomto jazyce vzdělávali a také tiskli v něm knihy. Na území dnešní Paraguaje vznikla tzv. jezuitská ^{reduta} Z jazyka Guaraní přešlo mnoho názvů zvířat, rostlin a míst do jihoamerické španělštiny a portugalštiny. Dnes jí v podobě zvané jopará hovoří

³² Zpracováno podle: *Checomacoco: Chamacoco*. Praha [online]. [cit. 30.1.2006] Dostupné na WWW: <<http://www.checomacoco.cz/chamacoco>>

6 miliónů lidí v Paraguaji, kde je spolu se španělštinou úředním jazykem. Další asi milión mluvčích žije v přilehlých oblastech a v Buenos Aires.³³

Krutoni nazývaní také Šestá (Frič někdy uvádí Ššestá), Are nebo Bugre patřili do jazykové skupiny Guaraní-Tupí. Tito indiáni byli velmi obratní v lezení po stromech, nestavěli si domy, ale spali ve větvích, putovali za potravou z místa na místo. Je velmi pravděpodobné, že neznali železo a železné nástroje. Krutoni zdegenerovali tak, že téměř neznali řeč, dorozumívali se pomocí pískání a skřeků. Frič se o nich zmiňoval v souvislosti s kmenem Kaigánů, který na ně pořádal nekrvavé hony, dělal z nich své otroky. Toto otroctví bylo podle Fričova názoru výrazně humánnější, než způsob jakým se ke Kretonům chovali bílý kolonisté, kteří je brutálně vyvražďovali a zotročovali. Frič se pokoušel zlepšit vztahy mezi kolonisty z Blumenau ve státě Santa Catarina v Brazílii a Krutony.

Kaingánové žili v jihovýchodní Brazílii uprostřed území mezi řekou Páraná a mořem. Lovili indiány Krutony a dělali z nich své otroky. Frič u nich nasbíral řadu mýtů a bájí a jejich volný přepis uveřejnil v knize *Zákon pralesa*.

Domorodci Šavantes žili na pravém břehu řeky Paraguay těsně u paraguayské hranice. Frič se s nim pokusil navázat styky na své první cestě do Jižní Ameriky.

Kmen divokých Boróro (španělsky se jim říkalo Boróros bravos) žil na území Matto Grossa v Brazílii podél celého toku řeky Sao Lourenco až k jejímu soutoku s řekou Cuiabá, kde sousedil s kmenem Gusto. Jižní hranice tvořila řeka das Mortes, na jejím druhém břehu bydleli Kayapó. Mezi Boróry a Kayapó zuřila mnoho let válka. Borórové sídlili také na severu na březích řeky Araguaya napravo od silnice, jež vedla z města Cuiabá do Goiasu. Zde bojovali s osadníky z Goiasu.

Dříve bojoval tento kmen společně s Portugalci proti ostatním domorodcům, pak ale přerušil s bělochy styky a stal se nejobávanějším v Matto Grossu. Bylo proti nim posláno několik trestných výprav, které neuspěly. Až v roce 1884 se brazilskému kapitánu Duartovi podařilo usmířit část kmene, kterou „zcivilizoval“ a přesídlil do osady Tereza Cristina.

³³Zpracováno podle: *Wikipedia:Guaraní*. Praha [online]. [cit. 16.2.2006] Dostupné na WWW: <<http://cs.wikipedia.org/wiki/Guaran%C3%AD>>

Větší část Borórů však žila v období Fričova pobytu divoče. Frič popsal jejich námluvy a svatební obřady. Byli nazýváni pány zpěvu, veršů a rytmu, protože v tomto umění vynikali nad jinými kmeny.

3.2 Kuvade³⁴

Fričov nejvýznamnější etnografický objev bylo objasnění indiánského zvyku nazývaného v odborné literatuře Kuvade. Frič ho uveřejnil spolu s předním amerikanistou Paulem Radinem v roce 1906 v Časopise královského antropologického ústavu. Tento zvyk související s porodem popsali už jiní autoři před ním, ale nikdo z nich nedokázal objasnit jeho významu.³⁵ Fričovi se to pravděpodobně díky přátelskému přístupu k domorodcům a snaze porozumět jejich způsobu života podařilo. Byl na návštěvě u kmene Boróro a díky tomu, že byl domorodci považován za kouzelníka, mohl se účastnit narození dítěte.

Domorodci postavili pro nastávající matku chatrč z rákosu u řeky, kam ji zavedli na začátku porodu, nechali ji o samotě a o hladu více než den. Když se zesílil ženin křik až na hranici snesitelnosti, obklopili kouzelníci domek a zapálili jej ze všech stran. Za chvíli vyběhla z hořící chatrče maminka s novorozencem v náručí, skočila do vody a přeplavala řeku. Přestože se nám tento přístup může zdát drastický, patrně je účinný. Leknutí zřejmě urychlilo porod. Na druhém břehu řeky se matka s dítětem otočila a plavala zpět. Vykoupané dítě uložila do bambusového koše, který jí dali přihlížející starší ženy. Koš si zavěsila na záda, připnula lýkem na čelo a vyrazila do lesa sbírat kořeny. Při tom všem se tvářila velmi vesele a statečně, jako by byla v nejlepší pohodě.

Takto vypadá indiánský porod u kmene Boróro. Samotný zvyk Kuvade však probíhá jinde. V baitu (společném domě mužů) ležel manžel rodící maminky, zle naříkal a plakal, že je těžce nemocný. Všichni muži stáli u něj a utěšovali ho, cestovatel ho šel prohlédnout, přestože se mu zdálo, zvláštní, že by zraněný indián nahlas naříkal a

³⁴ Zpracováno podle: FRIČ, A. V. *Indiáni Jižní Ameriky*. 4. přeprac. vyd.; Praha: Orbis, 1977, s 23 - 25.

³⁵ Autor neuveden. *Alberto Vojtěch Frič – výstavka měsíce*. Praha: Národní muzeum v Praze, 1982.

dokonce by se svěřil do péče neznámému cizinci. Frič pochopil, že domorodec nemoc jen předstírá a všichni přítomní mu v tom pomáhají. Zeptal se jednoho starého čaroděje, koho chtějí touto hrou přelstít. Kouzelník ho odvedl daleko za vesnici, rozdělal kolem nich kruh a když nabyl dojmu, že je nikdo neposlouchá, velmi tajuplně mu zašeptal do ucha: „Bópe“.

Cestovatel mu neporozuměl. Až při psaní slovníku Borórů si uvědomil, že Bópe je zlý duch nebo nějaká bytost z podsvětí. Domorodci věří, že nemoci způsobují duchové, kteří se do těla nejnáze dostávají prostřednictvím otevřených ran. Manžel chce předstíráním nemoci odvést pozornost duchů od své rodící ženy a zaměřit ji na sebe. Proto si do krve rozškrábe kůži a proto také všichni soukmenovci hrají divadlo s ním. Jeho žena se naopak tváří, že je zdravá a v plné síle a jde dělat svou každodenní práci, aby si jí a jejího právě narozeného dítěte zlí duchové nevšimli.

3.3 Stěhování bájí a národů v Jižní Americe³⁶

Na antropologické sjezdu ve Zhořelci v srpnu 1906 věnoval Frič svou přednášku stěhování indiánů v Jižní Americe zejména v oblasti Chaca, kterému se intenzivně věnoval.³⁷

Uvedl, že zde dochází k častému pohybu indiánů. Opustí-li kmen své území, ať už vyhyne, či se jen odstěhuje, na jeho místo se přesídli kmen jiný. Běloši, kterým často dělá problém indiány od sebe odlišit, nazývají nově příchozí domorodce stejně jako jejich předchůdce. Nikdo nebere zřetel na to, že jde o jiný kmen, jež často patří do zcela odlišné skupiny domorodých kmenů s odlišným způsobem života. Může se stát, že po čase i samotní nově přistěhovalí indiáni přijmou jméno svých předchůdců a zmatek ve jménech kmenů neustále narůstá. Jak ukázka nám poslouží kmen Tauá (Toba): „V Chacu Boreal nalezneme najednou kmen Toba (skupina Guaykurú) uprostřed mačikujských kmenů. Ve skutečnosti jsou to Mačikiiové, kteří si říkají Tauá

³⁶ Zpracováno podle:

FRIČ, A. V. *Mezi indiány*. Praha: Alois Koniček, Královské vinohrady. 1918.

FRIČ, A. V. *Indiáni Jižní Ameriky*. 4. přeprac. vyd.; Praha: Orbis, 1977.

³⁷ FRIČ, A. V. *Mezi indiány*. Praha: Alois Koniček, Královské vinohrady. 1918.

(mravenci). Ale z Argentiny přišli quebracheros jim začali říkat Toba a ti nebožáci už si tak dnes říkají sami...³⁸

Nabízí se tedy otázka, jak od sebe indiánské kmeny rozeznat. Logickým předpokladem je vycházet z jejich jazyka. Jeden kmen musí přece hovořit stejným jazykem. Ale jak Frič uvádí, v Jižní Americe nelze vždy uplatnit pravidla platící v Evropě: „Vezměme si obrovské území Chaca. Zdejší indiáni žili a žijí v ustavičných válkách s různými sousedy. Loupí si navzájem ženy, které pak vychovávají svým novým pánům děti tak, jak je vychovávaly ve svém vlastním kmeni. Jazyky, zejména tam, kde není vyvinuto písmo se rychle a snadno mění i bez takových vlivů a s nimi dvojnásob. Při podobných poměrech je těžké – a samozřejmě nejen v Chacu – objevovat příbuznost kmenů, danou vývojem ze společné větve jazykovými studii. Z téhož důvodu mají pro určení příbuznosti malý význam i antropologická měření.³⁹ Na dokreslení uvádí dva příklady z kmene Čamakoko: „Čamakokové například, k nimž jsem po roční přestávce zavítal podruhé, měli pro řadu věcí docela jiné názvy (jak jsem ke své malé radosti zjistil srovnáním jejich slov s výrazy v pouze dvanáct měsíců starém slovníčku)...Nepřátelství a válka mezi Čamakoky kmene Išira a divokými Čamakoky zvanými Tumrahové, trvá teprve asi čtyřicet let, jejich jazyky jsou tak rozdílné, že se vůbec nedorozumějí.“⁴⁰

Frič se proto rozhodl, že se pokusí zjistit příbuznost indiánských kmenů na základě něčeho trvalejšího než jsou rychle se měnící slova, a to na základě přízvuku, o kterém byl přesvědčen, že setrvá i několik generací. (To, jak se můžeme přesvědčit na příkladu přistěhovalců do ČR, není pravda. Děti těchto přistěhovalců, už zpravidla mluví zcela bez přízvuku.) Dále chtěl vycházet ze studia indiánské mytologie. Nesouhlasil s názorem, že mýty stejně jako ostatní kulturní majetek přechází z kmene na kmen válkami. Tvrdil, že mýty se mohou tímto způsobem předávat jinde na světě, ale ne u domorodců v Chacu. Při nájzdu útočníci zabijí muže, ukradnou ženy, děti, plodiny a semena, které potom ženy pěstují pro své únosce. Vítězové tedy získají i všechny kulturní znalosti zajatých žen. Nemohou však takto získat jejich pověsti, protože ty jsou u všech kmenů v Chacu majetkem mužů, ženám zůstávají utajeny.

³⁸ FRIČ, A. V. *Indiáni Jižní Ameriky*. 4. přeprac. vyd.; Praha: Orbis, 1977, s. 126.

³⁹ FRIČ, A. V. *Indiáni Jižní Ameriky*. 4. přeprac. vyd.; Praha: Orbis, 1977, s. 125

⁴⁰ FRIČ, A. V. *Indiáni Jižní Ameriky*. 4. přeprac. vyd.; Praha: Orbis, 1977, s. 126.

Pokud je výjimečně zajat nedospělý mladík, zná báje svého kmene jen útržkovitě a nemá na mýty nového kmene žádný vliv

U indiánů se mýty přenášejí jedině ústním podáním - na rozdíl od Evropy, kde se šíří i v psané podobě. Báje u domorodců putují jedině s lidmi, a proto je podle Friče shodnost bájí důkazem příbuznosti a cesty stěhování bájí se kryjí s trasami stěhování indiánů.

Na podporu své teorie o tom, že shodnost bájí dokazuje příbuznost kmenů Frič uvádí příklad podobnosti mýtů jdoucí až do největších podrobností u dvou od sebe velmi vzdálených kmenů - u Wauráů na řece Xingů a u Tumrahů (divokých Čamakoků) v severním Chacu. U obou kmenů se vypráví, že se někteří lidé na útěku před velkou potopou chtěli zachránit šplháním na stromy a proměnili se v opice, další plavali ve vodě a proměnili se v ryby, jiní utíkali po souši a stali se z nich morčata, ostatní zůstali stát a jejich přeměnou vznikly palmy. Názor, že zvířata jsou jen potopou překvapení nebo kouzelníky přeměnění lidé se vyskytuje i u Boróřů v Mato Grossu. Všechny tři kmeny také vynikají v zpracování peří a ve zpěvu, při tanci a zpěvu používají lidské vlasy a kožešiny jaguárů, mají stejné zvyky a stejné společenské uspořádání. Frič se domníval, že tyto tři kmeny jsou navzájem příbuzné.

Pověst o potopě sice existuje na mnoha místech Země nezávisle na styku lidí a tím i jejich pokrevní příbuznosti. Ale nikde se nenachází podobnost jdoucí až do takových podrobností jako u výše zmiňovaných tří kmenů.

Frič věnoval indiánské mytologii velkou pozornost, část bájí nasbíraných zejména u Kaingánů (kmenů Kaduruké a Kamé) žijících v době Fričova pobytu mezi nimi ještě svobodně na březích řeky Rio Ivahy zveřejnil v knize *Zákon pralesa. Indiánské pohádky pro děti od šesti do šedesáti let*. Některé z těchto pověstí jsou také součástí jeho nejvýznamnější etnografické knihy *Indiáni Jižní Ameriky*.

3.4 Náboženství, víra, idoly a fetišé jihoamerických indiánů⁴¹

Zajímavým tématem Fričova díla jsou bezesporu také záznamy o náboženství, božstvech a víře jihoamerických indiánů. Cestovatel se zpočátku domníval, že zdejší domorodci nemají původní božstva, pouze božstva zde zdomácnělá.

⁴¹Zpracováno podle: FRIČ, A. V. *Indiáni Jižní Ameriky*. 4. přeprac. vyd.; Praha: Orbis, 1977, s. 73 -80.

V roce 1911 pobýval již po druhé u Kad'uveů v Serra Bodoquena. Během této čtyřměsíční návštěvy revidoval kad'uvejský slovník a objevil nové slovo Onoenrodi. Zjistil, že je to jméno starého domácího božstva. Postupně se dozvěděl, že Onoenrodi má stejné ctnosti i nectnosti jako Kad'uveové. Žije stejně jako oni, jí stejné jídlo, opíjí se a v opilosti se hádá, intrikuje, podvádí, může způsobit nemoc i uzdravení. Liší se od svého lidu jen nesmrtelností.

Podle mého názoru v tomto ohledu božstvo Onoenrodi připomíná spíše Olympské bohy starých Řeků než křesťanského Boha, který je vždy dobrý. Podporuje to Fričovu teorii, že se jedná o božstvo původní, ne o Boha vzniklého z křesťanství překroucením článků víry a výkladem božských vlastností. Otázkou však zůstává, proč se cestovatel dozvěděl o existenci Onoenrodiho až při své druhé návštěvě. Mohlo to být způsobeno tím, že poprvé u Kad'uveů na Serra Bodoquena pobýval příliš krátce na to, aby jméno božstva zaslechl, nebo dosud neměl jejich úplnou důvěru.

Dále Frič přišel na to, že vlastnosti Onoenrodiho se přisuzují čarodějům (tedy vlastně kněžím). Kouzelníci víru v Onoenrodiho posilují a usměřují svými proroctvími, předzpěvují lidem obsahy svých snů, čímž si udržují jejich důvěru. Pokud kouzelník ovládá sugesci, používá ji také při léčení nebo naopak vyvolávání chorob, čímž získává další důležitou Onoenrodiho vlastnost.

Šamani však nevykonávají kněžskou činnost ve smyslu evropsky chápaného náboženství, tedy jako službu bohu. Podle Friče je tedy sporné, zda mají Kad'uveové jen pro víru v Onoenrodiho nesmrtelnost a všemohoucnost náboženství, či ne. Záleží to pouze na tom, jak si náboženství definujeme, zda třeba tak, jak ho chápal Frič: „jako souhrn víry v boha, víry v to, co nemůžeme dokázat a služby onomu bohu“⁴² nebo nám za důkaz existence náboženství postačí například tajemné obřady, jejichž posláním je kupříkladu vzdát někomu nebo něčemu hold, něco oslavit, přivítat nebo se s něčím rozloučit.

Podobné problémy máme často i tehdy, chceme-li posoudit zda některý předmět byl idolem, fetišem, votivním předmětem či pouhou hračkou. Akademický slovník cizích slov definuje idol jako: „kultovní předmět pravěkých náboženství, kterému byla vzdávána božská úcta, modlu“⁴³, fetiš jako: „předmět uctívání pro domnělou magickou

⁴² FRIČ, A. V. *Indiáni Jižní Ameriky*. 4.přeprac. vyd.;Praha: Orbis, 1977, s. 75.

⁴³ PETRÁČKOVÁ, V.; KRAUS, J. a kol. *Akademický slovník cizích slov*. Praha: Akademia, 2001, s. 320. ISBN 80-200-0982-5

moc“⁴⁴ a votivní jako : „věnovaný, zpravidla na základě slibu (vóta), jako prostředek díků, vděčnosti, zvl. náboženského rázu, snahy dovolat se pomoci božských sil“⁴⁵. Zde se nám navíc k problému s definicí přidává i problém daleko podstatnější a totiž, že se nám tyto předměty jen málokdy dochovají i s popisem etnografa či důvěryhodného svědka, který viděl, jak je předmět skutečně používán domorodci. Často tedy dochází k omylům.

Jeden z nich uvádí Frič: „V antropologické sekci téhož kongresu (v Buenos Aires) označil můj přítel profesor Ambrosetti dřevěného netopýra s několika rýhami na ocase za idol: netopýr s chřestícím ocasem. Figurka byla nalezena v jakési školní sbírce a byla bez údajů. Ambrosetti klidně přečetl své pojednání o neznámém kmeni Tapuyú, kde opakoval bajku o Indiánech, střílejících nohama, která se tehdy často při různých příležitostech přetřásala. Já však nasbíral u dnešních Indiánů množství dřevěných kamenných i voskových figurek, velmi podobných tomu netopýru a vždycky to byly buď ozdoby nebo hračky. Mohl bych je nazvat idoly asi stejně snadno jako svou vlastní gumovou kravičku, s níž jsem si hrával jako dítě.“⁴⁶ Frič zřejmě nevěděl, že votivní předměty a idoly se i v jiných kulturách často dávaly dětem na hraní.

Dále popisuje své problémy při zařazení předmětů, které již popsali cestovatelé Boggiani a Koch-Gunberg. (Některé z idolů, fetišů a votivních předmětů najdeme na fotografii v Příloze – Obrázek VI.) Jedná se o tři skupiny předmětů. První zahrnuje dřevěné a hliněné skulptury různých tvarů, mužské a ženské figurky, někdy válcovitá dřívka, na nichž mohou být namalovány tahy obličejů. V další jsou předměty představující otrokyni, indiánskou paní nebo bělošku. Jsou zhotoveny z kostí pštrosů, krav, krokodýlů a papoušků, které jsou někdy opracovány, někdy holé, oblečené do hadříků, případně vyzdobené korálky. Poslední skupinu tvoří zvířecí loutky koňů, jízdních volů a dětské nářadí. Jsou vyrobeny z kostí volů, želv a z hadříků. Panenky podobné těm ze druhé skupiny našel Frič spolu s miniaturami představujícími majetek těchto loutek: moždíř, sedlo, vřeten, nůž, kabelku a visutou rohož i u Tobů. Domnívá se, že původně šlo o hračky, ale časem se z nich vyvinulo víc než to.

⁴⁴ PETRÁČKOVÁ, V.; KRAUS, J. a kol. *Akademický slovník cizích slov*. Praha: Akademia, 2001, s. 227. ISBN 80-200-0982-5

⁴⁵ PETRÁČKOVÁ, V.; KRAUS, J. a kol. *Akademický slovník cizích slov*. Praha: Akademia, 2001, s. 814. ISBN 80-200-0982-5

⁴⁶ FRIČ, A. V. *Indiáni Jižní Ameriky*. 4. přeprac. vyd.; Praha: Orbis, 1977, s. 76.

Ze začátku indiáni hračky ochotně vyměňovali za korálky. Později si všiml, že některé loutky mají jména svatých a domorodci je označují jako „santinho“. Jmenují se Sao Francisco, Sao Antonio, Santa Rosa atd. Loutce ženy s dítětem v náručí říkají Nossa Senhora madona. Přestože šlo o určitou personifikaci svatých, mohl cestovatel loutky snadno nakoupit, nelze tedy hovořit o idolu nebo modle.

Později zjistil, že indiáni mají i loutky velmi staré, nádherně vyzdobené, oblečené v hedvábí, které nechtěli prodat za nic na světě. Indiánky si s nimi hrály, povídaly, někdy i plakaly. Odmítaly je prodat s tím, že se jedná o jejich otce, děda, zemřelého syna. Časem Frič pochopil, že mrtví si za živa s těmito loutkami – džubebbami, jak je indiáni nazývají hráli. Po jejich smrti byly loutky pojmenovány jejich jmény a teď jsou pokládány přímo za tyto zemřelé. Kdyby byla džubebba prodána nebo třeba i darována příteli, mstila by se na živých příbuzných.

Cestovatel o takovou džubebbu velmi stál. Jeho starý indiánský přítel Tóti, z kmene divokých Čamakoků vychovaný u Kad'uveů, mu poradil, že džubebbu může získat, jedině když se stane jeho příbuzným, loutka tak zůstane v rodině a nebude se mstít. Indián Fričovi navrhnul, aby ji pokřtil, protože Frič je křesťan, stane se tak kmotrem džubbeby. Frič chtěl hned uspořádat slavnostní hromadný křest, ale vynalézaví domorodci ho napřed donutili uspořádat mnoho jiných rodinných slavností, při nichž musel rozdat příbuzným hodně dárků a přihlížejícím kořalku. Samotný obřad křtu popisuje Frič takto: „Pokřtěné loutky mi jejich dosavadní majitelé podávali jednu po druhé velmi slavnostním způsobem, přičemž stříleli z pušek a zpívali.

Otec nebo nejbližší příbuzný se mi představil a řekl: „Enitruk am liebedonik ékalailik Alberto. – Enitruk je pokřtěné dítě bělocha Alberta.“

Načež jsem musel převzít loutku a říci hlasitě: „Enitruk anáki džarými bedonik. – Pojď, Enitruku, mé pokřtěné dítě!“

Druhého dne mi moji noví příbuzní vysvětlili, že mé dítě nemá visutou rohož ani příkrývku, a já jsem musel pro svého oblíbence Enitruka dát zhotovit ze svých dřevěných korálků visutou rohož a věnovat mu k velké spokojenosti všech hedvábnou stuhu. Potom přinesli příbuzní dárečky: otroka, zvířátko, korálovou kabelku, drobné kalabasy.⁴⁷

Obřad křtu, jenž indiáni provedli s mrtvou loutkou, je názornou ukázkou prolínání a postupného splývání jejich staré víry s nově příchozím křesťanstvím.

⁴⁷ FRIČ, A. V. *Indiáni Jižní Ameriky*. Praha: Orbis, 1977, s. 77.

Frič zkoumal také indiánskou víru v posmrtný život. Indiáni stejně jako křesťané věřili v posmrtný život, ale jejich představa se od křesťanské značně lišila. K výrazným prvkům, jež odlišovaly indiánskou víru od křesťanství, patřilo přesvědčení, že duši mají nejen lidé, ale i zvířata, rostliny, věci a to i tak nehmotné jako vůně, kouř či vítr. Po smrti se tato duše odděluje od těla.

Kmeny Mačikuí žijící v severní oblasti Chaca navíc duše rozdělují do dvou skupin. Do první patří duše vyššího řádu, které mají člověk, pes, kůň a papoušek, do druhé duše nižšího řádu, k nimž náleží všechny ostatní duše. Duše z první skupiny často opouští tělo ve spánku, kdežto ty druhé toho nejsou schopny. Frič se domníval, že jde o způsob, kterým si indiáni vysvětlují sen. Pokud indián ví, že ležel na lůžku a spal, ale zároveň měl pocit (zdál se mu sen), že třeba lovil zvěř, zdůvodní si tento rozpor tím, že jeho tělo spalo, ale jeho duše tělo opustila a lovila zvěř. Protože kůň, pes a papoušek jsou zvířata žijící lovci celý život po boku, často je vidí spát a ve spánku se třeba zachvět, domnívají se domorodci, že i jejich duše umí opouštět tělo.

Duše náležející do druhé skupiny umí odejít z těla jedině po smrti. Ve spánku opouští duše tělo prostřednictvím prsou, po smrti ústy a už se nemůže vrátit. Velmi výjimečně se mocnému kouzelníkovi může podařit duši přivést zpět a vzkřísit tak mrtvého.

Duše bojovníka je nahá, je jí zima a má hlad, aby se z hladu nestala zlou musí se na jeho hrobě zabít jeho kůň, pes a papoušek. Jejich duše mu pak pomáhají lovit duše divokých zvířat. Na hrobě je také nutné zničit bojovníkův luk, šípy, kopí, náradí a pokrývky, sníst co nejvíce potravin a vypít co nejvíce nápojů a kořalky. Duše jídla a pití se tak dostanou k zemřelému domorodci a díky tomu může svůj posmrtný život zahájit hostinou. Indiáni na rozdíl od nás tedy dobře vědí, proč pořádají pohřební hostinu.

Posmrtný život duší v indiánských Věčných lovištích je věrným obrazem každodenního života, jak ho indiáni znají.

Někteří domorodci předpokládají, že Věčná loviště nebo Země duší je někde nad nim na nebi, jiní se domnívají, že je na zemi mezi živými.

3.5 Kad'uvejské ornamenty⁴⁸

Svoji pozornost zaměřil A. V. Frič i na indiánské malby - konkrétně ornamenty kmene Kad'uveo. Protože Kad'uveové v tomto umění vynikali nad jiné kmeny, nazývali je pány ornamentů. Frič navštívil tento kmen sídlící v nížinách Mato Grossa mezi řekou Paraguay a pohořím Serra Bodequena a Serra dos Gaviaos (Orlí hory) celkem třikrát. Považoval je za nejkrásnější lidi na světě. Měli hezké mandlové oči, na tváři stále laskavý úsměv, širší nos a masitější rty než Evropané, střední hezky rostlou postavu. Kad'uvejské ženy byly krásné až do pozdního věku, kdy však najednou velmi rychle zestárlý. Jako všechny ženy na světě se i ony velmi rády zdobily. V ornamentech malovaných na kůži dosáhly opravdového mistrovství.

Ornamenty zhotovovaly ze šťávy stromu, jež nazývaly genipapo (dženipapo). Jeho odborný název je *Genipa brasiliensis* L. Plody genipapa jsou kulaté, veliké jako pěst se silnou kožovitou slupkou. Mají příjemnou, kyselou, osvěžující chuť, ale nikdo je nejí. Jejich šťáva totiž barví na modro ruce, rty i oblečení. Nejde umýt, zmizí sama po třech až čtyřech týdnech. Právě tuto její vlastnost využívají kad'uvejské malířky při malbě ornamentů na kůži. Malířky jsou mezi indiány pro své umění vysoce ceněny. O každodenní záležitosti se malířce stará skupina otrokyň.

Některé indiánské kmeny používaly ginepapo i k tetování jednoduchých obrazců z přímek a křivek. Pokud se však tetování nepovedlo, hyzdilo svého majitele po celý život, proto dávala většina indiánů přednost malbě. Malba postupně bledla, mohla se obnovovat, dotvářet a složité obrazce se tak stávaly stále dokonalejšími, nebo je majitel nechal zcela zmizet a u příležitosti další slavnosti si dal vyhotovit nové, ještě krásnější. Při slavnostech si nechávaly ženy vymalovat nejen obličej, ale celé tělo.

Čerstvě vymačkaná šťáva z ginepapa je světle zelená, při nanesení na tělo by nebyla vidět. Proto ji indiánky na misce smíchaly s dřevěným uhlím, kamenem rozetřely a nanášely štětcem ze štěpin bambusové kůry. Po zaschnutí se uhlí smylo,

---

⁴⁸ Zpracováno podle:

FRIČ, A. V. *Indiáni Jižní Ameriky*. 4. přeprac. vyd.; Praha: Orbis, 1977, s. 65 - 72.; 84 - 90.

Braka 2: poselství od primitivů [online]. [cit. 20.2.2006] Dostupné na WWW:

<http://www.baraka.cz/baraka/Baraka/b_2/b_2_poselstvi_od_primitivu.html>

Guido Boggiani [online]. [cit. 20.2.2006] Dostupné na WWW:

<<http://www.lusofonia.cuni.cz/brasbocciani.htm>>

šťáva na vzduchu oxidovala a po několika hodinách se objevil nádherný azurově modrý ornament, jehož barva byla den ze dne intenzivnější.

Když Frič navštívil Kad'uveje v roce 1911, dostalo se mu velké cti. Malířka, dcera nejvyššího náčelníka Nauvily, na jeho počest vyzdobila svoji dceru ornamenty a pomalovala i cestovatele. (Fotografie Friče pomalovaného kad'uvejskými ornamenty nalezneme v příloze – Obrázek VII.). Při té příležitosti mu vysvětlila, že některé ornamenty jsou podpisové značky členů kmene. Jiné znaky měly symbolický význam. Některým indiáni rozuměli, o jiných tvrdili, že už si význam nepamatují. Těžko říct, zda tomu tak skutečně bylo, nebo jen nechtěli do největších tajů zasvěcovat cizince.

Indiáni kromě maleb na svém těle zhotovovali také malby na keramiku a na vydělané volské kůže, které sloužily jako podložka na ležení a jako vzorník ornamentů. Frič přivezl do Čech mnoho takové keramiky, a protože originály zaslal do muzea v Petrohradu zhotovil si doma v roce 1920 kopie. V Praze na Národní třídě u Topičů uspořádal výstavu těchto výrobků, která ale neměla příznivý ohlas. Fričova keramika však velmi zaujala ředitele muzea v New Yorku dr. Cluena, který ji později zakoupil pro muzeum. V roce 1940 si Frič zhotovil druhou kopii indiánské keramiky.

Do symboliky kad'uvejských ornamentů se Frič pokoušel více proniknout při pozorování těhotné ženy, která vyrobila nádobu bizarních tvarů tvořenou ptáčimi tělíčky (z hlíny, ne skučných těl zvířat). Nádoba byla ztvárněním jejího těhotenství. Ptáci, kteří podle indiánských pověstí po potopě nosili v zobáčích zem, rozhazovali ji a vytvořili tak pevninu, čímž zachránili lidský rod, mají ženě a jejímu dítěti poskytnout ochranu. Do nádoby z rudé hlinky žena vtiskovala pomocí bambusového provázku namočeného v bílé hlince ornamenty, jež představovaly její přání týkající se dítěte. Poté ji dala vypálit a na horké nádobě vybarvila některá místa černou pryskyřicí.

Frič se dozvěděl významy některých ornamentů. Například vlnovka s úponky na dolním okraji nádoby symbolizovala fazole, větší kolečka dýně. Obojí znamenalo že žena chce, aby dítě pracovalo na plantážích, práce se mu dařila a mělo bohatou úrodu. Obloučky na zužující se části nádoby představovaly šupiny, žena jimi vyjadřovala přání, aby se dítě naučilo plavat jako rybička. Kříže na nádobě odpovídaly čtyřem světovým stranám a projevu touhy vládnout nad nimi. Na předmětu jsou další obrazce

představující různá zvířata a mnoho symbolů, jejichž význam cestovateli nebyl prozrazen.

Kad'uvejská žena odnesla ozdobenou nádobu na hřbitov, čímž zavazovala své předky povinností vyplnit její přání. Vyzdobila i své tělo - především břicho. Obrazce na něm znázorňují totéž, co symboly na nádobě.

Frič se při pobytu u Kad'uveů věnoval i jiným zajímavostem než jejich kresbám. K jejich podrobnějšímu zpracování se dostal až doma po třiceti letech. Vycházel při tom z kreseb a poznámek překreslených ve svém deníku a také z fotografií zhotovených italským malířem, etnografem a cestovatelem Guido Boggianim, jehož pozůstalost Frič v letech 1904 až 1908 shromáždil v Jižní Americe. Boggiani pobýval mezi indiány na území severní Paraguaje, v Brazílii a Bolívii. Nejvíce času strávil právě s Kad'uveji. Osudnou se mu stala výprava k Čamakokům, z níž se v roce 1901 nevrátil. Později byly nalezeny jeho pozůstatky i zničená výbava. Zabili ho Čamakokové. Proč to udělali, není přesně známo. Boggiani zhotovil v letech 1896 – 1901 asi 415 snímků na skelněné želatinové desky různých formátů. Nejvýznamnější část jeho díla tvoří portréty kad'uvejských žen pomalovaných ornamenty zhotovené ve vesnici Nalike v roce 1897. Frič, pověřený správou jeho pozůstalosti, dostal některé fotografie od Boggianiho příbuzných darem a přivezl je do Čech.

Některé z těchto fotografií použil ve své knize *Smutné tropy* i známý francouzský etnolog Claud Lévi-Strauss. Lévi-Strauss navštívil Kad'uveje ve třicátých letech dvacátého století. Obdivoval jejich malířské umění - asymetrické arabesky (ploché ornamenty z proplétajících se úponků a listů) kombinované s jemnými geometrickými útvary. Nashromáždil čtyři sta kreseb a žádná z nich nebyla shodná. Upozornil na to, že jejich jedinečnost nespočívá v jednoduchých základních motivech, které můžeme nalézt i v předkolumbovské Americe a v jiných částech světa (také například u slováckých ornamentů, čehož si povšimnul i Frič), ale ve způsobu, jímž jsou kresby kombinovány. Poukázal také na to, že u Kad'uveů existuje dualismus v tvorbě – zrcadlení ženského a mužského principu.

Na Kad'uvejských podpisových značkách si Frič ověřil, že se z nich dají vystopovat rodové linie. Ale až po třiceti letech si uvědomil, že klíčem k jejich systému není příbuzenská linie po otci, ale po matce. Frič i jiní cestovatelé si však povšimli

mimořádného postavení kaďuvejských žen, které měly velkou autoritu, nezávislost, vedoucí postavení v různých rituálech jako například v tancích, turnajích, průvodech bojovnic. Při narození a důležitých událostech v životě urozených dívek (u Kaďuvejů existoval systém kast) se pořádalo mnoho slavností. Cestovatelé to však považovali za pouhou nápodobu mužských rituálů. Navíc mnozí míšenci a indiáni z jiných kmenů se stěhovali do Nalike, aby se oženili s kaďuvejskými ženami a usadili se zde. To vše svědčí o tom, že Kaďuvejky se těšily velké reputaci a jejich společnost nesla výrazné prvky matriarchátu. Matriarchát je podle některých antropologických teorií velmi starým společenským zřízením, proto se lze domnívat, že také kaďuvejské umění je velmi staré a je předáváno kmenovými malířkami po dlouhé generace.

3.6 Indiánské písmo⁴⁹

Jeden z nejvýznamnějších objevů, které Frič učinil, byl objev obrázkového písma na kalabasách – tykvích u všech kmenů Mačikuí Chaca Boreal. Objev obrázkového písma udělal nezávisle na Fričovi i H. Bohles, který přinesl dva exempláře od klanu Lengua, uložené v Národopisném muzeu v Berlíně. Fričův materiál pocházel od severnějších Mačikuí.

Téměř všichni jihoameričtí indiáni si podle Friče uměli předávat zprávy pomocí jednoduchého obrázkového písma. Jako psací potřeby jim sloužil přírodní materiál, místo papíru měli písek, stonky palmových listů, či jiných rostlin, tykve, místo pera klacík, rozžhavený kus železa nebo nůž.

Nejčastější a nejjednodušší indiánský znak, se kterým se mohl lovec ještě na počátku 20. století v Chacu setkat, byl čtverec spojený s trojúhelníkem znázorňující rybu. Tento obrazec znamenal, že se v místě dá nalovit mnoho ryb a domorodci ho obvykle nakreslili do písku na břehu řeky, aby každý, kdo přijde po nich mohl rychle a bez potíží chytit velký úlovek. Pozměněný znak ryby bez trojúhelníku a s křížem uprostřed čtverce znázorňoval slavnost rybího tance. Domorodci jej často nosili ve vlasech jako ozdobu právě při rybím tanci. Vyrobili si ho snadno překřížením dvou

⁴⁹ Zpracováno podle:

FRIČ, A. V. *Indiáni Jižní Ameriky*. 4. přeprac. vyd.; Praha: Orbis, 1977. s. 91 – 110.

FRIČ, A. V. *Mezi indiány*. Praha: Alois Koníček, Královské vinohrady, 1918.

dřívěk, mezi nimiž proplekli barevné provázky nebo sítinu, nakonec vše polepili peříčky. Nejlépe provedené je Frič našel u Borórů. (Nákres ryby a znak rybího tance můžem vidět v příloze – Obrázek VII.).

U Kad'uveů obrázkové písmo splynulo s ornamentikou. Už jen staré ženy si pamatovaly význam některých ornamentů. Více o Kad'uvejských ornamentech se můžeme dozvědět v předchozí kapitole 3. 5.

U brazilských Kaingánů cestovatel našel obrázkové písmo zaznamenávající různé události ze života, ale i obrazce abstraktní, ornamenty představující rodokmeny a dokonce něco, co by mohlo být považováno za skutečné písmo složené z jednotlivých písmen. Objevil ho namalované ve velkých rozměrech na štípaném prkně domu ve vesnici u Kaingánů. Majitel domu bohužel krátce před jeho příchodem zemřel a tak se mu význam nepodařilo rozluštit. Jediné, co se od indiánů dozvěděl bylo, že se jedná o označení domu mrtvého.

Náčelník Kaingánů Arikišóa ukázal cestovateli tři ornamenty vypovídající o něm a o jeho předcích. První z nich znázorňoval náčelníka, druhý otce a matku a třetí byl jeho rodokmen, nejnížší část představovala prabáby, vyšší babičky a horní matky, šípovité zářezy zastupovaly pradědy, dědy a otce. Tento indiánský kmen má skupinové manželství, proto náčelník používal při popisu rodokmene množné číslo. (Nákres rodokmene náčelníka Arikišóa je v příloze – Obrázek VIII.)

Další zajímavý obrazec vyrytý starým Kaingánem na vesle představoval časové období - jeden den. Jedná se o dva čtverce spojené obdélníkem. Vrchní čtverec se třemi body představoval východ slunce, stejný čtverec dole byl západ slunce, prostřední obdélník rozdělený dvěma úhlopříčkami odpovídal zemi a čtyřem světovým stranám. Část vesla s ornamentem je uložena v hamburském muzeu.

Ve své knize *Mezi indiány* vydané v roce 1918 Frič uvádí, že se poprvé setkal s obrázkovým písmem u kmene Sanapaná, když dostal několik dopisů, ve kterých mu nabízeli rostlinné produkty výměnou za evropské zboží. Vše bylo vyobrazeno kresbami, jež mu posel vysvětlil. Ve své nejvýznamnější etnografické publikaci *Indiáni Jižní Ameriky*, vydané o několik desítek let později už uvádí, že Sanapaná znají dnes rozmanité ornamenty, jejichž významu však nerozumí.

Za nejpropracovanější obrázkové písmo Frič považoval písmo indiánského kmene Angaitů, kmene jež byl příbuzný se Sanapaná a který se od nich v dávných dobách oddělil. Měl dobrou příležitost písmo prozkoumat. Když opouštěl vesnici angaitského náčelníka Kurár, byl mu na cestu přidělen průvodce a tlumočnick mladý indiána Mitapirú. Mitapirú dostal od náčelníka tykev, na kterou měl zaznamenávat průběh jejich společného dobrodružství. Šlo vlastně o indiánský cestopis. V úvodní kapitole „popsal“ mladík Friče a to, co mu na něm bylo nápadné. Vyryl do tykve dlouhého lovce s vousy na tvářích a vysokými botami, vedle znázornil i jeho psa, který chodil po zadních nohou a dva malé ptáčky, které cizinec sestřelil pro pobavení dětí svojí brokovnicí. (Tyto události vyobrazené pomocí obrázkového písma, nalezneme v příloze – Obrázek IX.). V další vesnici přikreslil novou příhodu znázorňující, jak cestovatel sestřelil dva bažanty jacutinga jednou ranou. Postupně přibyla řada dalších zvířat - pštrosice, jelen atd. Indián zachytil na tykev i dvě duše pštrosů, které přimaloval, protože se mu o nich zdálo po té, co se pštrosem skutečně setkali.

Když cestovatel a jeho průvodce dorazil do další vesnice, ukázal Mitapirú tykev a s pomocí obrázků popisoval všechny příhody, které zažili. Posluchači hlučně reagovali, smáli se, chválili i kritizovali lovcovi příhody. Písmu dobře rozuměli. Frič to popisuje takto: „Zdá se, že obrázek byl čtenářům Angaitům tak srozumitelný, jako surrealistům surrealistický obraz, o kterém obyčejný smrtelník neví, co by mohl představovat.“⁵⁰

Podobně byla zachycena i druhá Fričova cesta k Angaitům do vnitrozemí - malíř vyobrazil další příhody a další zvířata: laně, vodní ptáky, pásovce *Dasyphus gigas* - „tatú“, jak mu říkají indiáni, obrovskou želvu, krokodýla, volavku, kolibříky jaguára a další. Zajímavé je, že zatímco kresby zvířat byly velmi častým námětem, s obrázky rostlin se Frič setkal jen velmi vzácně. Na této cestě zjistil, že indiáni jsou také velmi schopní karikaturisté. Zchudlý cestovatel sebou tentokrát neměl psa, boty ani sítě proti moskytům, jen zbraně mu zůstaly. Po první probdělé noci bez sítě proti moskytům ho indiáni vtipně vyobrazili s velkýma nateklýma ušima od štípanců. Jindy zase zachytili dobrodruha bezradně hledajícího jacutingu, která seděla na stromě a „vysmívala se mu“ stejně jako přihlížející indiáni.

⁵⁰ FRIČ, A. V. *Indiáni Jižní Ameriky*. 4.přeprac.vyd.; Praha: Orbis, 1977, s. 93.

Za zmínku stojí také tykev, na níž jsou indiánem doprovázejícím Friče k lodi zachyceny parníky. Kreslíř zachytil kormidlo pod vodou, kola, která spíše tušil než viděl a vlajku vlající ve větru přerušovanými málo výraznými čarami. (Parník nalezeneme v příloze – Obrázek X.).

Symbole indiánského obrázkového písma rozdělil Frič podle obsahu do čtyř skupin. Do první skupiny patří zvířata. Druhá zahrnuje kresby zachycující vše nové, co kreslíř uviděl. Do třetí se řadí portréty kreslířových soukmenovců, návštěvy a cizinci. Čtvrtá obsahuje vše související s nadpřirozenými silami, vírou, náboženstvím, pověrami a sny.

Hranice mezi těmito skupinami jsou přirozeně nejasné. Za povšimnutí stojí čtvrtá skupina zahrnující nadpřirozeno. Jak jsem už uvedla, indiánské kmeny, s nimiž se Frič setkal, věřily že člověk má duši, která může opustit jeho tělo buď dočasně během spánku, nebo trvale po smrti. Věřily také, že lidské tělo je dobré, za vše špatné odpovídá naše duše. Proto nikdy netrestaly děti, protože tělo za nic nemůže a duši potrestat nejde.

Kromě těchto špatných duší věřily maskoiské kmeny ještě ve velké duchy, kteří byli největšími nepřáteli lidí a domorodci s nimi museli stále bojovat. Jedním z takových duchů byl například Ikhamha, v nějž věřili Angaité. Ikhamha mohl za to, co se domorodcům nepodařilo, odpovídal za nevysvětlitelné zvuky, způsoboval vše, čemu nerozuměli, honil je po pralese a kradl děti. Když se Angaité cítili ohrožení tímto duchem, bránili se namalováním jeho obrázku. Díky tomu byl také Ikhamha první kresba, kterou Frič získal. Indiáni mu jeho obrazci pokreslili noviny, které si nechal posílat do přístavu a mnoho dalších pro ně nesrozumitelných, proto strašidelných a nebezpečných věcí, které mohly být podle jejich názoru jedině výtvozem Ikhamhových. Někteří z nich považovali cestovatele přímo za Ikhamhu, o čemž svědčí jeho portrét zhotovený indiánským kreslířem, na němž má sice Frič svoji typickou tropickou helmu a vousy, s nimiž ho domorodci obvykle zobrazovali, ale jinak jeho kresba velmi připomíná kresby obávaného zlého ducha.

Ikhamha byl znázorňován v různých variantách, někdy míval dvě oči a uši nad sebou nebo dvě hlavy. Často se podobal kresbám bílých osadníků a byl znázorňován s límečkem. Špatné zkušenosti domorodců s bělochy vedly zřejmě k tomu, že je indiáni považovali za zlé duchy. Ikhamhovy kresby bývaly vyryté na chřestačkách kouzelníků

sloužících k zahánění zlých duchů a zbloudilých duší. Od předchozích stylizací se provedením lišily i Angaitské kresby zlého ducha vyryté rozžhaveným kusem železa. Zato se podobaly kresbám malovaným kmenem Toba pryskyřicí na hliněné nádoby. Zda byly Angaité ovlivněni indiány Toba či naopak se Fričovi nepodařilo zjistit.

U Angaitů se Frič setkával pouze s kresbami zlých Ikhamhů, snažil se vypátrat, zda mají i nějaké dobré duchy a žádal je, aby mu je nakreslili. Domorodci velmi dlouho nechápali, co po nich chce. Až jednou mu indián nakreslil útvar připomínající prázdný obdélník. Frič tedy došel k názoru, že u maskoiských kmenů se dobří duchové téměř nevyskytují a všechny duše uvolněné po smrti jsou zlé a ohrožují své žijící soukmenovce. Tato víra je v ostrém kontrastu s vírou Guaraníů, kteří věří, že celý svět je osídlen duchy, z nichž většina je dobrá a lidem pomáhá, škodí jim jen, když je trestají za špatné činy.

Velmi zajímavý je Fričův objev velkých tykví s kresbami map znázorňujících křižovatky cest spojující vesnice a mapy celých vesnic.

3.7 Matematika⁵¹

Frič se také zabýval vztahem domorodců k počítání. Pro ty z indiánských kmenů, které byly v době jeho výprav po Jižní Americe málo ovlivněny civilizací, byla matematika věcí téměř neznámou, protože ji pro svůj život nepotřebovaly. Indiáni, již tak zvané „civilizovaní“, k nimž patřili například domorodci ze skupiny Arakuánů neboli Če se počtům naučili společně s jazykem svých „okupantů“.

S nejprimitivnějším počítáním se cestovatel setkal u skupiny Guaykurú, do níž patřili například volně žijící kmeny Toba, Pilagá a Karraim. Tito domorodci měli slovo pro číslovku jedna, dvě označovali slovem „huíde“ – moc. S těmito dvěma číslovkami si plně vystačili.

Problém nastal pouze tehdy, chtěl-li se Frič dozvědět, kolik let je nějakému domorodému dítěti. Rok se u indiánů počítá podle doby květu v oblasti převládajících stromů. Například u kmenů středního Chaca se počítá podle zralosti „algaroby“, což je

⁵¹ FRIČ, A. V. *Indiáni Jižní Ameriky*. 4. přeprac. vyd.; Praha: Orbis, 1943, s. 199 – 205.

druh rohovníku, z něž se vyráběl silně opojný nápoj zvaný „čiča“. Indiáni se v době zrání algaroby řádně opili, opilost jim vydržela měsíc i déle. V tomto období, byli všichni dospělí opilí, nezajišťovali jídlo. Děti alkoholický nápoj pít nesměly. Byly hladové a musely se postarat sami o sebe a to včetně neprovdaných dospělých dívek, které byly rovněž považovány za děti. Situaci podle Friče využívaly bělošské trestné výpravy, jež bez odporu zmasakrovaly celé vesnice.

Když se chtěl Frič dozvědět, jak staré je dítě, zeptal se, kolikrát uzrála algaroba od dob, kdy se dítě narodilo, nikdo mu však nerozuměl. Teprve, když se zeptal kolikrát byla matka opilá od dob, kdy se dítě narodilo, pochopili otázku. Ukázali na předmět domácí potřeby ze dřeva, na němž byly vyřezány vruby a počítali dva a dva a dva, ale sečíst roky dohromady a říci kolik je dítěti už let neuměli.

Další skupina jihoamerických domorodých kmenů Guaraní–Tupí měla o něco propracovanější počty. Znali výrazy pro jedna- petei, dva – mokoi, tři – mboapi a čtyři - orundu.

Nejvyspělejší dvacítkovou soustavu měly prý kmeny ze skupiny Mačikuí. Tuto soustavu, jak cestovatel uvádí, znaly pouze teoreticky, ale kmeny které si je podrobily, například Kad'uveové tuto soustavu používaly v praxi. Názvy jejich číslovek jsou často velice komplikované. Frič je popisuje takto. „Jedna se řekne hánid a vystrčí se ukazovák. Dvě je slimá, ukazovák a prostředník, které se roztáhnou v podobě V, hádin-slimá jsou tři, jedna a dvě, watula ruka takhle (řekne indián a udělá V ze dvou a dvou prstů k sobě přiložených) je čtyři a konečně kemenik jedna ruka, znamená pět.

Šest už je těžší: hánid món sén kemenik, čili jedna přejde na druhou ruku, deset je slimá-kemenik, čili dvě ruce – dost jednoduché, ale už jedenáctka by vydala celou řadu: dvě ruce a jedna přejde na jednu nohu, zato dvacet čili mecítma je jednoduché – jeden člověk. Tato soustava má výhodu, že je možno se jí dorozumívát na velkou vzdálenost, ale je štěstí pro Mačikuí, že nemusí vyplňovat čísla na složence slovy.“⁵²

Zjištění této soustavy mu trvalo několik dní, protože indiáni neměli trpělivost vysvětlovat mu názvy číslovek. Nakonec se je dozvěděl tak, že z počítání udělal společenskou zábavu starců a za každou novou číslici zaplatil přádekno korálků.

⁵² FRIČ, A. V. *Indiáni Jižní Ameriky*. 4. přeprac. vyd.; Praha: Orbis, 1943, s. 202.

Přádénko byla mzda indiánů za týden tvrdé práce u dřevorubců. Domnívám se, že si domorodci mohli vyšší číslovky vymýšlet, aby od cestovatele získali odměnu.

3.8. Vývoj společenského zřízení, rodiny, manželství⁵³

Když A. V. Frič cestoval po Jižní Americe, sbíral etnografický materiál a zapisoval si domorodé zvyky. Snažil se ověřovat, zda jemu známé antropologické a přírodovědecké teorie souhlasí s tím, co viděl kolem sebe v přírodě a mezi indiány.

V době, kdy mohl Frič přímo v terénu v Jižní Americe provádět výzkum, byl seznámen pouze s tzv. degeneračními teoriemi. Tyto hypotézy vycházely z biblické tradice. Hlásaly, že původně dokonalý člověk pocházející od Adama mohl izolací například přestěhováním se do nedostupných míst klesnout až na primitivní úroveň s primitivním společenským zřízením a skupinovým manželstvím. Původním stavem lidstva tedy byla civilizace a divoši a barbaři postupně degradovali, protože se odklonili od Boha, zatímco civilizované země si vysokou úroveň podržely a rozvíjely.

Frič litoval, že v době svých cest neznal dílo antropologa, etnografa a zakladatele amerického evolucionismu Lewise Henryho Morgana. Evolucionisté prosazovali progresionistický názor, že lidská společnost se vyvíjí od nejjednodušší k nesložitější a v jistém smyslu i nejdokonalejších struktuře. Kulturní evolucionismus byl také podstatně ovlivněn biologickou evoluční teorií Charlese Darwina.

Morgan zkoumal sociální organizace u severoamerických Irokézů. Sestavil evoluční model manželství a rodiny probíhající podle něj ve fázích promiskuita, komunální rodina (skupinové manželství), párové manželství a monogamie, uveřejnil ho v roce 1870 v knize *Systém pokrevnosti a sešvagření v lidské rodině*. Vycházel z předpokladu, že vývoj rodiny a manželství je přímo spjatý s vývojem materiální kultury. Na základě dlouholetého pozorování Irokézů vytvořil novou periodizaci vývoje společnosti od divošství přes barbarství k civilizaci, kterou publikoval v roce 1877 ve

⁵³ Zpracováno podle:

FRIČ, A. V. *Indiáni Jižní Ameriky*. 4. přeprac. vyd.; Praha: Orbis, 1943, s. 76 - 107.

FRIČ, A. V. *Indiáni Jižní Ameriky*. 4. přeprac. vyd.; Praha: Orbis, 1977, s. 26 - 30.

SOUKUP, V. *Přehled antropologických teorií kultury*. Praha: Portál, 2004, s. 28 - 29, 33 - 38.

ISBN 80-7178-929-

svém stěžejním díle *Pravěká společnost neboli výzkum o průběhu lidského pokroku od divošství přes barbarství k civilizaci*. Stádium divošství se vyznačuje používáním jednoduchých loveckých a rybářských nástrojů, ohně, luků a šípů. Vynález hrnčířství odstartoval počátek období barbarství, později se objevuje domestikace zvířat, agrarismus, tavení rudy a zpracování železa. Civilizace začíná používáním hláskové abecedy a vytváření literárních záznamů včetně hieroglyfických záznamů na kameni.

Přestože Morganovy teorie byly zveřejněny již v osmdesátých letech devatenáctého století, Fričovi ho pro sebe objevil, až když už nemohl prakticky provádět výzkumy v terénu. Později však Frič Morganovo dílo prostudoval a sestavil podle jeho systému vývoje společnosti a rodiny tabulku a doplnil ji svými vlastními postřehy o rodinném a společenském uspořádání jihoamerických domorodců. Morganova díla se nedržel striktně.

Vývoj rodinného zřízení začíná hypotetickým obdobím promiskuity, kdy neexistovala žádná tabu pro výběr partnera.

Když dochází k zákazu pohlavního spojení nejprve mezi rodiči a jejich dětmi, vzniká skupinové manželství a nastupuje doba divošství. Všichni příslušníci jedné generace jsou považováni za manželky a manžely. Poté je zakázán pohlavní styk i mezi sourozenci. Incestní tabu byla mezi domorodými kmeny s nimiž se Frič setkal přísně dodržována. Jejich porušení by vedlo ke krevní mstě, porušena nesměla být ani v indiánské mytologii. Například v pověsti o potopě zbude jen jeden lidský pár, aby nedošlo ke styku mezi příbuznými, pomohou si domorodci kouzlem. Muž a žena jdou a při tom za sebe odhazují plody palmy. Z těch, které zahodila žena vzniknou ženy, z plodů odhozených mužem zase muži. Tito lidé mezi sebou nemají žádné příbuzenské vztahy, a proto spolu mohou plodit potomky.

Zavedení incestního tabu mezi sourozenci vedlo ke vzniku klanů - rodů - jakéhosi seskupení pokrevných příbuzných z matčiny strany, jež se mezi sebou nesměli ženit. Tyto klany byly určeny ženskou linií - po přeslici, protože otec byl nezjistitelný. Hlavou rodiny se stává matka, nastupuje matriarchát.

Některé rysy skupinového manželství se vyskytovaly u Kaingánů. Ti se dělili na dvě skupiny Kamé, jejichž poznávacím znakem byla velká chodidla a Kad'uruké

s menšími chodidly. Když Kaingánové viděli Friče bosého, domnívali se vzhledem k jeho velkým chodidlům, že patří do skupiny Kamé. Od té doby se k němu ženy Kamé chovaly více než otažitě. Naopak ženy Kad'uruké mu začaly všemožně projevovat náklonnost. Tehdy si cestovatel nedokázal jejich chování vysvětlit. Po seznámení s Morganovou teorií se domníval, že tomu bylo právě proto, že jako příslušník klanu Kamé se stal potencionálním manželem všech žen Kad'uruké a ty si ho tedy předcházely. Naopak ženy Kamé si s ním nesměly zadat, protože se stal příslušností k jejich rodu zároveň jejich bratrem.

V období barbarství se majetek začíná dědit z otce na syna, aby si však muž mohl být jistý, že majetek zdědí skutečně jeho děti, muselo být zavedeno párové manželství. Podle Morgana šlo o „manželství jednotlivých párů, avšak bez výlučného spolužití. Manželství trvalo podle libovůle obou stran.“⁵⁴ S nástupem soukromého vlastnictví, dochází k zániku matriarchátu a jeho postupnému přechodu k patriarchátu. Když se skupinové manželství měnilo v párové, existovala přechodná doba, kdy si muž vzal ženu a postupně se ženil i s jejími sestrami, jak dospívaly. S takovým manželstvím se Frič setkal u některých domorodých náčelníků (například u náčelníka Kaigánů) a kouzelníků.

Zajímavé je, že přestože Frič se s Morganem shodoval na tom, že období civilizace nastupuje společně s přechodem od párového manželství k monogamii a uvádí, že u většiny jihoamerických kmenů našel přísně monogamní manželství, z jeho tabulky vyplývá, že období civilizace z hlediska materiální kultury u těchto kmenů dosud nenastalo.

Indiánská společnost byla spíše patriarchální, ale měla i některé významné matriarchální rysy. Velmi častá byla matrilokalita, muž se po svatbě stěhoval do ženina rodného domu. Například u kmene Kad'uveo měly ženy velmi silné postavení a také systém jejich podpisových znaků byl založen na příbuzenství po matce.

---

⁵⁴ MORGAN, L. H. Houses and House-Life of the American Aborigines. In: *Přehled antropologických teorií kultu*. Praha: Portál, 2004. s. 35. ISBN 80-7178-929-1.

3. 9 Námluvy u jihoamerických indiánů⁵⁵

U indiánů musí muž, který chce založit rodinu nejdříve prokázat svoji schopnost ji uživit. U kmene Pilagá ve středním Chacu ji prokazuje zabitím jaguára nebo válečného nepřítele, nejvýše se však hodnotí zabití bělocha, tak aby to nemělo negativní důsledky pro zbytek kmene. Dobrým způsobem je také nasbírání medu u divokých včel, čímž ale indián často přijde o svoji největší ozdobu - o vlasy. Jihoamerické včely žijící v Chacu nemají jedovatá žihadla a brání se velmi nepříjemným zápachem a tím, že nepříteli zalezou do vlasů a ukoušou je u kořínků.

Mladíkovi, jemuž se podaří některý z těchto činů, dávají děvčata najevo svou přízeň tak, že nakreslí dřevěným uhlím na stromy podél jeho stezky klikaté čáry. Domorodci zvyklí číst ve stopách snadno rozeznají, kterému děvčeti znaky patří a co znamenají. Když mladík s nabídkou k sňatku souhlasí, přijde v noci k této značce. Ráno začne stavět rodinný dům a klikatou čáru vyseká do kmene sekerkou, aby ji později mohl ukázat svým dětem.

Pokud je zájemkyň více a mladík se nemůže rozhodnout, dochází mezi nimi k soubojům – pěstním zápasům, jež mají přesně určená pravidla pokud jde o dovolené chvaty, zato jsou značně benevolentní pokud jde o výzbroj. Ženy používají náramky z jelení kůže i s kopýtky nebo zuby dravých piraní. Souboj takto vyzbrojených soupeřek odehrávající se v kruhu uprostřed vesnice za mohutného povzbuzování ostatních domorodců bývá často velmi tvrdý. Do kruhu mohou pouze sekundantky a mladík, o kterého ženy bojují.

Vítězná a zkrvavená žena si svého manžela odvádí do nové chýše. Pokud se manžel příliš stydí, nebo se mu nevěsta nelíbí, vytratí se před koncem zápasu. Stydlivého muže si nevěsta přivede do chatrče až uhasnou táborové ohně. V případě že muž odešel, protože o nevěstu nemá zájem, často uteče od svého kmene úplně, žije sám nebo u nepřátelského kmene, aby ho ke svatbě nemohli přinutit. Mladý indián si je až příliš dobře vědom toho, že proti výsledku zápasu nic nezmuže.

⁵⁵ FRIČ, A. V. *Indiáni Jižní Ameriky*. 4. přeprac. vyd.; Praha: Orbis, s.15 -25. 1977.

FRIČ, A. V. *Indiáni Jižní Ameriky*. 2. přeprac. vyd.; Praha: Orbis, s. 28 – 51. 1943.

Také u Čamakoků v severním Chacu musí mladík prokázat, že se umí postarat o rodinu. V době, kdy mezi nimi pobýval Frič, zde bylo velmi málo jaguárů, žádné války se sousedními kmeny se nevedly a zabít bělocha bez následků pro kmen bylo téměř nemožné. Proto se snažili, stejně jako ostatní kmeny, kde si ženy vybírají muže, upoutat pozornost děvčat kráslením (nosili náušnice, vplétali si do vlasů ozdoby z ptačích per, na krku měli náhrdelníky ze skleněných korálek a zubů zvířat) a také pracovitostí. Ale i tak kvůli nedostatku jaguárů a nepřátel měli možnosti pro přilákání mladé dívky omezené.

Toho uměly využít starší vdovy, které si přivedly mladíka do své chýše, předcházely si ho a pečovaly o něj, aby s ním mohly žít, aby pro ně lovil. Mělo to výhody - starší družka pro něj dělala vše, nosila vodu na umytí, připravovala chutné jídlo. Mladé ženě by musel sloužit, posílala by ho k dřevorubcům na práci, aby získal korále a plátno, chtěla by, aby šel do války a přivedl jí otrokyně. Na druhou stranu tento stav nebyl ostatními členy kmene považován za legitimní, začali mladíkem pohrdat, ocitnul se ve společenské izolaci a sňatek s mladou dívkou se stával stále nemožnějším.

Jestliže se mu však podařilo ulovit jaguára, mohl se opět ucházet o mladou dívku. Někdy této příležitosti využil, jindy se mu zažitý způsob života nechtěl měnit a svou roli hrálo jistě i to, že stará žena se ho rozhodně nebyla ochotna vzdát bez boje a uměla mu případné námluvy u děvčete velmi znepríjemnit. Hlídala ho na každém kroku a domácí hádky se staly pravidlem. Přesto mladá dívka dokázala dát chlapci najevo svůj zájem, potají nebo zjevně po něm pokukovala, nebo si vylezla na strom a z výšky na něj plivla (tímto netypickým způsobem dávala podle Friče najevo svou přízeň i mytologická Psýché polynéských domorodců na druhé straně světa).

Mladé děvče si muselo svého nastávajícího opět vybojovat. U Čamakoků se bojovalo mačetou z tvrdého dřeva připomínající třímetrové pádlo. (Fotografii indiánských žen s těmito mačetami najdeme v příloze – Obrázek XI.) U indiánů muž zajišťuje lov zvířat a sběr medu, žena se stará o rostlinnou potravu. Tato mačeta jí slouží k rozpůlení koruny palmy Copernicia a získání dužnaté dřeně chutnající jako naše lískové oříšky. Indiáni ji jedli pečenou na ohni jako chleba, jako přílohu k masu a pokud nebylo nic jiného i jako hlavní chod. Čím byla žena starší, tím obratněji uměla s mačetou zacházet. Obě soupeřky si mohly během zápasu (na rozdíl od bojovnic u kmene Pilagá) zavolat na pomoc své vrstevnice a kamarádky. Nežřídka se proto strhnul

velký mezigenerační zápas mezi ženami kmene za všeobecného veselí přihlížejících mužů.

Při prvním souboji většinou zvítězila starší z obou sokyň. Mladík se poslušně vrátil do její chatrče. Stařeny držely u její chatrče několik dní stráž, časem ale odešly. Pozornost starší družky také polevila, až začala opět chodit za potravou dále od vesnice a bez doprovodu. Dříve či později ji svobodné dívky zastihly samotnou a daleko od kmene, kde si nemohla přivolat pomoc, nad ní samozřejmě zvítězily. Než se poraněná stařena vrátila do vesnice, mladík už opustil její příbytek a byl oddán s vítězkou.

Zničená stařena zpívala o svém žalu, v nádherných smutných písních si stěžovala na nevděčné mládí. Bojovníci kmene jejím krásným tklivým písním naslouchali u táborového ohně celé hodiny. Potom jí některý ze stařešinů připomněl, jak si zamlada slavně vybojovala svého prvního muže. Stařena se na slova chvály obvykle chytla a její písně získaly radostný a oslavný tón. Všichni členové kmene ji začali povzbuzovat, obdivovat a ona odcházela do své chýše spokojená. Druhý den začala učit svoji vnučku umění souboje s mačetou, aby si i ona jednou vybojovala svého muže.

Také u divokých Borórů dokazuje mladík svoji způsobilost uzavřít sňatek zabytím jaguára. Přejde-li domů s proučkem kůže z ocasu jaguára navlečeným na luku stává se předmětem obdivu soukmenovců. Co ale je domovem pro borórského hochá?

Borórští chlapci vyrůstají od raného dětství (jakmile jim narostou zuby) v tzv. baitu – domě mužů. V okamžiku vstupu do baita se stávají majetkem kmene, začíná jejich škola života. Učí se nápodobou od starších vyrábět luku, šípy a jiné zbraně, číst stopy zvěře a lidí, lovit. Jedním z nejdůležitějších „předmětů“ jsou zpěv, hudba a veršování. Snem každého indiánského chlapce je stát se náčelníkem. U Borórů jím může být pouze zdatný, statečný lovec, bojovník, který navíc musí umět výborně zpívat a skládat verše. Tato schopnost je nezbytná, protože náčelník zpívá všechny své rozkazy ve verších, jeho slova se tak stávají zákonem a jeho zpěv náboženským obřadem. Je volen vždy jednou za čtyři roky, součástí volby jsou závody v běhu, ve skoku do dálky, do výšky, ve střelbě lukem a v hodu oštěpem. Díky tomu se borórský kmen velmi blížil dosažení antického ideálu kalokagathie harmonie duše a těla.

Ale zpět k námluvám. Dívka, která se zamiluje do úspěšného lovce, mu dá najevo svůj zájem posláním misky s kukuřičnou kaší vlastní výroby, tím zároveň prokazuje, že umí obdělávat své políčko a je dobrá kuchařka. Pokud mladík kaši nepřijme, je jasné, že o dívčinu náklonnost nestojí, pokud sní část, znamená to, že nabídku neodmítá, ale ponechává si čas na rozmyšlenou. Sní-li kaši celou, stává se jejím snoubencem a druhý den začne stavět chatrč pro sebe a svoji nastávající. Po dokončení stavby jde i se skupinou svých kamarádů na námluvy k nevěstiným rodičům. Konverzace se točí kolem každodenních nezávazných témat až do chvíle, než přijde nevěsta. Je slavnostně oblečená, má na sobě kromě obyčejných šatů - široké šněrovačky ze stromové kůry a plavek z jemného lýka, také všechny šamanovi ozdoby, jež jsou pro ni jinak naprostým tabu. Jakmile ženich spatří nevěstu, hodí si ji přes rameno a utíká s ní ke svému novému domu. Nevěstini příbuzní jako na povel popadnou zbraně a běží za nimi. Přátelé ženicha jim podrážejí nohy a snaží se jim v tom všemožně zabránit k obveselení celé vesnice.

Poté žijí novomanželé společně ve svém domě a muž se straní společnosti ostatních. Po určitém čase se opět začne účastnit života v baitu.

Všechny výše popsané způsoby se liší od našeho namlouvání především velmi výraznou a neskrývanou aktivitou ženy. U domorodců je to ona, kdo si vybírá muže a první mu dává najevo zájem, ať už je to u Pilagů nakreslením značky podél cesty, plivnutím na hlavu u Čamakoků, nebo nabídkou kukuřičné kaše u Boróru. Přestože se situace v naší společnosti pozvolna mění a žena může - pokud chce, být v namlouvání aktivnější, stále ještě převládá názor, že „začít by si měl muž“. Tak či tak pořád platí Fričova slova: „Homo sapiens (zde ve významu příslušník západní civilizace) si namlouvá, že muž si volí svou životní družku a nechce si za časté přiznat, že tu existuje skrytá - zato obvykle rozhodující - iniciativa samičky.

Indián si takové pošetilosti nevymýšlí. Bez mučení přizná, že je to žena, která si volí muže, že ho - třeba i umně maskovanými akcemi a triky - omámí, a že on, vlastně bezbranný a často proti své původní vůli, upadá do nastražených osidel.“⁵⁶

⁵⁶ FRIČ, A. V. *Indiáni Jižní Ameriky*. 2. přeprac. vyd. Praha: Orbis, 1943, s. 110-111.

3.10. Infanticida⁵⁷

Infanticida - zabíjení dětí - tento hrozný úkaz v historii i současnosti lidského rodu se pravděpodobně nevyhnul žádné společnosti, tedy ani jihoamerickým indiánům. Docházelo a bohužel stále ještě dochází k němu z různých důvodů: z obavy rodičů, že své potomky neuživí, z nespokojenosti s pohlavím narozeného dítěte (vraždění děvčátek v Číně), často se jednalo o děti nechtěné, nemanželské, o děti partnera, kterého by společnost neuznávala. Tento jev je poměrně běžný i mezi zvířaty.

Frič ho zaznamenal u kmene Payaguá, který žil na východě Gran Chaca na řece Paraguaji. Kmen patřil v 16. století k nemocnějším a nejpočetnějším, vynikal ve stavbě a užívání kánoí. Frič našel v roce 1903 v okolí Asunción jen jeho torzo – stále opilé a líné muže, nemluvné ženy, velmi plaché děti. Všichni byli chudí a často žebrali. Přes veškerou snahu se mu nepodařilo s nimi navázat přátelství. Jak to, že zbyla z kdysi početného kmene už jen hrstka? Frič situaci vysvětluje takto: „Tento veliký národ vymřel. Proč? Nezmenšil se počet ryb v lagunách Čaka – jejich hlavní potravu, nebyl nedostatek dřeva k výrobě kánoí, nechyběla žádná surovina na výrobu zbraní, ale vymřeli, protože nesnesli otroctví a nedovedli se mu přizpůsobit. Vymřeli dobrovolně a pozvolna: infanticidíí.

U indiánů Payaguá bylo a je považováno za nečestné jakékoliv křížení s jiným národem. A proto každé dítě, jehož otec patřil k jiné rase nebo k jinému národu, bylo zabito.

Není možno zjistit, jak došlo k takovým případům křížení. Snad tu byly i případy romantického zamilování indiánky do bělocha, tak silné vášně, že nebrala ohled na čest a veřejné mínění kmene – u jiných kmenů bývali takové případy – ale u Payaguaů - vzhledem ke kvalitě otců-dobyvatelů (bělochů) šlo asi spíše o křížení

⁵⁷ Zpracováno podle:

FRIČ, A. V. *Indiáni Jižní Ameriky*. 4. přeprac. vyd.; Praha: Orbis, s. 58 -64. 1977.

FRIČ, A. V. *Indiáni Jižní Ameriky*. Praha: Orbis, s. 108-120.

násilné. A tak Payaguaové, než by se stali národem bastardů znásilněných matek, raději dobrovolně vymřeli – jak zákony a čest kázali jim.⁵⁸

Uvádí, že ani ve středním Chacu se, s výjimkou jedné rodiny, nesetkal s žádnými mestickými dětmi

Přístup Payaguá srovnává s jejich sousedy - se skupinou kmenů Guaraní. Tito indián přijali bílé kolonizátory díky víře v Ňanderumí tubiáš s otevřenou náručí Toto slovo znamenalo v jazyce volných guaraní náš velký praotec. Mělo stejný význam jako podstatně starší slovo Guarácý - matka všeho zvířectva neboli slunce, oproti tomu Ža-cý představovala matku rostlin – měsíc. Ňanderumí tubiáš si Guaraní představovali jako vysokého starce s bílou pletí, s dlouhými vousy, náhrdelníkem z ocasních per červeného arara, s ohnivýma očima. Povahově je to velmi hodný dárcce života, ochránce zvířat a svého lidu.

Fyzická podoba bílých dobyvatelů s Ňanderumí tubiáš způsobila, že je domorodci přijali velmi přátelsky a nebránili se míšením s nimi. O tom, že se indiánům jejich pohostinnost nevyplatila, svědčí dobové záznamy ze 17. a 18. století hovořící o trestech pro domorodé obyvatelstvo jako bičování, věšení za ruce nad zemí, kapání hořící smůly na tělo trestaného, věznění o hladu a slané vodě atd. Indiáni se stali otroky těch, které původně pokládali za dobré bílé bohy, docházelo k dobrovolnému i násilnému míšení obou ras.

Na území dnešní Paraguaje a přilehlých oblastí vznikla jezuitská provincie a později stát s převažujícím mestickým obyvatelstvem. Dnes je v Paraguaji vedle španělštiny úředním jazykem také jazyk guaraní, jež je libozvučnou směsí původního jazyka guraní, španělštiny a portugalštiny a hovoří jím více než 6 miliónů lidí. Jako perličku uvádím, že Frič nazýval Pargujajce národem krásných žen a ošklivých mužů.

Frič srovnává přístupy obou kmenů k bílým dobyvatelům a zdá se, že straní spíše kmeni Payaguá. Přestože chovám jistý obdiv k hrdosti tohoto kmene a jeho rozhodnutí nepodvolit se nátlaku ze strany Španělů a raději dobrovolně vymřít, jen těžko mohu souhlasit s používáním extrémních prostředků jako je infanticida.

⁵⁸ FRIČ, A. V. *Indiáni Jižní Ameriky*. Praha: Orbis, 1943, s. 110-111.

3. 11. Otroctví⁵⁹

Během svých cest po Jižní Americe se Frič účastnil i lovu otroků pořádaným kmenem Kaingánové na Krutony. Zpočátku se to Kaingánům pokoušel rozmluvit, když neuspěl, rozhodl se, že se k výpravě přidá jako pozorovatel a pokusí se zabránit případným násilnostem. Jeho obavy se však ukázaly jako zbytečné.

Kaingánové v noci obklíčili Krutonský tábor a v převlečení za bělochy, nejobávanější a nejkrutější zlé duchy pralesa, ho přepadli jen v několika mužích. Jejich přízračné zjevení nad ránem vyděsilo Krutony, tak že se dobrovolně vzdali a nechali se svázat, vše proběhlo bez krve prolítí. Krutoni byli odvedeni do kaingánské vesnice, kde jim byla ponechána naprostá volnost. Oba kmeny žili spolu ve vesnici v míru. Kaingánové „páni“ učí Krutony obdělávat pole, dělí se s nim o úrodu, oblékají je a vyrábějí pro ně železné nástroje. Otroci pro ně zase sbírají lesní plody a loví zvěř, protože jsou obratnější v lovu a šplhání na plodonosné stromy než Kaingánové - v dobrém i zlém více ovlivnění civilizací.

Frič informoval veřejnost ještě o jiném otroctví Krutonů. Jednalo se o zotročení bílými lovci otroků nazývanými Bugreiros. Slovo bylo odvozeno od výrazu Bugre, kterým Brazilci nazývali Krutony (někdy se jim říkalo také Ššetá nebo Are). Tyto lovy na rozdíl od předchozích byly velmi brutální. Bugreiros vyvraždili domorodé muže, ženy naházeli na jejich mrtvá těla, aby zjistili, zda se zlobí a malé děti, které nebyly schopny chůze uchopili za nožičky a roztrhli je na půl nebo je vyhodili do vzduchu a nabodli je na své dlouhé nože. Starší děti a ženy odvedli do otroctví a prodávali je na trhu jako zvířata.

Frič popisoval případ města Blumenau ve státě Santa Catarina v Brazílii, kde došlo k prvnímu střetnutí Krutonů s bílými. Osada Blumenau byla založena doktorem Blumenauem a dalšími starousedlíky, kteří byli pionýry Ameriky v tom nejlepším slova smyslu. Byli to pracovití, slušní lidé, pěstovali dobytek a zušlechťovali půdu. Mezi nimi a Krutony došlo na základě nedorozumění k několika potyčkám, jež časem přestaly.

⁵⁹ FRIČ, A. V. *Indiáni Jižní Ameriky*. 4. přeprac. vyd.; Praha: Orbis, s. 37 - 46.;47-57. 1977.

Osud Krutonů byl zpečetěný v okamžiku, kdy do města přijeli spekulanti. Od vlády levně nakoupili rozsáhlé pozemky a draze je chtěli prodat. Nikdo však nechtěl kupovat pozemky, na nichž žili indiáni. V roce 1905 bylo rozhodnuto o úplném vyhlazení indiánů. Lovci je začali bez milosti chytat jako zvěř. Časem se do města sjela banda těch nejhorších hrdlořezů a vrahů všech národností. Pod vedením Martinase se vytvořili Bugreiros, kteří páchali výše zmíněné násilnosti. I mezi nimi se našli jedinci, kteří s brutálností nesouhlasili a možná se i pokusili bránit indiánské ženy a děti. Zaplatili za to vlastním životem, patřil k nim například Martinasův švagr, který byl zastřelen brokovnicí. Krutoni neměli žádné střelné zbraně, je tedy velmi pravděpodobné, že ho zabil některý z Bugreiros.

Němečtí osadníci se právem obávali odvety indiánů, proto žádali o vojenskou ochranu brazilskou vládu. Chtěli se také zbavit části finančního břemene. Do té doby financovali lovy na domorodce převážně z vlastních dobrovolných příspěvků.

Brazilské úřady nebyly tak naivní, jak osadníci doufali. Vyvražďování nepodpořily a úplně ho zakázaly. Ale Blumenauští úředníci a zbohatlíci do pozemků investovali příliš mnoho peněz, proto pořádali výpravy v tichosti na vlastní pěst dál. Brazilské úřady chtěly masakrům zabránit. Měly špatné zkušenosti s náboženskými misemi. Pověřily tímto úkolem Vlastenecký spolek pro ochranu divochů. Frič byl jako zástupce spolku poslán do Blumenau, kde měl zabránit dalšímu vyvražďování domorodců a založit indiánskou rezervaci o rozloze 30 000 hektarů.

Frič se snažil prosadit tři požadavky: 1. chtěl, aby byl každý lov, jenž nebyl přikázaný úřady trestně stíhán, aby bylo zabití indiána trestáno stejně jako zabití bělocha. 2. žádal o propuštění všech zajatých domorodých žen a dětí a jejich navrácení k příbuzným. 3. usiloval o potrestání indiánských vrahů a těch, kdo je vyslali podle platných zákonů a to bez ohledu na jejich politický, společenský vliv a národnost.

Podářilo se mu dosáhnout realizace prvního bodu. Propuštění zajatých indiánů nepřicházelo v úvahu. Běloši považovali indiány za svůj majetek. Navíc se obávali odvety indiánů, poté co by ženy a děti vyprávěly jaké ukrutnosti na nich byly páčány. Když si nakonec vymohl úřední příkaz, domorodé děti z blumenauského kláštera zmizely a už je nikdy nikdo nespáčil. Frič zveřejnil v otevřeném dopise faráři Cruzovi způsob, jakým mniši v tomto františkánském klášteře zacházeli s indiány. Vybírali na

ně almužny, z nichž domorodci nic nedostali, odmítali je vydat na svobodu, prodávali je jako otroky kolonistům. Existovaly zprávy o vězeních v podzemí kláštera. Není třeba dodávat, že si tím Frič nadělal další řadu mocných nepřátel.

Třetí požadavek - potrestání vlivných občanů Blumenau stojících v pozadí brutálních honů - byl snad již předem odsouzen k nezdaru. Navíc se těmto Brazilcům německého původu podařilo dosáhnout toho, že etnografické muzeum v Hamburku s Fričem zrušilo smlouvu s odůvodněním, že poškozuje německé zájmy v Brazílii.

Brazilská vláda se nechala zastrašit diplomatickým nátlakem, parlament neuvolnil finanční prostředky pro realizaci celého projektu a v důsledku toho dostal cestovatel od Vlasteneckého spolku pro ochranu divochů příkaz k zastavení práce. Pokusil se ještě navázat spojení s Krutony na vlastní pěst, to se mu zdařilo jen z části a klid v oblasti vydržel jen do jeho odjezdu.

3. 12. Indiánská medicína⁶⁰

V Jižní Americe se Frič setkal s léčením pomocí přírodních léčiv rostlinného a živočišného původu, jejichž účinky v té době a mnohdy ani dnes západní civilizace neznala a také s léčením pomocí sugesce a hypnózy.

Funkci lékařů v domorodé kultuře zastával kouzelník – šaman. Šamanismus se v různých podobách vyskytoval a vyskytuje prakticky ve všech kulturách po celém světě. Baštou šamanismu je střední a severní Asie, významné je i jeho rozšíření v Severní a Jižní Americe. Bývá chápán odlišně, někdy je kladen důraz na jeho náboženský charakter: „náboženská víra v šamany a jejich úlohu jako prostředníků mezi nadpřirozenými silami a lidmi“.⁶¹ Jiní jako třeba Mircea Eliade zdůrazňují jeho léčebné působení: „Soubor exaktických a terapeutických metod, jejichž účelem je získat

⁶⁰Zpracováno podle:

FRIČ, A. V. *Indiáni Jižní Ameriky*. 4. přeprac. vyd.; Praha: Orbis, s. 196 - 201. 1977.

⁶¹PETRÁČKOVÁ, V.; KRAUS, J. a kol. *Akademický slovník cizích slov*. Praha: Akademia, 2001, s. 729. ISBN 80-200-0982-5

kontakt se souběžným, ale neviditelným světem duchů, a jejich podporu při zprávě věcí lidských.“⁶²

Frič se nepřikláněl k názoru některých novodobých vědců, že šamani byli jen iluzionisté těžící s pacientovi nevědomosti a důvěřivosti, i když přiznává, že i takový se mezi nimi našli, zvláště pod vlivem postupující civilizace. Píše, že domorodá medicína fungovala často i tam, kde moderní selhávala.

Jednou se například pokoušel léčit dva nemocné lovce rakovinou podle metody doporučené pražským lékařem specialistou, ale neúspěšně. Poté se oba muži podrobili složitému ceremoniálnímu léčení indiánského kouzelníka a uzdravili se. Frič léčbu pozoroval a zjistil, z kterých rostlin šaman připravil odvary. Když proceduru později zopakoval, získal lék s podobnými účinky jako digitalin. (Digitalin je účinná látka obsažená v náprstníku a lék používaný k léčbě srdečních chorob. V evropském lidovém léčitelství se díky svým diuretickým účinkům používal proti zadržování vody.)⁶³ Frič uvádí, že léčebné účinky přípravek získal až překvašením, čímž zároveň ztratil účinky narkotické.

Jindy se cestovatel v Tucumánu dozvěděl, že indiáni prý znají lék, jenž umí vyléčit všechny revmatické a plicní potíže. Přes značnou nedůvěru k tomuto tvrzení si lék připravil podle domorodého návodu. Jednalo se o srdce určitého zvířete, jehož maso bývá často na domorodém jídelníčku usušené specifickým způsobem, tak že se na něm vytvořily plísně. Při jeho požití, člověk dočasně ztrácí vědomí, ale probouzí se zdrav. Frič na cestě do San Jaga dostal obrovské bolesti páteře, k nimž se přidala i malárie. K léčbě použil srdce, přesně podle předpokladu upadnul do bezvědomí a když se probudil, byl zcela zdrav a nemoc se mu už nikdy neobjevila.

Získat si důvěru domorodých čarodějů natolik, aby prozradili svá tajemství komukoliv natož cizinci nebylo ani pro Friče, který s nimi měl velmi dobré vztahy jednoduché. Snad pro obtíže s tím spojené, nikdy nezveřejnil přesnější návody na výrobu indiánských léků. Doma za války Frič na Božince dělal řadu vědeckých

⁶² ELIADE, M.; CULIANU, P. I.; WIESNER, H. S. *Slovník náboženství*. Praha:Český spisovatel, 1993, s.231.

⁶³ *Doktorka.cz: Od rostliny k léku* [online]. [cit. 25.2.2006] Dostupné na WWW: <<http://zdravi.doktorka.cz/rostliny-leku-dil/>>

experimentů, je možné, že některé z nich se týkaly i domorodé medicíny. Možná i to byl další důvod k jeho mlčení.

Ne všechny domorodé léky bylo nutno připravovat tak složitou cestou. U Tumrahů se Frič setkal s velmi jednoduchým způsobem léčby. Když domorodce něco bolelo, stáhli si místo provazem nebo kůží zvířete vynikajícího silou (viz. příloha – Obrázek XII.), bolesti hlavy léčili čepicí z jaguára, bolesti na prsou řemeny kůže z tapíra. Až byla-li věc vážnější volali na pomoc šamana.

Tumrahský šaman léčil tak, že se nejprve sám uvedl do transu. Poskakoval z jedné nohy na druhou, zpíval, chřestil posvátnou tykví a kouřil petun, kouřem ofukoval také nemocného. Petun je původní kuřivo jihoamerických indiánů. V Jižní Americe roste 35 druhů petunií. Petun v indiánských dýmkách byl ze sušených listů lilkovité rostliny *Petunie Juss.* Dodnes není známo, jaké účinné látky rostlina obsahuje, předpokládá se, že jednou z nich je nikotin.⁶⁴ Kouření petunu nebylo u domorodců požitkem, ale spíše společenskou povinností při důležitých událostech. Jedině šaman, pro nějž bylo kouření petunu součástí práce, dokázal zvládnout více než pár tahů z dýmky, protože petun byl silně halucinogenní.

Šaman vydržel poskakovat i několik dní, po celou dobu nejedl a nepil. Po dvou až třech nocích se šamanovy spustila krev z úst. Domorodí šamani tímto způsobem léčili například tuberkulózu, bércové vředy, syfilis s výborným úspěchem. Frič píše, že viděl na vlastní oči, jak se po takovém zásahu po několika dnech uzavíraly bércové a luetické vředy. Nedovedl si to vysvětlit jinak než, že kouzelník přesvědčí pacienta, že se může uzdravit, připisoval tedy zásluhu sugesci. Těžko říct jakou úlohu sehráli při obřadu halucinogenní látky obsažené v petunu. Tyto obřady byly pro šamana velice vyčerpávající, přestože jich absolvoval jen několik ročně, málokdy vydržel zastávat svoji funkci déle než osm let, poté umřel. Výdrž šamana navíc závisela na tom, jestli se na své poslání připravoval systematicky od dětství cvičením a askezí, jak tomu bývalo, pocházel-li z kouzelnické rodiny, nebo zda byli zasvěcován narychlo v případě nečekaného úmrtí původního šamana. Narychlo iniciovaní kouzelníci se obvykle mnohem rychleji vyčerpali.

⁶⁴ ARCIMOVIČOVÁ, J. Petun: Droga Brazílských indiánů. In: *Bulletin národní protidrogové centrály*. Praha: Národní protidrogová centrála služby KP P ČR, 2001, s.39-40. Dostupné na WWW: <<http://www.mvcr.cz/policie/npdc/bulletin/2001/0102.pdf>>

Velmi účinným lékem, s nímž se cestovatel seznámil u domorodců, jsou slzy. Výborně hojí těžko zhojitelné rány, které by se jinak léčily měsíce i roky jako například škrábance od jaguára, hnisající vředy po úderu rejnoka a bagre ryby patřící do řádu sumců.

Velmi svědomitá osobnost. Tento jeho povahový rys se promítl do vědy, do dělal věcně křehkostí. Během svého života objevil nebo znovu objevil a pojmenoval přibližně 700 druhů, z toho se dnes užívá jen asi 25 názvů. Je to způsobeno především tím, že odmítl dodržovat nomenklaturická pravidla, nutně k tomu, aby jméno bylo platné a mohlo se používat v praxi. Celou situaci ještě komplikuje to, že někdy druh pojmenoval, ale jmeno se na časem zneprůznejších důvodů přestalo zmiňovat, a tak pro stejný druh jmeno začal používat nízez nový.

S problémem orientace, převážně zejména nemožnosti se orientovat ve Frédech pojmenovaných rostlinách se přitom mnozí potýkali řada autorů. Vypočítat se důstojně a kompromisně v tomto problému se povedlo až téměř padesát let po Frédech autorů J. Závotkovi a V. Sedivému v příloze Actes 91. Původně chýli vytknout Frédu vytvoření jména podle mezinárodně uznávaných pravidel pro botanickou nomenklaturu platných v době vydání Actes (Kód, ICBN, Berlín 1955). Zjistil však, že Kód nemá zpětnou platnost a nutně názvy posouzené podle Kódu platí i v době publikace změn. Abychom mohli učit, která Fréduva jména jsou platná a která ne, musíme se s tímto Kódem negativně seznámat, a také si definovat, co vlastně znamená, že jmeno je platné.

Závotka a Sedivý to vysvětlují vzhledem k zvláštnosti „A. V. Frédu vědeckých jmen publikoval do roku 1955. V té době byla pravidla pro tvorbu jmen velmi jednoduchá a benevolentní. K tomu, aby jméno bylo považováno za platné (platné publikované) nestačí validum, nula, valid, do 1. 1. 1955 v podobě stačila, aby bylo publikováno veřejně rozšířenou tiskovinou a ke jménu byl přiložen popis rostliny. Fréduvi šlo stačilo učinit velmi málo k tomu, abychom mohli jeho jména dnes bez potíží považovat za platná: dát nové popisovanému taxonu (rodu, druhu apod.) jméno v odpovědnosti (latinského) formě, vyjádřit úmysl popsat nový taxon a připojit popis v jakémkoliv jazyce. To vše stačilo vyzkoušet v jakémkoliv veřejně tiskovině, dokonce i v populárních časopisech, novinách, časopisech apod. Popis nemusel být latinský, nebyla povinná žádná herbariová doklad pro potvrzení pozdější identifikace a dalšího zkoumání, jako je tomu dnes. Každé jméno, které nemá popis (aniž není notum), je tedy jméno neplatné (nenom. invalidum). Neplatná jsou i z té doby také jména, která si

4. Přípovědná činnost

Při zpracování kapitoly o kaktusech jsem se setkala s nemalými potížemi. Frič byl velmi svérázná osobnost. Tento jeho povahový rys se promítal do všeho, co dělal včetně kaktusářství. Během svého života objevil nebo znovu objevil a pojmenoval přibližně 700 kaktusů, z toho se dnes užívá jen asi 25 názvů. Je to způsobeno především tím, že odmítal dodržovat nomenklatorická pravidla, nutná k tomu, aby jméno bylo platné a mohlo se používat v praxi. Celou situaci ještě komplikuje to, že někdy druh pojmenoval, ale jméno se mu časem z nejrůznějších důvodů přestalo zamlouvat, a tak pro stejný druh prostě začal používat název nový.

S problémem orientace, přesněji řečeno nemožnosti se orientovat, ve Fričem pojmenovaných rostlinách se přede mnou potýkala řada autorů. Vypořádat se důstojně a komplexně s tímto problémem se povedlo až téměř padesát let po Fričově smrti J. Zázvorkovi a V. Šedivému v publikaci *Aztekia* 91. Původně chtěli vyhodnotit Fričem vytvořená jména podle mezinárodně uznávaných pravidel pro botanickou nomenklaturu platných v době vydání *Aztekie* (Kód, ICBN, Berlín 1988). Zjistili však, že kód nemá zpětnou platnost a museli názvy posoudit podle Kódu platného v době publikace jména. Abychom mohli určit, která Fričova jména jsou platná a která ne, musíme se s tímto Kódem nejdříve seznámit a také si definovat, co vlastně znamená, že jméno je platné.

Zázvorka a Šediví to vysvětlují následujícím způsobem: „A. V. Frič většinu svých jmen publikoval do roku 1935. V té době byla pravidla pro tvorbu jmen velmi jednoduchá a benevolentní. K tomu, aby jméno bylo považováno za platné (platně publikované – *nomen validum*, *nom. valid.*) do 1. 1. 1935 v postatě stačilo, aby bylo publikováno veřejně rozšiřovanou tiskovinou a ke jménu byl připojen popis rostliny. Fričovi tehdy stačilo učinit velmi málo k tomu, abychom mohli jeho jména dnes bez potíží považovat za platná: dát nově popisovanému taxonu (rodu, druhu apod.) jméno v odpovídající (latinizované) formě, vyjádřit úmysl popsat nový taxon a připojit popis v jakémkoliv jazyce. To vše stačilo zveřejnit v jakémkoliv veřejné tiskovině, dokonce i v populárních časopisech, novinách, cenících apod. Popis nemusel být latinsky, nebyla povinnost ukládat herbářový doklad pro potřeby pozdější identifikace či dalšího zkoumání, jako je tomu dnes. Každé jméno, které nemá popis (*nomen nudum*), je tedy jméno neplatné (*nomen invalidum*). Neplatná jsou už z té doby také jména, která si

autor poznamenal ve svých rukopisech, jména na jmenovkách u rostlin (i když je třeba veřejně prodával), jména, která jsou jen na schedách v herbářiích, jména, která někde vyslovil (třeba na přednášce) a samozřejmě jména, která si vymyslel sám pro sebe aniž by cítil potřebu předat své poznatky veřejnosti (u Friče častý případ). V té době mohl platně popsat nový druh několika slovy v jakékoliv lokální tiskovině kdekoliv na světě.⁶⁵

Jako popis – descriptio – je zde třeba chápat prvopopis připojený ke jménu při popisování nového druhu (taxonu). Je to soubor popisných morfologických údajů, jež taxon charakterizují a odlišují. Pro platnost – validitu – jména je descriptio nezbytný. Jeho délka, kvalita nebo úplnost není Kódem stanovena. Může být dlouhý a vyčerpávající, nebo se skládat jen z jediného slova. Popis nelze nahradit fotografií, ta ho pouze doplňuje, ale nenahrazuje. Po 1.1. 1935 se objevila povinnost uvést popis rostliny v latině, což Frič kategoricky odmítal, proto už po tomto datu najdeme jím platně popsanou rostlinu jen stěží.

Další věc, kterou musíme u jmen ještě brát v úvahu je jejich legitimita nebo-li oprávněnost. Šedivý a Zázvorka ji definují takto: „Obecně řečeno, oprávněné jméno je takové, které je v souladu s pravidly Kódu, naopak neoprávněné (ilegitimní) je v rozporu s určitými pravidly. Legitimita jména nesouvisí s popisem ani s typem.“ Zjednodušeně můžeme říct, že nejčastěji je ilegitimita jména způsobena tím, že v době jeho publikace už pro tentýž rod existovalo starší validně publikované a legitimní jméno. Jméno může být neoprávněné i když je validně popsáno.⁶⁶ Autoři soustředili asi 700 jmen Fričových rodů, druhů, variet a forem kaktusů. Z toho si Frič asi 200 jmen vůbec neautorizoval. Ze zbývajících 500 je asi 65 publikováno validně a 40 z nich je taxonomicky bezvýznamných, jsou to pouhá synonyma, nepředstavují žádné samostatné taxony. Zbývajících 25 jmen (tedy jen 5%) představuje buď taxony užívané v současnosti v původní Fričově podobě – pouze 10 jmen, nebo v různých jiných kombinacích – 15 jmen.⁶⁷

⁶⁵ ZÁZVORKA, J.; ŠEDIVÝ, V. *Aztekia* 91. Praha: Spolek pěstitelů kaktusů a sukulentů Praha, 1993, s.6.

⁶⁶ ZÁZVORKA, J.; ŠEDIVÝ, V. *Aztekia* 91. Praha: Spolek pěstitelů kaktusů a sukulentů Praha, 1993, s.7.

⁶⁷ Zpracováno podle: ZÁZVORKA, J.; ŠEDIVÝ, V. *Aztekia* 91. Praha: Spolek pěstitelů kaktusů a sukulentů Praha, 1993.

V této kapitoly jsem se rozhodla, přednostně se věnovat některým rostlinám z poslední skupiny dvaceti pěti jmen, protože je považuji za nejvýznamnější a několika dalším, jež do této skupiny sice nespádají, ale jsou podle mého názoru se jménem Alberta Vojtěcha Friče neodmyslitelně spjaty. Sukulenty jsou řazeny chronologicky za sebou podle pořadí, ve kterém je Frič objevil, nikoliv popsal. Jejich popis je zasazen do popisu události z Fričova života významných vzhledem k jeho botanické činnosti.

Dále jsem se zaměřila na Fričovy hybridizační pokusy, návrh revize systematiky kaktusů a jeho herbáře. Na začátek kapitoly jsem začlenila několik základních pojmů z anatomie a morfologie a taxonomie kaktusů, nezbytných pro pochopení Fričovy práce a také informace vztahujících se k využití kaktusů.

4. 1 Anatomie a morfologie kaktusů

Kaktusy patří do čeledi Cactaceae – kaktusovité, která spadá do dvouděložných krytosemenných rostlin. Původně pocházejí z Ameriky, dnes jsou však vlivem člověka rozšířeny téměř po celém světě. Pěstují se ve sklenících, parcích a sadech. Ve vhodných podmínkách mohou zplanět a samovolně se šířit.

Jsou to xerofytní rostliny přizpůsobené suchým či pouštním podmínkám. Xerofytů jsou desetitisíce, existují napříč řády, čeleděmi a adaptovaly se na sucho mnoha způsoby. U kaktusů se vytvořily zdužnatělé zásobní orgány se schopností dlouhodobě uchovávat vodu, tato vlastnost se nazývá sukulence (z latinského succus - šťáva), proto se kaktusy řadí mezi sukulenty. K sukulenci, zdužnatění může dojít u vegetativních orgánů tedy u stonku, kořene, listu. V případě kaktusů se jedná převážně o sukulenci stonkovou.

Stonky někdy dosáhly až kulatého tvaru, čímž relativně zmenšily svůj povrch a tím i plochu pro odpařování vody (transpiraci). Tato vlastnost je výhodná v období sucha. V období dešťů musí kaktus naopak získat co nejvíce tekutin. Z tohoto důvodu se jednoduchý kulovitý stoněk rozčlenil na hrboly a bradavky (podária), které umožňují měnit velikost povrchu těla. Podária mohou splývat v souvislá žebra se stejnou funkcí. Stonky samozřejmě nejsou jen kulovité, ale také válcovité, keřovité, ramenovité, nebo polštářovité větvené, plazivé, poléhavé atd. Velikost se pohybuje od 0,5 cm až po stromovité i patnáctimetrové kaktusy.

Dalším výsledkem adaptace sukulentů na horko a sucho je mimořádně silná epidermis (pokožka), kutikula s voskovou vrstvičkou a tendence minimalizovat počet stomat (průduchů) sloužících k dýchání. U některých vývojově pokročilejších sukulentů se navíc vyvinul tzv. CAM metabolismus (Crassulean Acid Metabolism). Přijímají životně důležitý oxid uhličitý otevřenými průduchy pouze v nočních hodinách, tedy v době, kdy za nepřítomnosti světla nemůže probíhat fotosyntéza, ukládají jej ve svých pletivech vazbou na organické kyseliny. Ráno se průduchy uzavřou a přes den rostlina využívá k fotosyntéze pouze zásoby oxidu uhličitého nahromaděného v noci.

Listy jsou většinou přeměněny v trny. Stavba, tvar, velikost a množství trnů je velmi různorodé, u každého druhu specificky odlišné, druh charakterizují. Trny slouží k ochraně proti býložravcům, stínění, odvádění tepla atd. Jsou většinou dřevité, ale mohou se změnit např. v jemné bílé vlasy, štětiny, či v nektaria – krátké, válcovitého, útvary produkující tekutý a nektar lákající hmyz, mohou také zcela zaniknout.

Dalším charakteristickým útvarem kaktusů jsou areoly, polštářkovité útvary vzniklé zakrněním postranních větví. Vyrůstají z nich trny a zárodečné pletivo - meristém, který produkuje květy a postranní odnože. Areoly jsou dalším důležitým rozlišovacím znakem kaktusů.

Květy jsou ^{zpravidla} vegetativní orgány sloužící k rozmnožování. U kaktusů nejsou rozlišeny na kalich a korunku, jsou tvořeny mnoha spirálovitě uspořádanými okvětními lístky. Vnější a vnitřní okvětní lístky se od sebe většinou zbarvením, tvarem a velikostí odlišují. Uvnitř květu se nachází jeden pestík s jednou čnělkou a mnoho tyčinek. Tvar je nejčastěji nálevkovitý. Barva je dána přítomností betakarotenu a betacyaninu. Květy bývají převážně diurnální, otvírají se ve dne. Většina kaktusů je opylována hmyzem, některé jsou větroprašné. Nokturnální sukulenty se otvírají jen na jednu noc a bývají opylovány můrami a netopýry.

Plody kaktusů jsou dužnaté nebo vysychavé bobule, často jsou potravou ptáků a savců a obsahují hodně drobných semen, která tato zvířata rozšiřují. Většina semen je malá černě, hnědě nebo žlutě zbarvená. Existují i výjimky například u rod *Opuntia* jsou velká až 1 centimetr.

Kaktusy se mohou rozmnožovat generativním způsobem – ze semen, kdy vzniká větší množství geneticky odlišných jedinců, nebo vegetativním způsobem, kdy rostliny sami tvoří odnože nebo plazivé tzv. cestující stonky. K vegetativnímu rozmnožování patří i řízkování a roubování, u nichž ale musíme přírodě trochu

pomoci. Tímto způsobem většinou získáme rychleji dospělé exempláře, jež jsou vzhledem i geneticky shodné.

Při řízkování odломíme nebo odřízneme postranní výhony a necháme je zakořenit. Roubování používáme u špatně kořenících a choulostivých druhů nebo roubojeme uměle vypěstované mutanty bez chlorofylu, kteří by bez zásobení organickými látkami z podnože nemohly růst. Jako podnože užíváme rychle rostoucí druhy, které se musí dobře snášet s roubem. Podnož a roub rovně seřízneme a řezné rány na sebe přiložíme.

Pro pěstování kaktusů je důležité vědět, jaké podmínky jsou vhodné pro určitý typ, jakou vlhkost, teplotu, zálivku a substrát potřebují, jak a kdy je přesazovat a množit. Dnes jsou tyto informace dobře dostupné. Počátkem dvacátého století se však stávalo, že rostliny hynuly, protože kaktusáři nevěděli, jak s nimi zacházet. Fricův přínos pro české kaktusářství spočíval jednak v dovozu velkého množství kaktusů, jednak v radách pěstitelům, jak s nimi zacházet. V cizině měl možnost pozorovat kaktusy v jejich přirozeném prostředí a proto věděl, co potřebují. Tyto rady uveřejňoval v nejrůznějších časopisech.

4. 2 Systematické třídění kaktusů a jejich řazení do taxonomických jednotek

Systematické třídění kaktusů a jejich řazení do taxonomických jednotek se vlivem zdokonalování vědeckých metod, které umožňují lépe zkoumat příbuzenské vztahy mezi rostlinami, postupně vyvíjí. Ovlivněno je také individuálním pohledem každého autora na věc a dobovými tendencemi.

Zatímco dříve převažovala snaha hledat, čím se od sebe navzájem jednotlivé kaktusy odlišují a na základě toho vytvářet co největší množství rodů druhů atd., dnešní vývoj směřuje k hledání společných znaků rostlin a slučování taxonů. Například C. Backeberg v šedesátých letech stanovil 220 rodů a více než 2500 druhů, návrh IOS – Party publikovaný v roce 1990 rozlišuje jen 86 rodů a 2000 druhů. Část taxonů je podobná, shodná nebo blíže příbuzná dříve popsanými. Vedle toho existuje mnoho

neplatně publikovaných jmen. Nelze tedy přesně říct, kolik druhů kaktusů vlastně známe. Uvádí se, že existuje přibližně 3000 platně popsanych taxonů.⁶⁸

K tomu, abychom se zorientovaly v taxonomických jednotkách rostlin respektive kaktusů, nám nejlépe poslouží teoretické vysvětlení spojené s názorným příkladem. Velmi dobře se toho zhostily Říha a Šubík ve své knize *Kaktusy a jak je pěstovat*: „Základní taxonomickou jednotkou je druh (species), který v mnoha případech zahrnuje i několik menších jednotek např. poddruh (subspecies), varietu (varietas) nebo formu (forma). Používají se pro vystižení menších odchylek v rámci druhu. Jméno každé rostliny se skládá ze dvou částí, jména rodového a jména druhového (*Rebutia senilis*). Pak může následovat jméno subspecie, variety, případně formy (*Rebutia senilis* var. *kesselringiana* f. *rubra*). Za jménem rostliny, zejména v odborných textech, se uvádí i jméno autora, který taxon popsal, případně přeřadil do jiného rodu, druhu nebo systematického postavení. Příkladem může být *Cereus thuerberi* Engelm, který byl později začleňován do jiných rodů, a tak existují jiné podoby jména: *Pilocereus thuerberi* (Engelm.) Rümpler, *Lemaireocereus thuerberi* (Engelm.) Br. et R. nebo *Stenocereus thuerberi* (Engelm.) Buxb. Jeden druh může být v literatuře uváděn pod několika různými jmény, z nichž jen jedno je správné, ostatní nazýváme synonyma.“⁶⁹

4.3 Využití kaktusů lidmi

Indiáni od pradávna využívali mnoho kaktusů – například články opuncí jako potravu. Z plodů pro obsah pektinů a cukrů vyráběli marmeládu a sirupy, nebo je zkvasili na víno. Jedli i květy a ze semen vyráběli mouku. Trny jim sloužily jako háčky, špendlíky a jehly. Na severu Mexika domorodci Cora lovili pomocí kaktusu *Machaerocereus* ryby. Rostlinu rozdrtili na malé kousky, které naházeli do vody a poté velmi snadno sesbírali z hladiny omámené ryby.⁷⁰

⁶⁸Zpracováno podle: ŘÍHA, J.; ŠUBÍK, R. *Kaktusy a jak je pěstovat*. Praha: Nakladatelství brázda, 2000. ISBN 80-86039-07-02.

⁶⁹ŘÍHA, J.; ŠUBÍK, R. *Kaktusy a jak je pěstovat*. Praha: Nakladatelství brázda, 2000, s.21. ISBN 80-86039-07-02.

⁷⁰Informace pochází z publikace: ŘÍHA, J.; ŠUBÍK, R. *Kaktusy a jak je pěstovat*. Praha: Nakladatelství brázda, 2000. ISBN 80-86039-07-02.

Alkaloidy obsažené v mnoha druzích kaktusů našli své uplatnění také při kultovních obřadech, navozování změněných stavů vědomí a léčení. Také Frič se zabýval používáním narkotických sukulentů především nejznámějšího z nich *Lophophora williamsii*. Jeho experimenty s touto rostlinou jsou popsány v kapitole věnované jeho cestě do Mexika.

Dále popsal využití *Echinocacu ingens*, který chrání své plody v ochranné váře na temeni rostliny. Mexičtí domorodci nasbírají z deseti vzrostlých rostlin až 1 kg této mimořádně lehké látky, kterou používají na zhotovení polštářů. Jejich dužninu naloženou v cukru jedí, proto kaktusu, stejně jako ostatní, jejichž dužnina se dá tímto způsobem zpracovat, říkají viznaga. Sloupovité druhy s jedlým ovocem nazývají pitahaja, nízké s jedlými plody alicoche a nopály s chutným ovocem tunas. Jako pellote označují všechny léčivé, opojné a jedovaté rostliny. Mexičané pijí alkoholický nápoj meskal ze zkvašených agáve, který ale nijak nesouvisí s meskalinem.⁷¹

4. 5 Fričovy botanické objevy z prvních dvou cest do Jižní Ameriky

Jako malý chlapec se Alberto Vojtěch Frič zajímal o vše, co souviselo s přírodou. Láska ke kaktusům postupně převážila nad jeho ostatními koníčky a stala se hlavním motivem jeho první cesty do Jižní Ameriky.

Jak už jsem uvedla, ze své první cesty z Jižní Ameriky Frič nepřivezl žádný významný botanický nález. Během této výpravy byl okouzlen krásou latinskoamerické krajiny, ale jeho pozornost začali upoutávat indiáni. Nadchnul se pro ně tak, že záhy zapomněl na svůj původní záměr, pozorovat a sbírat kaktusy v jejich přirozeném prostředí a následující tři cesty se zaměřil téměř výhradně na domorodce.

Přesto na začátku své druhé cesty učinil jeden z nejvýznamnějších botanických nálezů. Dříve, než se vydal za svým hlavním cílem za indiány do Chaca, vylodil se v Montevideu v Uruguaji. Zde se věnoval sběru kaktusů, aby zaplatil dluh, který měl u

---

⁷¹ FRIČ, A.V. *O Kaktech a jejich narkotických účincích*. Praha: Dharma Gaia; Maťa; Titanic; Pisces, 1995, s.14. ISBN 80-85905-08-6

belgické firmy Frantz De Laet. Tato společnost mu věnovala zálohu na zásilky kaktusů už na jeho první cestu, a přestože se mu nepodařilo dostát svým závazkům, poskytla mu peníze i na druhou cestu. Nesplněný slib vedl cestovatele k zastávce v Uruguaji.

Díky šťastné náhodě se seznámil s dvěma místními botaniky profesorem Arechavaletou a ředitelem hřbitovů Gambou. Profesor psal právě knihu Flora Uruguay a chtěl, aby Frič napsal kapitolu o kaktusech. Nakonec se dohodli, že profesor mu umožní snadný sběr kaktusů v Uruguay, zajistí preparátora a opatří mu volné jízdenky na vlaky po celé zemi a Frič mu za to pošle tři exempláře od každé nasbírané rostliny pro botanickou zahradu a zpracuje monografii.

Profesor dostal svému slovu a umožnil mu sběry v oblasti nedaleko Montevidea na hoře Homolí cukr – Pan de Azucar, jež byla hlídána vojskem a proto obtížně přístupná. Zde, jak sám píše, nasbíral botanické skvosty hlavně z rodů *Echinocactus* a *Malacocarpus*.⁷² Rodové jméno *Malacocarpus*, však v tomto konkrétním případě nelze použít, protože je ilegitimní, dnes se používá označení *Wigginsia*⁷³. Oba přátelé navíc Fričovi poskytli další užitečné kontakty, díky kterým mohl sbírat kaktusy

Na cestě z Homolí cukru do Punta Ballena objevil kaktus jenž, jak uvádí, po něm později pojmenovali profesori Arechavaleta a Schumann - *Echinocactus (Malacocarpus) fričii* Arech.& Sch. (crk45) Dnes platný název této rostliny je *Wigginsia arechavaletai* (viz. příloha – Obrázek XIII.).

Ale největší poklad na Friče teprve čekal. Severně od Puerto Casado našel *Echinocactus mihanovichii*. Kaktus popsal v roce 1905 německý profesor Gürke a pojmenoval ho na Fričovo výslovné přání podle Nikolase Mihanoviče, jihoamerického loďáře jugoslávského původu, který podporoval Fričovu cestu do Paraguaje. Dnes je sukulent známý pod jménem *Gymnocalycium mihanovichii* Frič et Gürke (viz. příloha – Obrázek XIV.). Rod *Gymnocalycium* je charakteristický nahými poupaty bez vlasů a trnů (gymnos – nahý a calyx – kalich). *G. mihanovichii* patří k Fričovým nejznámějším objevům, stačilo ale málo a sukulent mohl být ztracený.

⁷² Veškeré informace týkající se událostí z Fričova života, včetně těch o objevech kaktusů uvedené v kapitolách 4.5 až 4.11 jsou čerpány z: CRKAL, K. *Lovec kaktusů*. Praha : Academia, 1983, ISBN509-21-857.

⁷³ Není-li uvedeno jinak, jsou všechny informace o správnosti, validitě a legitimitě jmen kaktusů, které používal A.V. Frič a informace o tom, jaká jména jsou v současnosti pro tyto rostliny platná a používaná jsou čerpány z: ZÁZVORKA, J.; ŠEDIVÝ, V. *Aztekia* 91. Praha: Spolek pěstitelů kaktusů a sukulentů Praha, 1993.

Frič popisuje jeho nález takto: „Poprvé jsem ho našel mnohem jižněji v pobřežních lesích na sever od Puberto Casado. Nasbíral jsem jich mnoho, dopravil jsem si bedny do lesa a tam jsem je naplnil kaktusy a proložil „stromovým mechem“ epifytními broméliemi z rodu *Tillandsia*, ale byl jsem tehda tak chudý, že jsem nemohl zaplatit pracovníky, kteří by vysekali lesem a houštinou cestu, a povoz, který by bedny přivezl do přístavu. Musil jsem tedy naplněné bedny tam nechat, až přijdou peníze z Evropy, což mělo být každým dnem, ale mezitím vypukl spor mezi majitelem statku a indiány Sanapaná o zavražděné náčelníky, spor se změnil v menší válku a samozřejmě jsem se já přidal ke straně slabší, k Indiánům. Tím mi byl přístup do lesů Fasádových znemožněn a bedny jistě roznesli termiti, kaktusy se rozkutálely a snad vesele rostly dál, pokud nepřišla velká povodeň.“⁷⁴

Díky tomu, že si Frič nechával několik exemplářů od nasbírané rostliny vždy u sebe, podařilo se mu nepatrné množství vzorků zachránit a odeslat do Evropy.

Několik stovek tohoto druhu získal o pár let později za neuvěřitelných podmínek. Potápěl se pro ně! V roce 1904 ho zastihla již zmiňovaná velká povodeň na horním toku Paraguaje. Domorodci Chamacoco mu pomáhali přepravovat jeho náklad, nosili jej na hlavách, protože všude bylo po pás, někde i po krk vody. Fričovi se do nohou zabodly trny *Gymnocalycia*, jako by si snad přálo být nalezeno. Byl velmi překvapen, protože v této části Chaca, byly kaktusy vzácností. Dal pokyn k zastavení a společně s domorodci se pro ně potápěl. Takto pracně nasbírané rostliny odeslal domů, ale na adresu Praga místo běžně užívaného Prag. Díky tomu rostliny procestovaly snad celý svět a dorazily domů až za tři roky, ale v pořádku a dokonce kvetly zeleným květem. Pro Friče je bohužel typické, že se z jeho poznámek můžeme dočíst, kde, kdy a s kým našel rostlinu poprvé, podruhé, jak ji odeslal do Evropy atd., ale o tom, jak vypadala se dozvíme pouze, že kvetla zeleně, mnohdy ani to ne.

Ustanovení *G. mihanovichii* jako nového samostatného rodu nebylo bez problémů. Například K. Schumann se domníval, že se jedná pouze o varietu *Echinocactus denutatus*. Teprve po jeho smrti ho popsal dr. Gürke jako *Echinocactus mihanovichii* Frič et Gürke. Validně však bylo popsáno až v roce 1922 jako *Gymnocalycium mihanovichii* (Frič et Gürke) Br. et R.

Gymnocalycium mihanovichii se už v původní formě, v jaké ho objevil Frič, nepodařilo nikomu najít. Vždy se jednalo jen o jiné variety, které se lišily především

⁷⁴ CRKAL, K. *Lovec kaktusů*. Praha : Academia, 1983, s. 56. ISBN509-21-857.

habitem, ale našly se i variety s bílými květy. *Gymnocalycium* se dalo poměrně snadno pěstovat, a proto se stalo mezi pěstiteli velmi oblíbeným. Vlivem častého křížení i s jinými druhy rodu *Gymnocalycium* např. *G. damsii*, *gibbosum*, *denudatum* původní Fričův *G. Mihanovichii* téměř vymizel a je ve sbírkách velkou vzácností.⁷⁵ Zato existuje nepřeborné množství variet a uměle vytvořených mutantů, které se vzhledem často velmi liší.

4. 6 Fričova botanická činnost během první světové války a v poválečném období, objevy z jeho páté cesty do Jižní Ameriky

Ke změně orientace od etnografického zaměření zpět ke kaktusům Friče přivedla až léta strávená v odloučení od domorodců během první světové války. Byl ze zdravotních důvodů zproštěn vojenské službě, ale o tom, že by mohl odcestovat nemohla být ani řeč. Na Božince proto pěstoval masožravé rostliny, zkoumal bakterie a především kaktusy. U své vily vybudoval botanickou zahradu, uspořádal výstavu kaktusů. Zahájil spolupráci s časopisem Svět zvířat, kde vedl rubriku Kaktusy, sukulenty a seznámil se zde Jaroslavem Haškem.

Ve snaze obnovit upadající kaktusářství v Čechách zakládá společně s akademickým malířem Jaroslavem Seidlem po válce v roce 1922 Spolek pěstitelů kaktusů v ČSR, který vyplnil prázdné místo po zaniklém Kroužku pěstitelů kaktusů. V roce 1924 ho kvůli sporům s některými členy výbor ze spolku vyloučili. Část členů s tímto nesouhlasila, a tak skupina kolem Friče a Seidla v roce 1925 založila Sdružení kaktusářů. V Brně vznikl v roce 1924 klub *Astrophytum*.

Během své páté cesty v letech 1919 a 1920 se v Jižní Americe zaměřil především na propagaci nově vzniklého Československa. Přesto si našel čas i na hledání kaktusů.

Znovu navštívil kuželovitou horu u Montevidea. Udělal zde jeden ze svých významnějších objevů *Echinocactus dadakii* Frič, dnes přeražený do rodu *Frailea* a uznávaný jako varieta *Frailea pygmaea* var. *dadakii*. Frič kaktus pojmenoval po své dobré přítelkyni Lídii Dadákové. Je jeden z mála, u nějž najdeme i popis, i když ne

⁷⁵ Zpracováno podle: CRKAL, K. *Lovec kaktusů*. Praha : Academia, 1983, ISBN509-21-857

zcela dostačující: „Je to rostlinka miniaturní. Největší exempláře, jež jsem našel, měřily sotva 2 cm v průměru. V našich kulturách je velice choulostivá, importům se nedaří, neboť silný řípkovitý kořen velice snadno zahnívání, ale zato po celý rok vyráží poupata, která se přeměňují na ovoce, aniž by vydala a otevřela květ. Semena ta jsou dobře klíčivá a zde vypěstované rostlinky se mají k světu. Jen velmi zřídka na podzim vykvétá drobným žlutým květem, ale tu zase netvoří semena. Zato roubované u nás rostou mnohem rychleji než v domovině a jsou ještě krásnější.“⁷⁶

Při hledání *Malacocarpus arechavaletai* (viz. druhá cesta) objevil několik kaktusů, jejichž jména sice později validně publikoval, ale jejich rodové jméno je v těchto konkrétních případech ilegální. Jedná se o *Malacocarpus kovarikii* Frič, *Malacocarpus bezrucii* Frič, *Malacocarpus bezrucii* var. *centrispinus*, *Malacocarpus bezrucii* var. *cornifer*. Dnes platná jména jsou pro *Malacocarpus kovarikii* Frič - *Notocactus* (nebo *Wigginsia*) *kovarikii* Frič; pro *Malacocarpus bezrucii* Frič - *Notocactus* (nebo *Wigginsia*) *bezrucii* atd. Také Frič postupně začal používat rodové jméno *Notocactus*.

Toto jméno provází od samého počátku mnoho nejasností. Poprvé se s ním setkáme v práci K. Schumanna „Gesamtbeschreibung der Kakteen“, kde bylo použito pro devátý podrod rodu *Echinocactus*. Jméno tohoto podrodu odvodil K. Schumann z řeckého *notos* - jižní. Pro druhý podrod rodu *Echinocactus* použil K. Schumann jméno *Malacocarpus*.⁷⁷ Frič chtěl, aby byl Schumannův podrod *Notocactus* povýšen na rod a také ho v roce 1928 skutečně jako samostatný rod vymezil.

Složitá historie rodu *Notocactus* tím ovšem zdaleka nekončí. Jan Říha a Rudolf Šubík k rodu *Notocactus* ve své knize *Kaktusy a jak je pěstovat* uvádějí: „Specialisté je rozdělují do několika podrodů a skupin. Část z nich byla donedávna uznávána jako samostatné rody (*Brasilcactus*, *Eriocactus*, *Wigginsia* aj.), mají však obdobnou stavbu stonků, květů a semen, a tak je moderní taxonomie všechny začleňuje do rodu *Notocactus*.“⁷⁸ Podle článku Stanislava Stuchlíka ve *Svět exotických rostlin* (2003)

⁷⁶ CRKAL, K. *Lovec kaktusů*. Praha : Academia, 1983, s. 81. ISBN509-21-857.

⁷⁷ STUHLÍK, S. *Hobby kompendium Kaktusy I.: Rod Notocactus: Historie rodu a jeho členění – podrobný popis*. Brno: Jiří Vítek - nakladatelství a vydavatelství CD-publikací, 2004 [online], [cit.6,4,2006] Dostupné na WWW: <<http://datacd-production.com/naklad/ното/hist.html>>

⁷⁸ ŘÍHA, J.; ŠUBÍK, R. *Kaktusy a jak je pěstovat*. Praha: Nakladatelství brázda, 2000, s.165 .ISBN 80-86039-07-02.

byly kaktusy rodu *Notocactus* převedeny do rodu *Parodia*.⁷⁹ Na tomto příkladu můžeme názorně vidět, nejenom to, jak nejasná a nejednotná byla situace v taxonomii čeledi Cactaceae ale i to, že v současnosti to není o mnoho lepší. Tento jev se bohužel neomezuje pouze na čeleď Cactaceae.

Dále na této výpravě Frič nasbíral mnoho rostlin, jež podle něj patřily do rodu *Echinocactus*. Jejich identifikace a správné zařazení je dnes ve většině případů nemožné.

4. 6 Cesta do USA a Mexika, sběr kaktusů a Fričovy pokusy s narkotickými kaktusy

Počínaje cestou do Mexika Frič orientoval své výpravy na sběr kaktusů spíše než na navázání kontaktu s indiány. Z USA a z Mexika poslal řadu dopisů obchodním partnerům. Také uveřejňoval některé své poznámky z cest v časopise Möllers Deutsche Gärtner – Zeitung. Články byly doplněny fotodokumentací soliterních rostlin a především celých krajin porostlých kaktusy, což byla pro tehdejší Evropu naprostá novinka. To vedlo k obrovskému nárůstu zájmu o pěstování kaktusů.

Procestoval pohoří Jaumave v mexickém státě Tamaulipas. Z této cesty později validně popsal *Astrophytum myriostigma*, *Coryphantha jaumavei* Frič sp. n. a *Coryphantha stützlei* Frič sp. n. Ale především zde učinil významný objev nového rodu *Obregonia denegrii* (viz. příloha – Obrázek XV.)

Obrovskou radost při nálezů této rostliny popisuje Frič takto: „Unaven jsem přijal pohostinství stinné, obrovské juky stojící nedaleko u cesty. Právě jsem se chtěl položit do maličkých keříčků, podobných vřesu, když náhle zmizela veškerá únava, tělo bylo jako zelektrizováno, plné nové energie. Vola jsem své soudruhy. Ti myslili, že jsem byl kousnut hadem a spěchali ke mně. Nalezli mne však zaměstnaného, vykopáváním nové, pod malými keříčky skryté rostliny. Rostliny, kterou jsem již kdysi před lety zkonstruoval teoreticky a která scházela jako přechod v genealogicky nutné řadě vývoje rodů. Je to spojovací článek mezi rody *Ariocarpus* – *Luchtenbergia* a *Strombocactus*. Tento objev představuje největší vědecký výsledek mých

⁷⁹ STUHLÍK, S. Sloupovité tělo, žluté květy - to jsou eriokaktusy. *Svět exotických Rostlin* 2003, č. 2, s. 38.

dvacetipětiletých badatelských cest. Tento nový rod, jenž je mou pýchou, pojmenoval jsem po tehdejšímu prezidentu mexickém, Donu Alvaru Obregonovi, *Obregonia Frič* g. n. *denegrii* Frič sp.n., přičemž byl druh pojmenován po ministru zemědělství, zakladateli a příznivci botanické zahrady v Chapultepec.⁸⁰

Rod *Obregonia* je dodnes monotypickým rodem, pouze s jedním druhem. Jak Frič správně předpověděl je blízce příbuzná rodu *Ariocarpus*. Má nevětvený stonek, který může dosáhnout průměru až 13 cm a výšky 9 cm. Z její vlnaté koruny vzrůstají bílé květy o průměru 2,5 cm. V současnosti je oblíbená a poměrně běžná. Pěstuje se v hrubém substrátu, při dostatečném, ale prudkém světle a v teple. V suchu snese dočasně i -7°C. Rozmnožuje se semeny nebo roubováním.⁸¹

V Mexiku každého kaktusáře na první pohled zaujmou velké sudovité kaktusy *Echinocactus ingens*, také Frič se jimi nechal zlákat a nasbíral mnoho jejich semen, věnoval se i dalším echinocactům a také opunciím.

Ovlivněn poznámkami svého předchůdce, známého botanika, specialisty na orchideje Benedikta Rozela, který do Čech přivezl i kaktusy, rozhodl se Frič navštívit Tehuacán ve stát Pueblu. Zde sbíral již dříve objevené kaktusy rodu *Coryphantha*, významný byl také opětovný nález *Cephalocereu senilis*, jenž byl pokládán za vyhynulý.

Největší popularitu Fričovi v Mexiku přineslo *Astrophytum asterias* Zuccarini. Více než 80 let před ním, ho do Evropy poprvé zaslal baron Karwinsky. V Evropě postupně vymizelo a považovalo se za zcela vyhynulé. Frič ho objevil přímo v botanické zahradě v Mexico City. Na místě, kde před ním denně procházela řada odborníků. Ze strachu před konkurencí Frič svůj nález v botanické zahradě zpočátku zamlčel a podle adresy odesílatel, rostlinu našel v přírodě.

Astrophytum asterias roste v přírodě zapuštěné v zemi, proto ho sběrači kaktusů, tak dlouho a marně hledali, přestože, jak píše Frič, bylo v Mexiku poměrně rozšířené. V době jeho objevu to byl velmi ceněný druh.. Frič si od něj sliboval, že mu zaplatí náklady na cestu do Mexika, ale většina jeho exemplářů mu zmrzla na české celnici.

Dnes je díky dokonalé symetrii velmi oblíbenou a poměrně běžnou součástí sbírek *A. asterias* má zploštělé kulovitý nebo kulovitý stonek, spíše nízký, dosahující maximální délky 18 cm. Tělo je holé, bez trnů s 5 až 8 žebry (výjimečně 4, 3, až 2)

⁸⁰ CRKAL, K. *Lovec kaktusů*. Praha : Academia, 1983, s. 107. ISBN509-21-857

⁸¹ Zpracováno podle: ANDERSON, M. *Kaktusy a sukulenty*. Praha : Svojtka & Co., 2003, ISBN 80-7237-710-8

s malými bílými tečkami. Jde o vatovité vločky tvořené chomáčkem krátkých chlupů. Květy na temeni jsou žluté nálevkovité, s červeným jícnem a kvetou celé léto. Vytváří měchýřkovité plody s 2,5 mm velkými semeny přilbovitého tvaru.⁸² (viz. příloha – Obrázek XVI.).

Frič přivezl mnoho různých forem *A. asterias* a považoval je za variety. Jejich botanická hodnota se, ale neprokázal a dnes nejsou uznávány. Naopak *Astrophytum senile* Frič, které bylo zpočátku považováno také jen za varietu *Astrophytum capricorne* (Dietr.) Br. et R., bylo později uznáno jako samostatný druh a patří k několika málo Fričovým jménům, které se dodnes používají v původní taxonomické hodnotě.

Během své cesty do Mexika se Frič zaměřil také na sběr tzv. narkokatusů s halucinogenními účinky na lidský organismus. Chtěl, aby vědci zkoumali alkaloidy obsažené v sukulentech a objasnili jejich léčivé a narkotické účinky, jež by podle něj měly velký význam pro léčbu sklerózy, srdečních poruch a jiných nemocí stáří. K tomuto závěru ho vedly jeho dřívější pozorování domorodců z oblasti Gran Chaca na hranici Bolívie a Paraguaje, kteří používali kaktusy při náboženských obřadech a uctívali je ve svých mýtech. Zjistil, že indiáni netrpěli právě výše zmíněnými chorobami, nebo je údajně dostali v mnohem vyšším věku než běloši. Píše, že když se po letech vrátil k témuž kmeni, našel některé starce jakoby omlazené a mnohem svěžejší než dřív. Tyto úspěchy přisuzoval právě používání kaktusů.⁸³

Škoda, že Frič neuvádí, alespoň přibližně, kolik let bylo oněm starcům, protože většina volně žijících indiánů se dožívala podstatně nižšího věku než běloši, proto také netrpěli sklerózou a dalšími chorobami stáří.

Byl si vědom toho, že domorodci se léčí nejen pomocí rostlinných výtažků, ale využívají i vlivu sugesce, autosugesce a hypnózy na psychiku pacienta. Aby zjistil, do jaké míry se na uzdravení podílejí alkaloidy obsažené v kaktusech a o jaké látky se jedná, poslal rostliny na rozbor do Evropy. Jeho spolupracovníci zjistili, že jde o

⁸² Zpracováno podle: ANDERSON, M. *Kaktusy a sukulenty*. Praha : Svojtka & Co., 2003, ISBN 80-7237-710-8 a podle ŘÍHA, J.; ŠUBÍK, R. *Kaktusy a jak je pěstovat*. Praha: Nakladatelství brázda, 2000, ISBN 80-86039-07-02.

⁸³ Zpracováno podle: FRIČ, A.V. *O Kaktech a jejich narkotických účincích*. Praha : Dharma Gaia; Mařa; Titanic; Pisces, 1995 ISBN 80-85905-08-6

alkaloidy podobné těm, které v mnohem větším množství obsahují mexické a severoamerické kaktusy.

Hlavní omamnou složku tvořil pravděpodobně meskalin. O přesných názvech alkaloidů, ani o tom, kdo byli jeho tehdejší spolupracovníci se Frič bohužel nezmiňuje.

O několik desítek let později v Mexiku sbíral narkotické kaktusy a své poznatky zveřejnil ve studii *O kaktech a jejich narkotických účincích*. Dříve než se zaměřím na poznatky, které v ní o halucinogenních kaktusech zaznamenal, uvedu stručně několik informací o jejich používání v historii, o jejich složení a účincích.

Mexičané označovali všechny opojné léčivé a jedovaté kaktusy jako pellote nebo také peyotl. V dnešní době ztotožňujeme peyotl jednoznačně s druhem *Lophophora williamsii*. Domorodci kromě ní užívali i jiné narkokaktusy například *Ariocarpus fissuratus* a *Coryphantha compacta* byly konzumovány mexickými Tarahumáry. *Trichocereus pachanoi* nazývaný San Pedro používají jihoameričtí indiáni. Alkaloidy byly zjištěny i u mnoha dalších rostlin: u některých druhů rod *Ariocarpus* a *Astrophytum*, dále u druhů *Aztekium ritteri*, *Pelecypora aselliformis*, *Pachycereus pecten-aboriginum*, *Carnegiea gigantea*, *Coryphantha compacta*, *Echinocactus grusonii*, *Gymnocalycium gibbosum*, *Mammillaria senilis*, *Mammillaria pectinifera* (*Solisia pectinata*) a také u Fričem objevené *Obergonia denegrii* atd. Některé z nich domorodci v minulosti používali k léčivým nebo náboženským účelům, u jiných byl pouze zjištěn obsah alkaloidů s halucinogenním účinkem.⁸⁴

Indiáni rozlišovali různé formy peyotlu a dávali jim speciální názvy, botanikové jim pak přidělovaly botanické názvy. Většina z těchto názvů se v současnosti už neužívá, fungují jen jako synonyma, např. Fričem i jinými autory používané *Anhalonium* je synonymum pro rod *Lophophora*, *Lophophora lewinii* je dnes považována jen za místní odchylku *Lophophora williamsii*.⁸⁵

Lophophora williamsii - ježunka williamsova je malý šedozelený kaktus bez trnů rostoucí jednotlivě nebo v trsech. Z řepovitého tlustého kořene, vyrůstá polokulovité až válcovité tělo, obvykle zploštělé na temeni. Dosahuje průměru 5-11 cm a výšky maximálně 8 cm. Kaktus je paprscitě rozdělen mělkými přímými rýhami na 5-

⁸⁴ Zpracováno podle: HONEJ, P. *Enpsyro: Psychoaktivní kaktusy Nového světa*. 2000 - 2005 [online], [cit. 8,4,2006] Dostupné na WWW: <<http://www.biotox.cz/enpsyro/obshrostkakt.html>>

⁸⁵ Zpracováno podle: FRIČ, A.V. *O Kaktech a jejich narkotických účincích*. Praha : Dharma Gaia; Mařa; Titanic; Pisces, 1995 ISBN 80-85905-08-6

10 oblých žeber. Na každém žeburu je malá, kulovitá areola, z níž na temeni vyrůstá chomáček dvoucentimetrového chmýří a růžové, bělavé nebo fialové zvonkovité květy o velikosti 1-3 cm. Květy mají krátké tyčinky, pětiklanou bliznu a lysý semeník. Plodem je světle růžová nebo bělavá bobule, která se po dozrání rozpadá. Obsahuje drobná černá semena.⁸⁶ (viz. příloha – Obrázek XVII.)

Lophophora je jednou z nejpomaleji rostoucích rostlin na světě. Od okamžiku vyklíčení semene do doby prvních květů mu to trvá asi 13 let (z tohoto důvodu se někdy rouboval na kořen rychleji rostoucího kaktusu nopálu - *Opuntia*).

Pellote vzbudil zájem nejen botaniků ale i etnografů, psychiatrů a chemiků. V roce 1888 L. Lewin izoloval jeho aktivní složku meskalin.⁸⁷ Později bylo zkoumáno chemické složení stovek druhů narkokaktusů. Bylo izolováno více než šedesát různých alkaloidů, většinou obsažených ve stopovém množství. Pravděpodobně to jsou jen meziproducty asi dvaceti významných alkaloidů. Jedná se buď o fenethylaminové deriváty (FEA) nebo deriváty tetrahydroisoquinolinu (THIQ), blízkce příbuzné adrenalinu, noradrenalinu a katecholaminům. V *L. williamsii* bylo zjištěno více než 30 sloučenin typu FEA a THIQ, z toho byl nejvíce zastoupený meskalin (30%), anhalonidin (14%), anhalamin (8%), hordenin (8%), lofoforin (5%), zbylých 18% tvoří dvacet pět sloučenin ve stopovém množství.

Nejstarší dochované nálezy o používání peyotlu pocházejí z Tehuacánu přibližně z roku 700 př. n. l. Šířil se z jihu Mexika na sever, v 18. století ho používali préríjní indiáni na jihu Spojených států, ve 20. dorazil až ke kanadským indiánům. Kult peyotlu byl téměř od začátku španělskými a portugalskými conquistadory potlačován a tvrdě trestán.⁸⁸

Frič věděl z knihy Neznámé Mexiko doktora Lumholtze o kmeni Tarahumarů používajícím narkotické kaktus, proto po příjezdu do Mexika zamířil nejdříve na Sierra Madre, kde tito indiáni žili. Chtěl se s nimi spřátelit, aby se dozvěděl, jakým způsobem drogu používají a kde ji sbírají. Musel se, ale starat o zraněného přítele Rakušana Friderica Heye, a tak kontakt s indiány navázal jen krátce a povrchně.

⁸⁶Zpracováno podle: ŘÍHA, J.; ŠUBÍK, R. *Kaktusy a jak je pěstovat*. Praha: Nakladatelství brázda, 2000, ISBN 80-86039-07-02.

⁸⁷ESCOHOTADO, A. *Stručné dějiny drog*. Praha: Volvo Globator, 2003, s. 69. ISBN 80-7207-512-8.

⁸⁸Zpracováno podle: FRIČ, A.V. *O Kaktech a jejich narkotických účincích*. Praha: Dharma Gaia; Maťa; Titanic; Pisces, 1995 ISBN 80-85905-08-6.

Doktor Lumholtz ve své knize dále píše, že Tarahumárové považují rostliny zvané chikulí za boha, dávají mu dary. Věří, že má moc uzdravovat, očišťovat, prodlužovat život, přináší štěstí a ochraňuje člověka, který ho nosí při sobě. Pokřtění Tarahumárové věří, že když ho snědí, vyjde z jejich břicha d'ábel. Kaktus je třeba zdravít a on na pozdrav odpovídá. Podle Tarahumarů je Chikulí bratrem boha otce Slunce, a proto je nazýván strýcem Chikulí. Nikdy nebývá v domě, ale venku ve speciální nádobě, protože je velice ctnostný, mohl by v domě vidět špatnost a urazit se. Má čtyři tváře a vidí všechno. Nikdo s výjimkou šamana a jeho pomocnic se ho nesmí dotknout. Pokud ho domorodci přemístují, přikrývají ho pláštěm, nabízejí mu cigarety a maso na usmířenou. Kdyby se ho někdo pokusil ukrást, zešílí. Stejný osud může potkat i majitele rostliny, kterému by ji sežraly myši.

Také domorodci Wičolové a Suriana požívají tuto rostlinu a uctívají ji jako boha. (V příloze najdeme obřadní malby Wičolů s motivy peyotl – Obrázek XVIII.)

Tarahumárové rozemelou čerstvé nebo suché rostliny na kamenných mlýnech, máčejí je ve vodě a tu pak pijí. Rostliny navozují euforii, zahánějí žízeň, hlad, únavu a obnovují fyzickou sílu. Domorodci kaktusy také jedí, čerstvé mají nakyslou, odpornou chuť. Po požití menšího množství mají barevné vidění. Zdá se jim, jako by okolní svět tančil, přesto nevrávorají jako při opilosti, ale mají mnohem pevnější krok. Užívají chikulí při náboženských obřadech, kdy si ho obvykle vezmou více a pak pláčou nebo se smějí. Při obřadech pohlavně abstinují, protože po droze mizí pohlavní touha.

Tarahumárové nejčastěji konzumují tzv. chikulí huanamé.

Kromě něj i Mulato – *Mamillarria micromeris* (dnes nazývané *Epithelantha micromeris*), která díky zvětšením zornic umožňuje rozpoznat tajné čáry šamanů, prodlužuje život a zvětšuje rychlost závodníků. To odpovídá i novodobým výzkumům, podle nichž je *E. micromeris* jediný kaktus s prokázaným stimulujícím účinkům.

Rosarapa je jen větší varietou předešlé rostliny. Mohou se jí dotknout je fyzicky a duševně čistí lidé. Vše ví, člověka, který provede něco špatného nechá shodit do propasti, nebo zešílet. Má ráda pravé křesťany.

Sumaní – *Mamillaria fissurata* (dnes nazývaná *Ariocarpus fissuratus*) je velmi vzácná, mocná a opojná. Na zloděje přivolá vojáky.

Chikulí hálula saeliame znamená velký pán, je nejmocnější ze všech, ostatní chikulí jí slouží. Nikdy neumírá. Může si je dovolit jen málo indiánů, protože jí jako oběť nestačí ovce nebo koza, ale rovnou vůl. Pokud se tak nestane vezme si člověka. Je podobná huanamé, ale měří asi 8 až 10 palců a kolem sebe má mnoho mladých

výrůstků. Má skloněnou hlavu, protože sleduje obřady Tarahumarů a přemýšlí, jak jim pomoci. Když je někdo nemocný, čaroděj se může soustředit na krajinu, kde velký pán roste, nabídnout mu duši vola, kterého obětuje a pomoc přijde. Frič se domníval, že právě Chikulí hálula saeliami je *Anhalonium fl. Rosea* (dnes *Lophophora williamsii*), ale osobně ji u indiánů neviděl.⁸⁹

V Evropě byly mexické kaktusy počátkem 20. století sice vzácné, ale daly se koupit. Jejich přísunu zabránila první světová válka i občanská válka v Mexiku, při níž zahynula většina domorodých sběračů kaktusů. Frič tedy musel většinu rostlin i jejich nalezišť znovu objevit. Procestoval Mexiko křížem krážem a snažil se vytipovat vhodné sukulenty a jejich stanoviště. Při výběru možných narkotických kaktusů postupoval logicky. Soustředil se na kaktusy, které měly jen malou nebo vůbec žádnou mechanickou ochranu proti požeru. Správně se domníval, že tyto rostliny se chrání před zvířaty látkami, které obsahují – buď nestravitelnými lepkavými sloučeninami, nebo jedovatou drogou.

Najít narkokaktusy se Fričovi podařilo u stanice Pellotillo poblíž města Sant Luis de Potosí. Nasbíral zde kromě halucinogenní *L. williamsii* např. *Mamillarii senilis*, kterou nesprávně nazýval *Mamillopsis senilis*, *Strombocactus disciformis* jím označovaný jako *S. trubiniformis* (viz. příloha – Obrázek XIX.) a další. Na tuto cestu se vydal opět s Heyem a se dvěma domorodci, kteří se vyznali v léčivých rostlinách. Hey odjel s košem exemplářů do botanické zahrady v Mexiko City, kde měl zajistit Fričovi prostředky na další sběry. Frič se zatím spřátelil s místními indiány a sbíral s nimi kaktusy právě ty, které později poslal do Prahy a které umrzly na české celnici.

Při sběru zde Frič poprvé vyzkoušel narkotické účinky kaktusu *Lophophora williamsii* sám na sobě. Později zkusil rostlinu ještě jednou. Výsledky jeho pokusů se v některých aspektech lišily od pokusů prováděných vědci v laboratorních podmínkách. Například u vědců v laboratořích docházelo často k útlumu a celkové únavě organismu, někdy i neschopnosti se pohnout. Frič, který požil rostlinu čerstvou, necítil únavu, ani neschopnost pohybu. Naopak z něj únava spadla a zahnal pocit hladu a žízně na tři dny. Také se u něj dostavila abstinence pohlavního pudu a sklon hodnotit se z mravního hlediska velmi přísně, což nebylo prezentováno v jemu známých pokusech vědců. Jeho reakce na drogu se tedy shoduje s reakcemi indiánů tak, jak je popsal Dr. Lumholtz.

⁸⁹ Zpracováno podle: FRIC, A.V. *O Kaktech a jejich narkotických účincích*. Praha : Dharma Gaia; Maťa; Titanic; Pisces, 1995 ISBN 80-85905-08-6

Rozdíly ve výsledcích přisuzuje tomu, že on a indiáni požívali čerstvé rostliny, zatímco v laboratorních podmínkách měly peyotl sušený. Navíc Frič neměl možnost v divočině nějakým způsobem změřit množství drogy, které si vzal. Domnívám se, že i velikost dávky mohla mít na výsledky vliv. Množství alkaloidů závisí také na stanovišti, kde kaktus roste. Například *Lophophora williamsii* pěstovaná u nás nemá téměř žádné narkotické účinky, protože je v Čechách na rozdíl od Mexika asi jen 90 slunných dnů v roce.

U Friče se dostavila také ztráta závratě, bez obtíží vyšplhal pro kaktusy na téměř kolmé skály, na místa kde se den před tím nechal spustit po laně. Po tři dny byl schopen mimořádného pracovního nasazení a koncentrace i na velmi jemnou motorickou práci. S velkou chutí a energií pracoval ještě celý následující měsíc.

Frič se domníval, že princip účinku dogy úzce souvisí s pohlavní abstinencí: „Účinky pellote si vysvětluji tak, že droga způsobuje přeměnu energie, kterou potřebuje lidský organismus k výrobě spermatu, v energii potřebnou pro fyzický výkon...Myslím tedy, že psychická síla se může měnit v sílu fyzickou.“⁹⁰

4. 7 Fričova sedmá zaoceánské cesta a botanické objevy během ní

Svoji sedmou zámořskou cestu podnikl v roce 1927 Frič do Brazílie, Uruguaye, Argentiny a Paraguaje. Plán své výpravy nastínil v dopise redakci časopisu Praktický rádce pro zahradnictví a chov dobrého zvířectva: „Projel jsem z Patagonie do Tucumánu, zpět přes Santiago, argentinské Chaco, Corrientes, přes Cordillery do Asunción a vracím se přes Buenos Aires do Evropy. Nasbíral jsem 60 druhů semen kaktusů a vezu si 88 beden kaktusů, orchidejí a bromélií. Pěkný přírůstek na vyplnění nových skleníků. Hlavně vezu pár kilo semen kaktusů ceresů, vhodných pro podložky na roubování, o něž byla nouze. Kaktusů jsem našel pouze 5 nových druhů, ale za to dostatek starých, u nás dávno vymřelých. Přesto, že jsem byl větší část cesty nemocen a že jsem měl velikou smůlu, jsem s výsledkem spokojen. Dojde-li vše v pořádku, bude to stát za podívanou.“⁹¹ Pokud jde o Fričovo vyjádření, že dovezl pět nových druhů, nemůžeme ho, vzhledem k tomu, že často popsal jako nové druhy

FRIČ, A.V. *O Kaktech a jejich narkotických účincích*. Praha : Dharma Gaia; Mařa; Titanic; Pisces, 1995, s. 41. ISBN 80-85905-08-6

⁹¹ CRKAL, K. *Lovec kaktusů*. Praha : Academia, 1983, s. 159 - 160. ISBN509-21-857

rostliny, které jsou dnes uznávány například jen jako variety, případně je popsal invalidně nebo nelegitimně, považovat za relevantní.

V Brazílii a Uruguaji Frič neudělala žádný významný objev. V Argentině se nejdříve vydal do Patagones k příteli, který mu věnoval několik opuncí. Jedna z nich, měla šroubovitě stočené ostny znak, jenž Frič u jiných opuncí dosud nenašel. Považoval ji za nový druh a nazval ji *Opuntia hildemannii* Frič. Později ji validně popsal, dnes není pokládána za samostatný druh, ale za varietu: *Opuntia sulphurea* var. *hildemannii* (Frič) Backeb. Na Sierra de la Ventana sbíral *Gymnocalycia*, za zmínku stojí například *Gymnocalycium caespitosum*, i když je v současnosti také uznáváno jen jako varieta *G. gibbosum* var. *caespitosum*.

V Tucumánu a na sever od něj sbíral exempláře rodů *Echinopsis*, *Trichocereus* a *Gymnocalycium*. Domníval se, že *Echinopsis* a *Trichocereus* jsou si příbuzné natolik, že není důvod pro založení rodu *Trichocereus*. Dnes je příbuzenství mezi nimi prokázáno, ale oba rody jsou samostatné taxonomické jednotky.

Do Chaca Austral se vydal hledat *Gymnocalycium mihanovichii*, které v Evropě ve své původní formě v jaké ho přivezl ze své druhé cesty, vymizelo. Nasbíral zde rostliny z rodů *Cleistocactus* a *Gymnocalycium* (ale ne *G. mihanovichii*). Později v Gran Chacu získal exempláře *Cereus* a *Harrisia* vhodné jako podložky pro roubování a také objevil několik málo poškozených *G. mihanovichii*.

V Paraguaji se dostal do Paraguairí, které v minulosti patřilo k nejslavnějším sběratelským místům v Jižní Americe. Když Frič ještě studoval v Praze na reálce posílal mu odsud Herman Grosse rostliny kromě jiných i *Notocactus schumannianus* a *Notocactus grossei*. Frič se sem poprvé podíval už v roce 1903, starý pan Grosse už byl v té době po smrti. V roce 1927, kdy sem zavítal podruhé, se mu podařilo znovu objevit naleziště těchto rostlin. Dnes převládá názor, že *N. grossei* je jen bezvýznamnou odchylkou druhu *N. schumannianus*, a proto se oba názvy stávají synonymem. O nejasnostech týkajících se samotného rodového jména *Notocactus* jsem se již zmínila při popisu Fričovy páté cesty.

V Paraguaji se mu podařilo znovu objevit rostliny rodu *Frailea*, jejich druhovým určením si nebyl jist. Mohlo jít podle něj o *F. cataphracta*, *F. knippeliana*, nebo *F. schilinzkyana*.

4. 8 Sběry kaktusů během Fričovy poslední cesty do Jižní Ameriky

Na své osmé výpravě Frič navštívil Uruguay, Argentinu a možná také Bolívii a Peru. Poslední dvě země nejsou prokazatelně potvrzeny, protože Frič místa svého pobytu, zejména ke konci cesty, z obchodních důvodů nezveřejňoval. Musel si financovat každou další cestu z výnosu předcházející. Nejdříve prodával muzeím etnografické sběry, ale své pozdější cesty hradil už jen z prodeje kaktusů. Často se stávalo, že když pracně objevil bohatá naleziště kaktusů a v časopisech je zveřejnil, obchodníci za ním poslali sběrače, kteří pak zásobovali trh levnými rostlinami a Friče jaksi „vyřadili za hry“.

Ze své osmé cesty přivezl novinky, především z rodů *Rebutia*, *Lobivia*, *Parodia*. Nasbíral také rostliny z rodů *Gymnocalycium*, *Echinopsis*, *Notocactus*, *Trichocereus*, *Harrisia*, *Cleistocactus* a dalších.

V Tucumánu Frič objevil kaktus, který nazval *Microspermia* Frič n.n. Dnes je známý pod jménem *Parodia* Speg. Poprvé ho jako rod určili Britton a Rose v r. 1922 a nazvali ho *Hickenia* Br. et R. Jméno *Hickenia* bylo však už zadané pro rod rostlin z čeledi Asclepiadaceae (*Hickenia* Lillo 1919), u Brittona a Rose tedy bylo ilegitimní a muselo se nahradit jiným. Spegazzini ho v roce 1923 pojmenoval znovu jako *Parodia* Speg. Jméno *Parodia* je formálně v pořádku. Frič s ním ale vnitřně nesouhlasil a navrhl nejprve jméno *Neohickenia* Frič a poté *Microspermia* Frič. Obě tato jména jsou však neoprávněná (ilegitimní), protože v době jejich publikace už pro tentýž rod existovalo starší validně publikované a legitimní jméno a to *Parodia* Speg. 1923. Dále zde našel *Microspermia rigidispina* Frič, jejíž platné jméno je *Parodia rigidispina* Frič ex Backeb.

Frič objevil také *Oreocereus irigoyenii*, který on sám nepublikoval, ale udělal to za něj Kreuzinger v letech 1929, 1930. *Oreocereus irigoyenii* Frič ex Kreuzinger se tak stal platným jménem pro tento taxon, přesto se dosud užívá neoprávněné Backebergovo *Oreocereus trollii*. (Kupp.) Backeb z roku 1935.

K dalším Fričovým významným nálezům patřily rebucie drobné, snadno pěstovatelné kaktusy. V současnosti je známo několik desítek druhů, jejich uspořádání se však neustále mění, proto v literatuře najdeme mnohem více jmen - synonym, než je skutečně existujících druhů. Tento rod je dnes chápán širěji než v minulosti a

obsahuje podrody *Aylostera*, *Cylindrorebutia*, *Mediolobivia* a jiné, které byly dříve uznávány jako samostatné rody. Frič objevil a platně popsal *Rebutia haagei* Frič et Schelle, jež patří k několika málo Fričovým rostlinám, které se používají v jejich původní taxonomické hodnotě dodnes. Frič a jiní autoři pro ni někdy používali synonyma *Rebulobivia haagei*, *Digitorebutia haagei* nebo *Mediolobivia Haagem*. Rostlinu, kterou si Frič velmi považoval, jež údajně našel v Kordilerách ve výšce 5700 n. m. pojmenoval ji po známém židovském fyzikovi *Rebutia (Cylindrorebutia) einsteinii* (viz. příloha – Obrázek XX.).

Během této výpravy Frič objevil několik novinek z rodu *Lobivia*, jednou z nich je *Lobivia staffenii* Frič. Situace kolem jejího jména je nejasná, ale podle Zázvorky a Šedivého by toto jméno za určitých okolností mohlo být uznáno jako validní a být používáno. Další z tohoto rodu je *Lobivia ducis – pauli* Frič. Její jméno je jednoznačně platně popsáno, problémy spočívají v její identifikaci. Ani Frič si nebyl jistý jestli je kaktus totožný s *Echinopsis ducis – pauli* Förster, nebo ne. Od toho se pak odvíjejí spory různých autorů o to, kam sukulent zařadit. Zázvorka a Šedivý považují za nejvhodnější název *L. ferox* var. *longispina*.

U dalších dvou lobivií Frič ve svých poznámkách uvádí i neobvykle podrobný popis: „Po obejití jedné kamenné laviny našel jsem novou lobivii s ohnutými, dlouhými ostny. Byly to skupiny s několika hlavami, z nichž pouze hořejšky vyčníval ze šterku, který každoročně se sypal z hor. Myslím, že v jiných poměrech nebo v naší kultuře poroste jako solitérní jednohlavá rostlina. Od ostatních mě známých lobivií liší se špičatým zakončením květních lístků – znak to, kterým se vyznačují také ostatní horské lobivie, o nichž se zmíním později. Květy jsou zevně černé, hustě chlupaté na kalichu, květní lístky oranžové, uvnitř žluté... Tuto rostlinu se stříbřitými listy pojmenoval jsem *Lobivia dragai* Frič... Hned po vystoupení na podemletý břeh našel jsem velkou skupinu lobivie (*Lobivia klusacekii* Frič), podobné předešlé, jenže místo bílých ostnů měla většinu černých. Květy jsem nenašel, ale letos vykvetla zde a květ je tmavěji oranžový, jeho kraje třepenité a bez špičatých výběžků.“⁹² Pro první z těchto kaktusů, který Frič pojmenoval po své manželce – L. Draga dnes používáme název *L. chrysantha*, druhá byla přeřazena z druhu na varietu a jmenuje se *L. chrysantha* var. *klusacekii*.

⁹² CRKAL, K. *Lovec kaktusů*. Praha : Academia, 1983, s. 257-258. ISBN509-21-857

Na jednom stanovišti Frič našel typy kaktusů, které zpočátku považoval za stejné, o něco později zjistil, že se liší. Rostliny, které nazval *Lobivia graulichii* var. *graulichii* byly jednohlavé, s velkými bílými květy a s háčkovitými ostny. Rozvětvené, mnohohlavé kaktusy s červenými až fialovými květy pojmenoval *Lobivia graulichii* Frič var. *cinnabarina*. Problém ovšem je, že *Lobivia graulichii* var. *graulichii* ve skutečnosti patří do druhu *Echinopsis ancistrophora* nebo *E. kratochviliana* a *L. graulichii* var. *cinnabarina* patří ke zcela nepříbuznému druhu *Lobivia tiegeliana*.

Neowerdemannia vorwerkii Frič byla rostlina u níž Frič validně popsal rod i druh zároveň a udělala mu velikou radost, protože se vymykala rozdělení kaktusů německého Schumanna.

Souhrnné údaje o konečném výsledku Fričovy poslední výpravy, prakticky neexistují. Jediné dostupné informace jsou nepřesné a nalezneme je v jeho odpovědi redakci Praktického rádce na žádost, aby přepravil bedničku kaktusů od jejich přítele z Jižní Ameriky do Čech, píše v ní: „Já vezu teď 3000 kg ve 150 bednách. Kdyby mne Váš lístek byl stihl dříve, byl bych Vaši bednu vzal s sebou, teď je již pozdě, nestihla by mne. Pro Váš časopis mám mnoho látky. Našel jsem 82 druhy semen nových a vymřelých druhů. Měl jsem nyní nesmírně vzácný úspěch.“

Kvůli velkému množství rostlin přivezených z Jižní Ameriky bývá někdy Frič obviňován z drancování nalezišť. Jeho přístup dnes skutečně nemůžeme označit jako ekologický, ale musíme vzít v úvahu tehdejší situaci. Dovoz velkého množství rostlin i zvířat Ameriky, Afriky atd. byl považován za normální a nikdo si ve třicátých letech dvacátého století ještě nedělal těžkou hlavu z následků takového jednání.

4.9 Fričovy hybridizační pokusy s kaktusy a experimenty s křížením užitkových rostlin⁹⁴

Po návratu z osmé expedice se Frič nadále věnoval sukulentům. Věnoval mnoho času aklimatizaci vysokohorských rostlin. Vytvořil návrh revize systematiky kaktusů.

⁹³ CRKAL, K. *Lovec kaktusů*. Praha : Academia, 1983, s. 284. ISBN509-21-857

⁹⁴ Zpracováno podle: CRKAL, K. *Lovec kaktusů*. Praha : Academia, 1983, ISBN509-21-857

A podle něj uspořádal a vytvořil herbáře. Prováděl také hybridizaci kaktusů a dělal první pokusy s užitkovými rostlinami.

Již dříve se intenzivně věnoval roubování kaktusů, pokoušel se vytvořit nové druhy astrofyt. Později při hybridizaci používal ultrafialové záření, rádium a velmi krátké elektromagnetické záření. Rostliny na ozařování reagovaly různě podle druhu a doby ozařování. Někdy došlo až k zuhelnatění rostliny. Jedním z Fričových cílů bylo vytápět rostliny zevnitř, aby mohly přezimovat ve sklenících, kde se netopí, proto musel zvyšovat teplotu v rostlině řízeně tak, aby nepoškodil její tkáň. To se mu nepovedlo, nebo alespoň neexistuje zveřejněný záznam o tom, že by se mu to podařilo.

Díky ozařování květů ultrafialovými paprsky a rádiem při sprašování a díky dalším činnostem jako zkracování čnělky, roubování blizny a používání nejrůznějších chemikálií mohl křížit i příbuzensky velmi vzdálené druhy a rody (viz. příloha – Obrázek XXI.). Velmi zvláštní byly pokusy, při nichž vznikaly kaktusy, jenž měly více „otců“. Frič oplodnil květy mateřských rostlin pylem z několika různých druhů nebo rodů. Takto vzniklé křížence nazval *Pragolobivia*.

Své zkušenosti s hybridizací kaktusů bohatě využil při pokusech s užitkovými rostlinami, které postupně vytlačovaly sukulenty. Křížil např. kaučukodárné rostliny a údajně se mu podařilo vypěstovat rostlinu, jejíž kaučuk měl proti přírodnímu dvojnásobnou tažnost. V praxi však nebyla využita. Stejně dopadly i jeho pokusy s aklimatizací sóji na naše podmínky, přestože mu tuto práci zadalo ministerstvo zemědělství a přestože ji údajně dotáhl do zdařilého konce.

Když mu v zimě na přelomu let 1939 a 1940 ve sklenících umrzlo 30 000 kaktusů, zaměřil se už téměř výhradně na experimenty s užitkovými rostlinami.

Pro veřejnost nejznámější a nejpopulárnější byly jeho pokusy s rajčaty, které Frič křížil s ovocem. Ještě dnes existují Velké žluté ananasové rajče a Violeta Carmin (karmínové – malinové). Nezachovaly se jahodové A. V. F. a Duraznillo – Broskvička, kterou považoval za nejchutnější. Zajímavý byl i Fričův sladký hrášek s dlouhými lusky, které se jedly celé.

4.10 Návrh revize systematiky kaktusů

Frič vytvořil návrh revize systematiky čeledi Cactaceae. Karel Crkal uvádí, že její první verzi vypracovanou společně s R. Schellem poprvé publikoval v brněnském

časopise Kaktusář v roce 1932. Ale objevila jsem provizorní návrh uveřejněný v Seidlově časopise Kaktusy, sukulenty a jejich pěstění už v roce 1924 (viz. příloha Obrázek XXII.). Byl pravděpodobně při jeho tvorbě ovlivněn čtyřsvazkovou monografií Američanů Brittona a Roseho *The Cactaceae*, vydanou v roce 1922. Přestože měl proti jejich rozdělení výhrady, upřednostňoval jejich knihu před starším dílem Schumannovým. V konečné podobě zpatřil Fričův návrh světlo světa v roce 1935 v publikaci „Verzeichnis amerikanischer und anderer Sukkulanten mit Revision der Systematik der Kakteen“ vydané vlastním nákladem ing. Kurtem Kreuzingerem.

Není se bohužel odmítal řídit mezinárodními nomenklatorickými pravidly. Například, jak už bylo řečeno v úvodu této kapitoly, neuznával povinnost, platnou od 1.1. 1935, novou rostlinu popsat latinsky, často upřednostňoval fotografii před popisem atd. To vše se promítlo i do jeho nového systému rozdělení kaktusů, proto nebyla žádná z jím navržených změn akceptována.

Na „Verzeichnis“ reagovala část německých kaktusářů ze spolku D. K. G. v čele s C. Backebergem a dr. Buxbaumem negativně vydáním tzv. Ablehnung – odmítnutí. Frič neváhal a reagoval na to uveřejněním Abablehnung čili odmítnutím odmítnutí. Nepřátelství mezi ním a německými botaniky narůstalo. Situaci nezlepšilo ani to, že někteří z nich se přiklonili k nacionálně socialistické straně, což protinacisticky orientovanému Fričovi vadilo. Němci pojmenovávali jím objevené kaktusy podle platných nomenklatorických pravidel a přiváděli ho tak o prvenství. Nutno ovšem podotknout, že si za to mohl Frič sám.

4.11 Herbáře a fotografie

To nejvýznamnější, co po sobě Alberto Vojtěch Frič zanechal ze své botanické práce, byly herbáře uspořádané podle jeho vlastního návrhu revize systému kaktusů. Zhotovil celkem čtyři herbáře kaktusů. Torza jsou dosud uložena v botanickém oddělení Národního muzea v Průhonicích, obsahují asi dva tisíce položek. Největší z herbářů, věnovaný převážně jihoamerickým kaktusům, s listy o rozměrech 30 cm x 47 cm obsahoval původně přibližně tisíc položek. V deskách byl vždy jeden rod, jak ho Frič navrhl do své revize kaktusů, fotografie rostliny, někdy doplněné

mikroskopickými fotografiemi semen, popisem rostliny, jejím průřezem, částmi žeber, aureolami s ostny, semeníky, mapami rozšíření rodu atd.⁹⁵

Fričův sklon k novátorství se projevil i zde, když vodu obsaženou v květech nahradil silicemi, čímž se mu podařilo zachovat jejich původní barvu mnohem déle než je obvyklé.

Za zmínku stojí i na tu dobu neobvykle kvalitní fotografie. Ve 3. kapitole jsem se zmiňovala o tom, že cestovatel fotil indiány na skleněné desky. V roce 1921 opět předběhl svou dobu a u firmy pana Záruby si nechal vyrobit fotoaparát na kinofilm. Není známo, zda návrh, podle kterého si ho nechal vyrobit, byl jeho vlastní, nebo mu s ním někdo pomáhal. Při tom neznámější fotoaparát na kinofilm, od firmy z Veslaru, se u nás poprvé objevil až v roce 1925, byl na 36 snímků. Fričův přístroj byl robustnější, ale umožňoval nafotit až 100 snímků najednou. Důkazem, že ho použil už v roce 1922, je kontaktní otisk filmu, na němž je jeho manželka Draga s malým synem Ivanem, který se narodil právě v roce 1922.⁹⁶ Protože Frič podnikl své nejvýznamnější cesty za kaktusy až po roce 1922, je pravděpodobné, že většinu rostlin nafotil už na kinofilm a ne na skleněné desky.

Dále měl Frič malý, příruční herbář o rozměrech asi 17 x 10,5 cm, byly v něm nejvýznamnější kříženci kaktusů a používal ho jako pracovní pomůcku při hybridizačních pokusech. Další herbář asi se 180 položkami vznikl přímo na objednávku Národního muzea v Praze. Herbář dokončený v roce 1942 pro chrudimského zahradníka architekta Josefa Vaňka obsahoval 544 listů.

Fričovy herbáře, zejména fotografie a preparáty květů, jsou sice kvalitně zpracovány, ale je v nich jen málo rostlin z Mexika a zdaleka zde není zaznamenáno všechno, co bychom o jeho rostlinách potřebovali vědět. Jejich vědecká hodnota je navíc značně snižena tím, že jsou uspořádány podle jeho neplatného návrhu revize kaktusů a mnoho exemplářů je pojmenovaných invalidně či nelegitimně.

⁹⁵ Zpracováno podle CRKAL, K. *Lovec kaktusů*. Praha : Academia, 1983. ISBN509-21-857

⁹⁶ Zpracováno podle: ŠIMKOVÁ – BROULOVÁ, K.; ŠIMEK, V. *České stopy: Karai Pukú*. (dokumentární film České televize). Praha: Česká televize, 2006.

Závěr

Cílem mé diplomové práce bylo zhodnotit etnografický a botanický vědecký přínos cestovatele Alberto Vojtěcha Friče.

Pokud jde o etnografickou práci jeho nespornou zásluhou je, že si uvědomil nutnost zachytit indiánskou kulturu dříve než ve své původní podobě zcela vymizí. Podařilo se mu zachránit významnou část indiánských předmětů. Při sběru věcí se řídil zásadou přesné dokumentace, a tak dnes najdeme u větší části těchto předmětů popis toho k čemu sloužily, jaký kmen je používal a někdy i názornou kresbu, či přesné míry. Právě díky těmto údajům je vědecká hodnota materiálů zachována. Předměty přivezené A. V. Fričem jsou dnes uloženy v muzeích v Petrohradě, New Yorku a menší část jeho sbírek najdeme i v Náprstkově muzeu v Praze.

Frič se nesoustředil jen na shromažďování materiální kultury indiánů, ale také na zaznamenávání jejich kultury duchovní. V tomto případě je však vědecká hodnota jeho díla sporná. Cestovatel, který pobýval s přestávkami u různých indiánských kmenů v letech 1901 až 1912, vydal a zpracoval své stěžejní etnografické dílo *Indiáni Jižní Ameriky* až o třicet let později v roce 1943⁹⁷, přičemž čerpal ze vzpomínek a ze zápisků ve svém deníku. Po tak dlouhé době jsou informace zkreslené.

Další problém spočíval v tom, že se na své cesty předem nevybavil dostatečnými teoretickými znalostmi. O tom svědčí například jeho pojednání o vývoji společenského zřízení, rodiny a manželství⁹⁸ uveřejněné ve výše zmiňované knize. Frič zde uvádí, že v době, kdy se pohyboval v terénu v Jižní Americe mu nebyly známy teorie evolucionisty Lewise Henryho Morgana a nemohl tedy tyto teoretické poznatky porovnávat se svými praktickým zkušenostmi. Neupřesňuje, zda má na mysli období svého pobyt mezi domorodci (tedy přibližně do r.1912) nebo i dobu, kdy jezdil do Ameriky za sběrem kaktusů (tedy do roku 1929).

Tak či tak, Morgan uveřejnil svůj evoluční model manželství a rodiny už v roce 1870 v knize *Systém pokrevnosti a sešvagření v lidské rodině* a novou periodizaci vývoje společnosti od divoštství přes barbarství k civilizaci publikoval v roce 1877 ve svém stěžejním díle *Pravěká společnost neboli výzkum o průběhu lidského pokroku od*

⁹⁷ FRIČ, A. V. *Indiáni Jižní Ameriky*. Praha: Novina, 1943

⁹⁸ FRIČ, A. V. *Indiáni Jižní Ameriky*. 2. přeprac. vyd.; Praha: Orbis, 1943, s. 76 – 107.

divošství přes barbarství k civilizaci.⁹⁹ Obě díla vyšla několik let před Fričovým narozením, přibližně třicet let před tím, než vyrazil na svoji první cestu a asi čtyřicet let před poslední cestou orientovanou na indiány. Měl tak podle mého názoru dostatek času se s nimi seznámit. Navíc evolucionistické teorie byly v kulturní antropologii v době Fričova pobytu v Americe již dávno zastaralé. Na jejich místo nastoupil difuzionismus¹⁰⁰, který vznikl na přelomu 19. a 20. století a o něco později i kofiguracionismus.¹⁰¹

Obávám se také, že některé informace, které Frič dostal od indiánů byly zkreslené nebo přímo nepravdivé. S tímto problémem se potýkala řada etnografů pracujících v terénu. Domorodí obyvatelé si z nejrůznějších důvodů, ať už zistných nebo protože chtěli před cizincem vypadat lépe, něco jednoduše vymysleli. Domnívám se, že se to stalo i Fričovi například, když se pokoušel zjistit, indiánské číslice u kmene Mačikuí a Kad'uveo (více viz. kapitola 3.7.).

Frič nasbíral řadu indiánských pověstí. Uveřejnil je v knize pro děti *Zákon pralesa. Indiánské pohádky pro děti od šesti do šedesáti let*.¹⁰² Ale tím že je zpracoval jako pohádky a volně je převyprávěl, ztratily svou vědeckou hodnotu.

Věnovala jsem se také zhodnocení Fričovi přírodovědné práce. Přestože nebyl botanik měl o kaktusech velmi dobré znalosti, byl schopen komunikovat na odborné úrovni s mnoha špičkovými kaktusáři. Přesto ani jeho přínos pro botaniku není tak veliký, jak by se dalo očekávat.

Frič přivezl na starý kontinent velké množství kaktusů, objevil nové druhy nebo znovu našel řadu druhů, jež byly považovány za vyhynulé. Na rozdíl od ostatních sběračů hledal rostliny i zcela mimo vyšlapané cesty, výborně pracoval v terénu a dostal se i na těžko přístupná místa. Byl také první, kdo upozornil na to, že kaktusy mohou růst i v nadmořské výšce nad 5000 m.¹⁰³ Jeho cesty a zážitky z nich, jež uveřejňoval

⁹⁹ SOUKUP, V. *Přehled antropologických teorií kultury*. Praha: Portál, 2004, s.34. ISBN 80-7178-929-

¹⁰⁰ Tamtéž s.39.

¹⁰¹ Tamtéž s. 54.

¹⁰² FRIČ, A. V. *Zákon pralesa. Indiánské pohádky pro děti od šesti do šedesáti let*. Praha: Zátíší knihy srdce i ducha, 1921.

¹⁰³ ŠIMONKOVÁ – BROULOVÁ, K.; ŠIMŮNEK, V. *České stopy: Karai Pukú* (dokumentární film České televize). Česká televize, 2006

v časopisech vyvolaly v Československu velký nárůst zájmů o kaktusy. To vše jsou zásluhy, které mu nelze upřít.

Měl ale velmi svérázný přístup k pojmenovávání rostlin. Odmítal dodržovat platná nomenklatorická pravidla pro pojmenovávání a popis rostlin, a proto se dnes z jeho asi 700 set jmen kaktusů používá jen 10 v jejich původní taxonomické hodnotě. 200 z těchto 700 jmen Frič sám sobě vůbec neautorizoval. Ze zbylých 500 jmen, jen 65 publikoval platně. Z toho 40 je dnes taxonomicky bezvýznamných. Dalších 15 se dnes užívá v jiné taxonomické hodnotě, s jiným rodovým jménem a podobně.¹⁰⁴

Frič zastával názor, v jeho době poměrně rozšířený, že název rostliny by měl co nejvíce odpovídat jejímu vzhledu. Pokud se domníval, že tomu tak není, neváhal přejmenovat sukulent již jednou platně pojmenovaný. Tím se však jeho název stal neoprávněný (ilegitimní). Příkladem může být už zmiňovaná platně pojmenovaná *Parodia Speg.* (viz kapitola 4.8), kterou Frič nejdříve překřtil na *Neohickienu* a poté *Microspermia* Frič¹⁰⁵. Stejně změnil původní *Solisia pectinata* Br. et R. na *Lactomamillaria aselliformoides*.¹⁰⁶ Ať už jméno popisuje rostlinu výstižně, či nikoliv, nese rostlina jméno autora, který ji jako první platně pojmenoval.

Nejčastějším důvodem, proč jsou Fričova jména neplatná je, že u nich chybí popis rostliny. Frič se domníval, že ho může nahradit fotografie, ale prvopis rostliny nelze fotodokumentací nahradit. Navíc od roku 1935 byl povinný popis rostliny v latině, což Frič odmítal, a tím jsou jím popsány sukulenty po tomto datu vesměs invalidně popsány.

Tak se stalo, že mnoho jím objevených rostlin platně popsali jiní. Na jeho práci, do určité míry navazoval např. C. Backeberg, K. Kreuzinger, Y. Ito, později

---

¹⁰⁴ ZÁZVORKA, J.; ŠEDIVÝ, V. *Aztekia* 91. Praha: Spolek pěstitelů kaktusů a sukulentů Praha, 1993, s. 79.

¹⁰⁵ ZÁZVORKA, J.; ŠEDIVÝ, V. *Aztekia* 91. Praha: Spolek pěstitelů kaktusů a sukulentů Praha, 1993, s. 53-54.

¹⁰⁶ ZÁZVORKA, J.; ŠEDIVÝ, V. *Aztekia* 91. Praha: Spolek pěstitelů kaktusů a sukulentů Praha, 1993, s. 42.

F. Ritter, A. Buining, Z. Fleischer, F. Pažout, B. Schütz, R. Šubík a další.¹⁰⁷ Někteří z nich byli Fričovými obdivovateli, jiní s ním měly napjaté vztahy. Nicméně přispěli k tomu, že bylo jeho dílo, alespoň z části využito.

Fričův svérázný přístup se promítnul i do jeho návrhu revize systematiky kaktusů, a proto nebyla žádná z jím navržených změn uznán a využita.

Frič vytvořil, několik herbářů kaktusů, které vynikají kvalitními fotografiemi, novou technikou uchovávání květů a precizním technickým zpracováním. Ale protože herbáře uspořádal podle svého neplatného návrhu revize systematiky kaktusů, a protože u položek často chybí popis rostlin, není ani tato činnost pro vědu velkým přínosem.

U své vily Božíanky v pražských Košířích vytvořil aklimatizační zahradu a pěstoval zde kaktusy. Věnoval se také hybridizačním pokusům s kaktusy i s užitkovými rostlinami. Například ozařoval rostliny radiem, ultrafialovým a krátkovlnným elektromagnetickým zářením. Hojně využíval roubování. Podle Karla Crkal vypěstoval například rajčata křížená s různými druhy ovoce, kaučukodárnou rostlinu, jejíž kaučuk měl údajně dvojnásobnou tažnost než původní rostlina, aklimatizoval sóju na naše podmínky. O Fričových postupech při těchto pokusech však bohužel víme jen velmi málo.¹⁰⁸

Pokusím-li se stručně shrnout vědecký přínos Alberto Vojtěcha Friče, musím konstatovat, že v etnografii se zasloužil o uchování mnoha předmětů používaných různými jihoamerickým domorodými kmeny, ale jeho přínos pro zaznamenání duchovní kultury těchto národů, je díky chybějícím teoretickým znalostem a etnografickému výcviku více sporný. Co se týče jeho přínosu v oblasti přírodních věd, zasloužil se svými cestami a jejich popularizací o rozvoj kaktusářství v Čechách. Jeho svérázný přístup k nomenklatorickým pravidlům, byl příčinou toho, že se dnes používá jen asi 10 jím navržených jmen ve stejné taxonomické hodnotě.

¹⁰⁷ ¹⁰⁷ ZÁZVORKA, J.; ŠEDIVÝ, V. *Aztekia* 91. Praha: Spolek pěstitelů kaktusů a sukulentů Praha, 1993, s. 80.

¹⁰⁸ CRKAL, K. *Lovec kaktusů*. Praha: Academia, 1983, s. 320 – 328.; 332 – 333.; 339 – 355. ISBN509-21-857

Je škoda, že se nedochovaly přesné záznamy postupů jeho hybridizačních pokusů s hospodářskými rostlinami, které by mohly mít vědecký význam.

- ANDERSON, M. *Kaktusy a sukulenty*. Praha: Svazka 3 Čs., 1993. ISBN 80-7237-710-8.
- BEČKOVA, L., VISŇOVSKÝ, V. *Průvodce biologickými záležitostmi*. Praha: Květinář, 1979. ISBN 80-7184-864-6.
- CRKAL, K. *Lovec kaktusů*. Praha: Acropolis, 1981. 80-21-857.
- ÉLIADÉ, M.; CULIAN, I. P. *Slovník scholastický*. Praha: Český spisovatel, 1993. ISBN 80-502-0438-5.
- ESCOHOTADO, A. *Stručné dějiny drog*. Praha: Volvo Globator, 2003. ISBN 80-7267-512-8.
- FRÍČ, A. V. *Bylo, ješ a bude. Pohádky*. Praha: B. Kail, 1918.
- FRÍČ, A. V. *Červený muž indiánů. Je lovec a džanga zivopis? Ze vzpomínek A. V. Fríče*. Praha: Titanic, 1993. ISBN 80-901214-1-X.
- FRÍČ, A. V. *Dobrý lovec: Dobrotivost a láska u Indiánů*. Praha: Olympia, 1985. 27-033-83.
- FRÍČ, A. V. *Indiáni Jižní Ameriky*. 4. přeprac. vyd. Praha: Orbis, 1977.
- FRÍČ, A. V. *Indiáni Jižní Ameriky*. 2. přeprac. vyd. Praha: Orbis, 1943.
- FRÍČ, A. V. *Katere: Múzka*. Praha: Družba Fríčových, 1921.
- FRÍČ, A. V. *Mezi mládky*. Praha: Alena Randáková, Královská výtvarná, 1918.
- FRÍČ, A. V. *O kaktusech a jejich narkotických účincích*. Praha: Dharma Gate, Matka; Titanic; Poesis, 1995. ISBN 80-83905-05-6; ISBN 80-901915-3-3.
- FRÍČ, A. V. *Zlkon profesa: Indiánské pohádky pro děti od šestí do sedesíti let*. Praha: Zlkon knihy erdee i ducha, 1923.
- FRÍČ, A. V. *Srýček indián: Děje o bytosti lovec v Černé Číně*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1965. 13-807-93.
- FURST, P. J. *Halucinogeny a kultury*. Praha: Matka; Dharma Gate, 1998.
- KUŇSKÝ, J. *Čestní zasloužilci*. 2. díl. Praha: Orbis, 1961.
- MIOVSKÝ, M. *LSD oživil halucinogeny*. Erskovské Albert, 1996. ISBN 80-8834-15-0.
- OPATRŇNÝ, J. *Amerika v prvních desetiletích*. Praha: Libra, 1999. ISBN 80-85983-02-7.

Použitá literatura

- ANDERSON, M. *Kaktusy a sukulenty*. Praha : Svojtka & Co., 2003, ISBN 80-7237-710-8.
- BEČKOVÁ, I.; VIŠŇOVSKÝ, P. *Farmakologie drogových závislostí*. Praha: Karolinum, 1999. ISBN 80-7184-864-6.
- CRKAL, K. *Lovec kaktusů*. Praha: Academia, 1983. 509-21-857.
- ELIADE, M.; CULIAN, I. P. *Slovník náboženství*. Praha: Český spisovatel, 1993. ISBN 80-202-0438-5.
- ESCOHOTADO, A. *Stručné dějiny drog*. Praha: Volvo Globator, 2003. ISBN 80-7207-512-8.
- FRIČ, A. V. *Bylo jest a bude. Pohádky*. Praha: B.Kočí, 1918.
- FRIČ, A. V. *Červíček aneb indiánský lovec objevuje Evropu: Ze vzpomínek A. V. Friče*. Praha: Titanic, 1993. ISBN 80-901274-1-X.
- FRIČ, A. V. *Dlouhý lovec: Dobrodružství u indiánů Kad'uveů*. Praha: Olympia, 1985. 27-033-85.
- FRIČ, A. V. *Indiáni Jižní Ameriky*. 4. přeprac. vyd.; Praha: Orbis, 1977.
- FRIČ, A. V. *Indiáni Jižní Ameriky*. 2. přeprac. vyd.; Praha: Orbis, 1943.
- FRIČ, A. V. *Kalera Marsal*. Praha: Draga Fričová, 1921.
- FRIČ, A. V. *Mezi indiány*. Praha: Alois Koníček, Královské vinohrady. 1918.
- FRIČ, A. V. *O kaktech a jejich narkotických účincích*. Praha: Dharma Gaia; Maťa; Titanic; Pisces, 1995. ISBN 80-85905-08-6; ISBN 80-901915-3-3.
- FRIČ, A. V. *Zákon pralesa. Indiánské pohádky pro děti od šesti do šedesáti let*. Praha: Zátíší knihy srdce i ducha, 1921.
- FRIČ, A. V. *Strýček indián: Dobrodružství lovce v Gran Chaku*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1965. 13-007-65.
- FURST, P. T.: *Halucinogeny a kultura*. Praha: Maťa; DharmaGaia, 1996.
- KUNSKÝ, J. *Čeští cestovatelé*. 2. díl. Praha: Orbis, 1961.
- MIOVSKÝ, M. *LSD a jiné halucinogeny*. Boskovice: Albert, 1996. ISBN 80-85834-35-9.
- OPATRŇÝ, J. *Amerika v proměnách staletí*. Praha: Libri, 1998. ISBN 80-85983-42-7.

- PETRÁČKOVÁ, V.; KRAUS, J. a kol. *Akademický slovník cizích slov*. Praha: Akademia, 2001. ISBN 80-200-0982-5.
- ŘÍHA, J.; ŠUBÍK, R. *Kaktusy a jak je pěstovat*. Praha: Nakladatelství brázda, 2000. ISBN 80-86039-07-02.
- SEIDL, J. *Kaktusy sukulenty a jejich pěstění*. Praha: Ferdinand Macháček. Královské vinohrady, 1924
- SOUKUP, V. *Přehled antropologických teorií kultury*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-929-1.
- STUHLÍK, S. Sloupovité tělo, žluté květy - to jsou eriokaktusy. *Svět exotických Rostlin*. 2003, č 2.
- ŠIMONKOVÁ – BROULOVÁ, K. Po stopách Karai Pukú. *Lidé a země*, 2006, roč. 55, č. 3, s. 18 – 24. ISSN 0024 – 2896
- ŠIMONKOVÁ – BROULOVÁ, K. Za všechno může kaktus. *Lidé a země*, 2006, roč. 55, č. 3, s. 94 - 95.. ISSN 0024 – 2896
- ŠIMONKOVÁ – BROULOVÁ, K.; ŠIMŮNEK, V. *České stopy: Karai Pukú* (dokumentární film České televize). Česká televize, 2006
- ZÁZVORKA, J.; ŠEDIVÝ, V. *Aztekia 91*. Praha: Spolek pěstitelů kaktusů a sukulentů Praha, 1993.
- Autor neuveden. *Alberto Vojtěch Frič – výstavka měsíce*. Praha: Národní muzeum v Praze, 1982.

Internetové odkazy

- <http://www.checomacoco.cz/checo-a-v-fric> (převzato z: FRIC, A. V. *Indiáni Jižní Ameriky*, 4. přeprac. vyd.; Praha: Orbis, 1977.)
- <http://www.checomacoco.cz/chamacoco>
- http://www.stramberk.cz/muzeumzb/mzb.php?name=avf_dartace (převzato z: FRIC, A. V. *Indiáni Jižní Ameriky*, 4. přeprac. vyd.; Praha: Orbis, 1977.)
- <http://cs.wikipedia.org/wiki/Guaran%C3%AD> (převzato z: Academia, 1993, s. 43, 509-21-857.)
- http://www.baraka.cz/baraka/Baraka/b_2/b_2_poselstvi_od_primitivu.html
- <http://www.lusofonia.cuni.cz/brasbocciani.htm> (převzato z: FRIC, A. V. *Indiáni Jižní Ameriky*, 4. přeprac. vyd.; Praha: Orbis, 1977.)
- <http://zdravi.doktorka.cz/rostliny-leku-dil>
- <http://www.mvcr.cz/policie/npdc/bulletin/2001/0102.pdf> (převzato z: FRIC, A. V. *Indiáni Jižní Ameriky*, 4. přeprac. vyd.; Praha: Orbis, 1977.)
- <http://datacd-production.com/naklad/noto/hist.html>
- <http://www.biotox.cz/enspyro/obshrostkakt.html> (převzato z: FRIC, A. V. *Indiáni Jižní Ameriky*, 4. přeprac. vyd.; Praha: Orbis, 1977.)
- http://www.flmnh.ufl.edu/natsci/herpetology/brittoncrocs/cst_clat_dh_map.htm
- http://www.desert-tropicals.com/Plants/Cactaceae/Gymnocaly_mihanovichii.jpg
- http://cactuslove.ru/cactuses/big_925.jpg (převzato z: FRIC, A. V. *Indiáni Jižní Ameriky*, 4. přeprac. vyd.; Praha: Orbis, 1977.)

Obrázek VII. Obrázkové písmo: znak r, by s čtyřmi stopy, (převzato z: FRIC, A. V. *Indiáni Jižní Ameriky*, 4. přeprac. vyd.; Praha: Orbis, 1977.)

Obrázek VIII. Obrázkové písmo: indokmen z klenoty Arikánské a zlatý náramek jednoho dne, (převzato z: FRIC, A. V. *Indiáni Jižní Ameriky*, 4. přeprac. vyd.; Praha: Orbis, 1977.)

Obrázek IX. Obrázkové písmo: Zlatý náramek z Právního výpisu, (převzato z: FRIC, A. V. *Indiáni Jižní Ameriky*, 4. přeprac. vyd.; Praha: Orbis, 1977.)

Obrázek X. Obrázkové písmo: písmo, (převzato z: FRIC, A. V. *Indiáni Jižní Ameriky*, 4. přeprac. vyd.; Praha: Orbis, 1977.)

Obrázek XI. Indiánky s mačklami z prázdného dne a. Dítě používá k získávání potravy a při zábavě a žonglování, (převzato z: FRIC, A. V. *Indiáni Jižní Ameriky*, 2. přeprac. vyd.; Praha: Orbis, 1963.)

Obrázek XII. Indiánská medicína: jehla ze indického dřeva, sítě a šňůry s tímto železným svíčkou vyvolávajícího sílu, (převzato z: FRIC, A. V. *Indiáni Jižní Ameriky*, 4. přeprac. vyd.; Praha: Orbis, 1977.)

Obrázek XIII. Echinococcus (Malacocarpus) Gmel. - druh plýsný název Wigginsia arechavaletae, (převzato z: CEREAL, N. Lovac kolonizaci Praha: Academia, 1993, 509-21-857.)

Seznam příloh

- Obrázek I. Frič na své první cestě po Jižní Americe, (převzato z: FRIČ, A. V. *Indiáni Jižní Ameriky*. 4. přeprac. vyd.; Praha: Orbis, 1977.)
- Obrázek II. Frič s manželkou Dragou a synem Ivanem v roce 1930, (převzato z: CRKAL, K. *Lovec kaktusů*. Praha: Academia, 1983, s. 42. 509-21-857.
- Obrázek III. Čerwuiš Piošáda Mendóza, (Převzato z: FRIČ, A. V. *Červíček aneb indiánský lovec objevuje Evropu: Ze vzpomínek A.V. Friče*. Praha: Titanic, 1993, s. 137. ISBN 80-901274-1-X.)
- Obrázek IV. Slavnostní kroj kmene Bóroro, (převzato z: FRIČ, A. V. *Indiáni Jižní Ameriky*. 4. přeprac. vyd.; Praha: Orbis, 1977.)
- Obrázek V. Kad'uvejské ozdoby z korálek a mincí, (převzato z: FRIČ, A. V. *Indiáni Jižní Ameriky*. 4. přeprac. vyd.; Praha: Orbis, 1977.)
- Obrázek VI. Frič pomalovaný kad'uvejskými ornamenty, (převzato z: FRIČ, A. V. *Indiáni Jižní Ameriky*. 4. přeprac. vyd.; Praha: Orbis, 1977.)
- Obrázek VII. Obrázkové písmo: znak ryby a rybího tance, (převzato z: FRIČ, A. V. *Indiáni Jižní Ameriky*. 4. přeprac. vyd.; Praha: Orbis, 1977.)
- Obrázek VIII. Obrázkové písmo: rodokmen náčelníky Arikišóa a znázornění jednoho den, (převzato z: FRIČ, A. V. *Indiáni Jižní Ameriky*. 4. přeprac. vyd.; Praha: Orbis, 1977.)
- Obrázek IX. Obrázkové písmo: záznam části Fričovy výpravy, (převzato z: FRIČ, A. V. *Indiáni Jižní Ameriky*. 4. přeprac. vyd.; Praha: Orbis, 1977.)
- Obrázek X. Obrázkové písmo: parník, (převzato z: FRIČ, A. V. *Indiáni Jižní Ameriky*. 4. přeprac. vyd.; Praha: Orbis, 1977.)
- Obrázek XI. Indiánky s mačetami z tvrdého dřeva, které používaly k získávání potravy a při souboji o ženicha, (převzato z: FRIČ, A. V. *Indiáni Jižní Ameriky*. 2. přeprac. vyd.; Praha: Orbis, 1943.)
- Obrázek XII. Indiánská medicína: jestliže indiána něco bolí, stáhne si bolavé místo kůže zvířete vynikajícího silou. (převzato z: FRIČ, A. V. *Indiáni Jižní Ameriky*. 4. přeprac. vyd.; Praha: Orbis, 1977.)
- Obrázek XIII. Echinocactus (*Malacocarpus*) fričii - dnes platný název *Wigginsia arechavaletai*, (převzato z: CRKAL, K. *Lovec kaktusů*. Praha: Academia, 1983. 509-21-857.)

- Obrázek XIV. *Gymnocalycium mihanovichii* (Fric & Gürke) Britton & Rose, (dostupné na: http://www.desert-tropicals.com/Plants/Cactaceae/Gymnocaly_mihanovichii.jpg)
- Obrázek XV. *Obregonia denegrii*, (převzato z: http://cactuslove.ru/cactuses/big_925.jpg)
- Obrázek XVI. *Astrophytum asterias* (Zucc.) Lem., (převzato z: ŘÍHA, J.; ŠUBÍK, R. *Kaktusy a jak je pěstovat*. Praha: Nakladatelství brázda, 2000, s. 47. ISBN 80-86039-07-02.)
- Obrázek XVII. *Lophophora williamsii*, (převzato z: FRIČ, A. V. *O kakttech a jejich narkotických účincích*. Praha: Dharma Gaia; Maťa; Titanic; Pisces, 1995, s. 55. ISBN 80-85905-08-6; ISBN 80-901915-3-3.)
- Obrázek XVIII. Obřadní malby Wičolů s motivy peyotl, (převzato z: FRIČ, A. V. *O kakttech a jejich narkotických účincích*. Praha: Dharma Gaia; Maťa; Titanic; Pisces, 1995, s. 38. ISBN 80-85905-08-6; ISBN 80-901915-3-3.)
- Obrázek XIX. *Strombocactus trubiniiformis* - správný název *S. disciformis*, (převzato z: FRIČ, A. V. *O kakttech a jejich narkotických účincích*. Praha: Dharma Gaia; Maťa; Titanic; Pisces, 1995, s. 54. ISBN 80-85905-08-6; ISBN 80-901915-3-3.)
- Obrázek XX. *Rebutia (Cylindrorebutia) einsteinii*, (převzato z: CRKAL, K. *Lovec kaktusů*. Praha: Academia, 1983, s. 264. 509-21-857.)
- Obrázek XXI. Sprašování rostlin při současném ozařování ultrafialovými paprsky a radioaktivní látkou; Příprava květů k hybridizačním pokusům, (převzato z: CRKAL, K. *Lovec kaktusů*. Praha: Academia, 1983, s. 327. 509-21-857.)
- Obrázek XXII. Fričův provizorní návrh revize systematiky čeledi Cactaceae uveřejněný v časopise *Kaktusy, sukulenty a jejich pěstění* v r. 1924, (převzato z: SEIDL, J. *Kaktusy sukulenty a jejich pěstění*. Praha: Ferdinand Macháček. Královské vinohrady. 1924)

Přílohy:

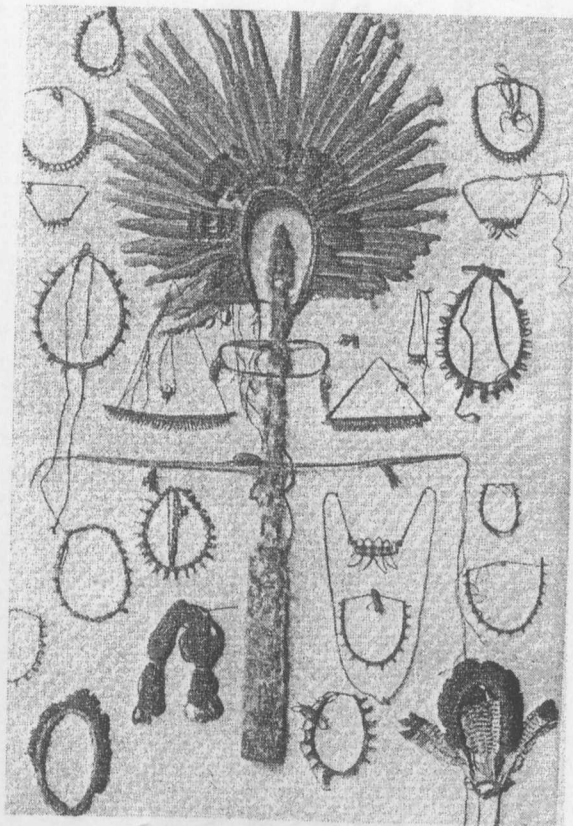
Obrázek I. Frič na své první cestě po Jižní Americe

Obrázek II. Frič s manželkou Dragou a synem Ivanem v roce 1930

Obrázek III. Čerwuiš Piošáda Mendóza

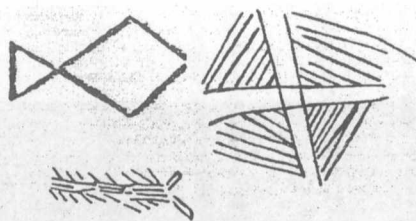
Obrázek IV. Slavnostní kroj kmene Bóroro

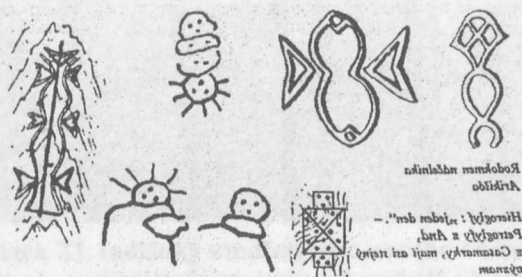
Obrázek V. Kad'uvejské ozdoby z korálků a mincí

Obrázek VI. Frič pomalovaný kad'uvejskými ornamenty

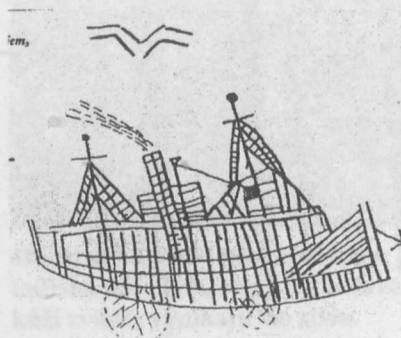
Obrázek VII. Obrázkové písmo: znak ryby a rybího tance

Obrázek VIII. Obrázkové písmo: rodokmen náčelníky Arikišóa a znázornění jednoho den

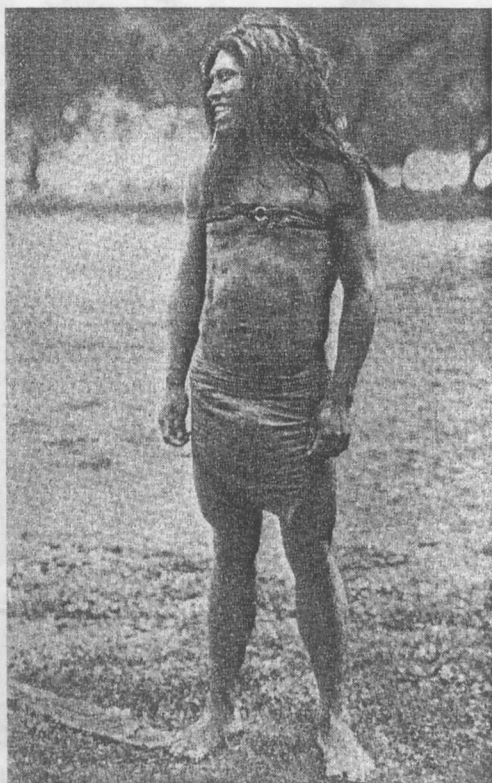
Obrázek IX. Obrázkové písmo: záznam části Fričovi výpravy

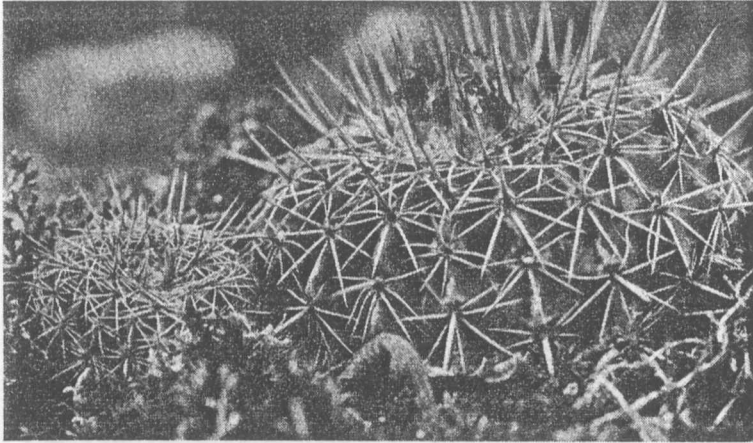
Obrázek X. Obrázkové písmo: parník

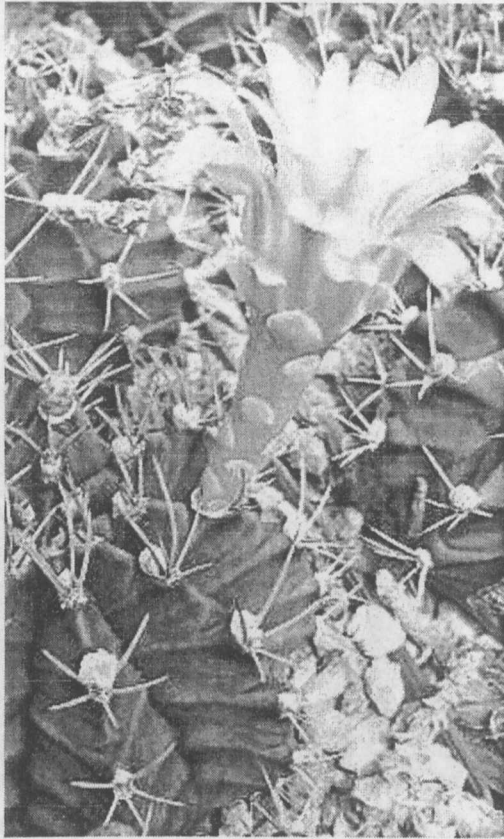
Obrázek XI. Indiánky s mačetami z tvrdého dřeva, které používaly k získávání potravy a při souboji o ženicha

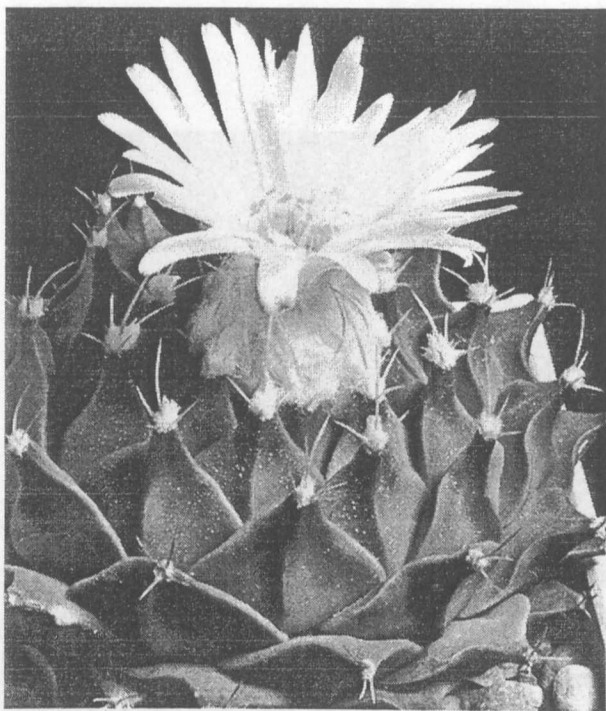
Obrázek XII. Indiánská medicína: jestliže indiána něco bolí, stáhne si bolavé místo kůží zvířete vynikajícího silou.

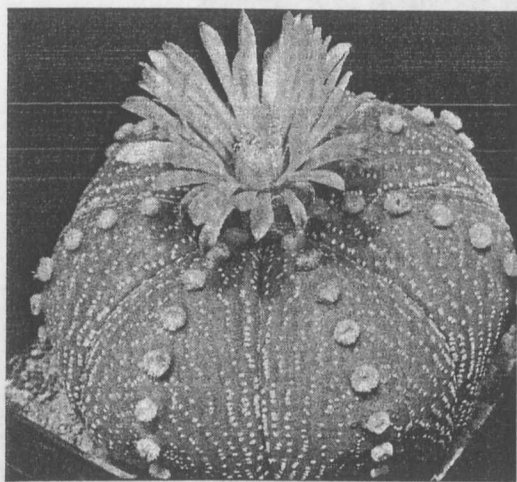
Obrázek XIII. *Echinocactus (Malacocarpus) fričii* - dnes platný
název *Wigginsia arechavaletai*

Obrázek XIV. *Gymnocalycium mihanovichii* (Fric & Gürke) Britton &
Rose

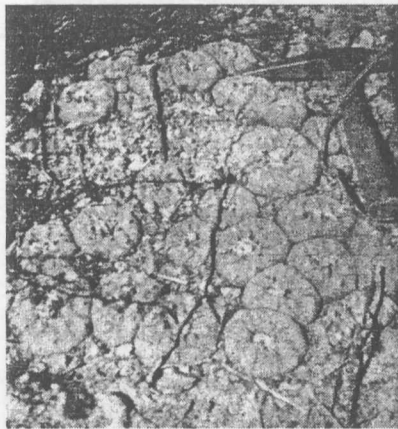

Obrázek XV *Obregonia denegrii*

Obrázek XVI. *Astrophytum asterias* (Zucc.)
Lem.

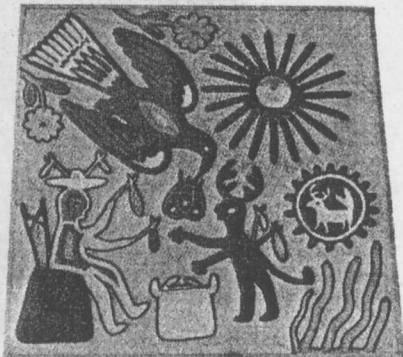
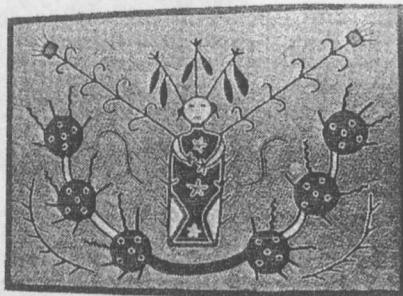

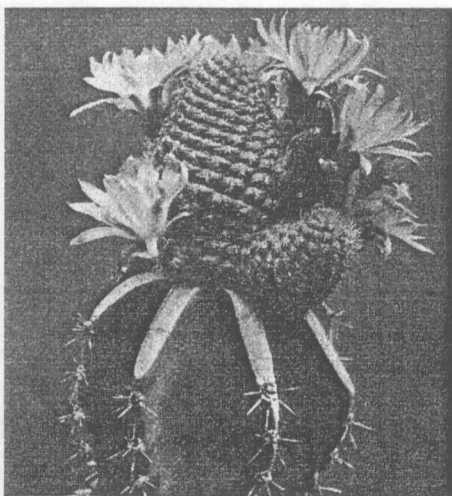
Obrázek XVII. *Lophophora williamsii*

Obrázek XIX. *Strombocactus trubiniiformis* - správný název *S. disciformis*

Obrázek XVIII. Obřadní malby Wičolů s motivy peyotlu

Obrázek XX. Rebutia (Cylindrorebutia) einsteinii.

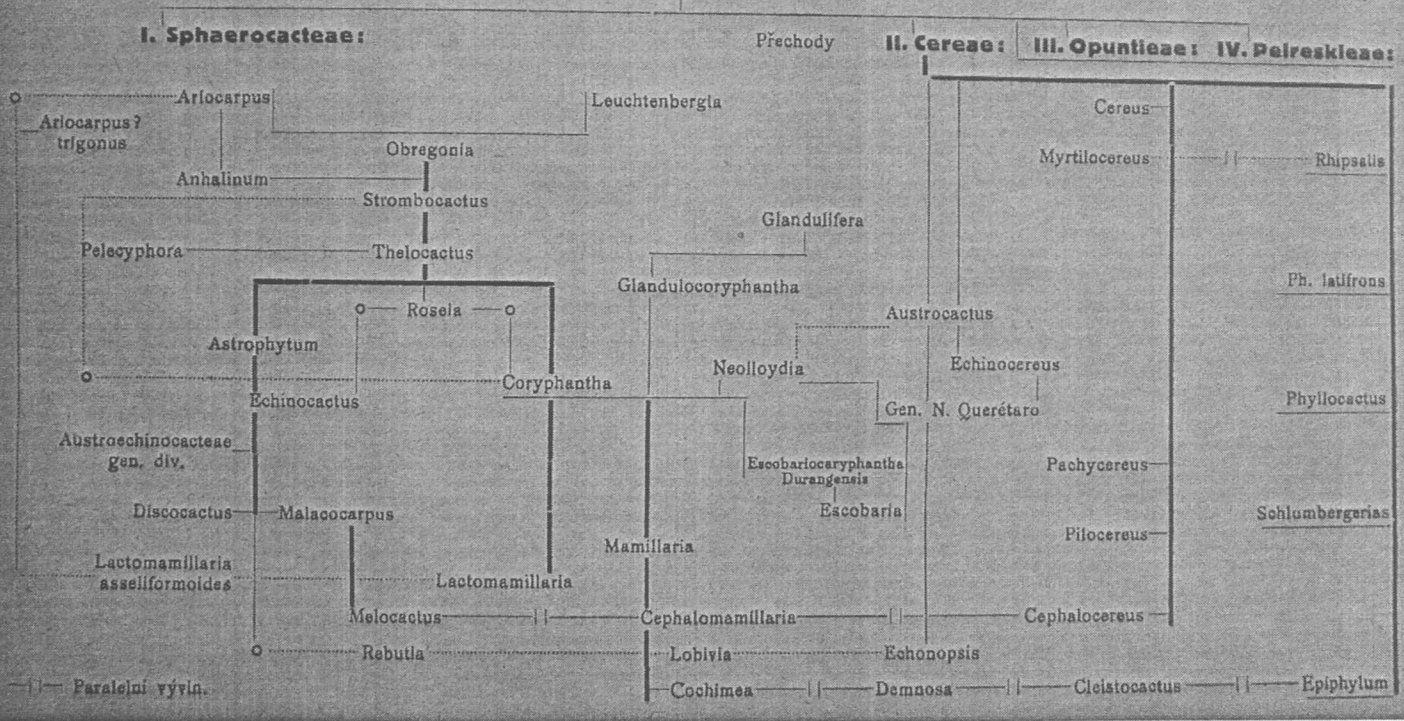

Obrázek XXI. Sprašování rostlin při současném ozařování ultrafialovými paprsky a radioaktivní látkou; Příprava květů k hybridizačním pokusům

Propozice nového rozdělení „Ceroideae“ dle příbuznosti a paralelního vývinu.

CACTACEAE:

A. V. Frič.

Obrázek XXII. Fričův provizorní návrh revize systematicky čeledi Cactaceae uveřejněný v časopise Kaktusy, sukulenty a jejich pěstění v r. 1924